

ATHENEUL ROMAN

CONFERINȚE PUBLICE

1883—84

I.

Programul general al conferințelor Atheneului pe anul 1883—84.

Discursul de deschidere C. Esarcu.

Invățăminte din istoria Patriei N. Ionescu.

BUCURESCI

Editura Librării SOCECŪ & COMP.

1883—1884.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

COTA...

14783

1038/04

B.C.U. Bucuresti

C20046450

Stabilimentul grafic

SOCECŪ & TECLU. — Bucuresci

[19,709.]

25

Doritoră a contribui, întru cât ne privesce, la mișcarea intelectuală provocată de Atheneul Român, am luat asuprăne, în urma înțelegeri ce am avut cu D. Președinte al biouroului Atheneului, editarea conferințelor publice ce se țin subt auspicele acestei instituții.

Nu vom cruța nică un sacrificiu pentru ca acăstă publicațiune, ce ni s'a concedat, să se facă în condițiunile cele mai avantagiose.

Fie-care conferință va apărea mai întâi într'un fascicul. La sfîrșitul sesiunii Atheneului, toate conferințele vor fi reunite într'unul sau mai multe volume.

De și în edițiune elegantă și însorită de numerose stampe, după natura subiectelor, prețul publicațiunii ce întreprindem va fi fără modest astfel în cât ea să potea cu înlesnire deveni o publicațiune populară.

Făcând acăsta credem a intra în spiritul biouroului Atheneului.

SOCECÜ & C^{OMP.}

ATHENEUL ROMAN

PROGRAMA CONFERINȚELOR ATHENEULUI PE ANUL 1883—1884.

Duminică 27 Noembrie ora 2 p. m.—
Domnul *C. Esarcu*: Discurs de deschidere; Domnul *Niculae Ionescu*: Invățămintă din Istoria Patriei.

Duminică 4 Decembrie ora 2 p. m.—
Domnul *V. A Urechia*: Francia și România în secolul al 18-lea.

Duminică 11 Decembrie ora 2 p. m.—
Domnul *Grigoriu G. Tocilescu*: Isvorale Iсторiei Române.

Duminică 18 Decembrie ora 2 p. m.—
Domnul *G. Ventura*: Despre musica

Arabă în raport cu musica poporului român.

Joi 22 Decembrie 8 ore séra. — Domnul *N. Ionescu*: Invětǎminte din Istoria Patriei (continuare).

Joi 5 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *G. Sion*: O Nuvelă originală.

Duminică 8 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *C. Disescu*: Partidele într'un stat Constituțional.

Duminică 15 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *D. Ionescu*: Divorturile nóstre.

Joi 19 Ianuarie 8 ore séra. — Domnul *Ventura*: Opera și originele ei.

Duminică 22 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *Em. Mihăescu Porumbaru*: Mirabeau și Gambetta.

Duminică 29 Ianuarie ora 2 p. m. — Domnul *Panu*: Fantasie și realitate.

Joi 2 Februarie ora 2 p. m. — Domnul *C. Arion*: Statul antic și statul modern.

*Duminică 5 Februarie ora 2 p. m.—
Domnul M. Gaster: Apocrifele în literatură Română.*

Joi 9 Februarie ora 8 séra.— Domnul Gr. Vulturescu: Moravuri vechi și moravuri noi.

*Duminică 12 Februarie ora 2 p. m.—
Domnul Mihail Cogălniceanu: Mișcarea unionistă în România, lucrările divanului ad-hoc.*

Joi 16 Februarie ora 8 séra.— Domnul Pană Buescu: Sistemul finanțiar al țărei.

*Duminică 19 Februarie ora 2 p. m.—
Domnul I. Crăciunescu: Școala și Naționalitatea.*

Joi 23 Februarie ora 8 séra.— Domnul Eustațiu: Statul și limitele sale.

*Duminică 26 Februarie ora 2 p. m.—
Domnul Dr. Gr. Romniceanu: Ingrijirea copiilor pénă la întărcare.*

Joi 1 Martie ora 8 séra.— Domnul Paladi: Patriotism și cosmopolitism.

Duminică 4 Martie ora 2 p. m. — Domnui St. C. Mihăilescu: Despre determinism în științele sociale.

Joi 8 Martie ora 8 séra. — Domnul Em. Crețulescu: Despre luptele și progresul libertăței în Europa într'un stat democratic.

Duminică 11 Martie ora 2 p. m. — Domnul G. D. Teodorescu: Petrea Crețu Solcan, lăutarul Brăilei.

Duminică 18 Martie ora 2 p. m. — Domnul Anghel Dumitrescu: Bolintineanu.

Joi 22 Martie ora 8 séra. — Domnul G. Marian: Despre noua generație (Schițe de moravuri și de caractere).

Duminică 25 Martie ora 2 p. m. — Domnul Remus Opranu: Dobrogea.

Joi 29 Martie ora 8 séra. — Domnul C. C. Dobrescu: Petru Rareșiu-Vodă.

Duminică 1 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul S. D. Olănescu: Moravuri orientale.

Joi 12 Aprilie ora 8 sera. — Domnul *August Laurian*: Reforma mintală.

Duminică 15 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul *P. I. Cernătescu*: Istoria democrației europene.

Duminică 22 Aprilie ora 2 p. m. — Domnul *C. Stănescu*: Rolul artelor plastice în instrucțiunea și educațunea poporilor. (Artele plastice în România).

Conferințele ce se vor ține pe lângă cele înscrise în presentul program se vor publica prin jurnale.

Președinte: **C. ESARCU**.

Secretar: *Gr. N. Mano*.

D. Esarcu se urcă la tribună (aplause).

I.

Domnilor,

Aceia dintre D-vóstră care ați asistat, anii precedinți, la deschiderea Conferințelor Atheneuluși se așteptați pote astă-dîă mai multă pompă și solemnitate.

Mărturisită însă, Domnilor, că acăstă sală, părăsită cât-va timp de noi și devenită vulgară, nu îndeplinește condițiunile cerute pentru o serbătoare a artei astfel precum o concipem.

Amînăm dar asemenea serbători pentru epoca când ne va fi permis a le organiza în edificiul nostru propriu, în edificiul Atheneuluși care sper că nu va

întârdia a se ridica, nobil și maestos, în Câmpia României (aplause).

Ar fi potrivit aci locul, să vă vorbesc despre starea în care se află chestiunea clădirii bibliotecii și edificiului Atheneului. Doritor însă a ceda cât mai curând cuvântul ilustrului orator ce mi va succeda la această tribună, vă rog a lua cunoștință de raportul meu asupra acestei chestiuni, raport ce am citit în ședința plenară a membrilor Atheneului din $\frac{3}{15}$ Noembrie și pe care voi avea onoare să vă distribui la sfârșitul întunirii noastre.

II.

Domnilor,

...Conferințele ce s-au ținut, anii precedenți în această sală, intrau cu preferință în sfera cunoștințelor coprinse în cele d'ântăi două secțiuni ale Atheneului, adică secțiunea științelor fizice, naturale și astronomice și secțiunea de literatură

și Bele-Arte. A treia secțiune, adică a scișelor morale și politice își avea și ea locul său, dar un loc secundar.

Aceste din urmă sciințe aŭ, anul acesta în programul nostru, un loc predominintă.

Cum ati putut vedea din programul ce am publicat, se va vorbi de la tribuna Atheneului despre:

Invățăminte din istoria Patriei;

Statul și limitele sale;

Istoria democrației europene;

Progresul libertății într'un Stat democratic;

Statul antic și statul modern;

Partitele și luptele lor într'un Stat Constituțional, etc. etc.

Fi-va óre dis, D-nii mei, că Atheneul își propune anul acesta, d'a se coborî pe terâmul luptelor și pasiunilor politicei noastre militante?

Nu, D-lor, nu este acesta terâmul Atheneului nostru. O declarăm cu francheță și sinceritate.

Dar cu aceiași francheță și sinceritate declarăm că, în domeniul ideilor, avem, voi și dice, ambițiunea de a exercita oare-care acțiune — fie căt de restrânsă — asupra spiritului public, prin:

Respândirea căt mai întinsă a cunoștințelor ce ne dau sciințele morale și politice, prin

Indemnul ce vom face și ajutorul ce vom da tuturor dă se iniția la toate marile cestiuni, a căror cunoștință ni se pare indispensabilă pentru buna conducere a afacerilor publice, prin

Apelul îndărătnic ce nu ne vom obosi de a face conștiinței naționale de a se descepta pe deplin, și pe deplin a lua posesiune de ea însăși.

Ținta finală ce ne propunem, D-lor, — țintă depărtată, fie — este uă reformă mintală, uă reformă în spirite pentru a ajunge la uă reformă în fapte; pentru a ajunge — într'un viitor mai mult sau mai puțin depărtat — a trăi într'uă atmosferă socială și politică mai pură și

mai sănătosă. Căci după uă lege constantă a filosofiei istoriei există un raport intim între starea mintală a unuĭ popor și starea sa socială și politică care inevitabil se modelă după cea dântei.

Intr'un cuvînt, Domnii mei, instrucțiunea și educațiunea politică a națiunii, căcă scopul final la care credem că ne este permis și nouă a aduce contingințele nostru.

Pentru a ajunge la acest scop, vom continua, ca și în trecut, a lucra în domeniul ideiei, pe un terâm însă mai vecin de acțiune de cât acela în care ne-am menținut pénă acum.

Nu este îndoială, Domnii mei, că ne-ar fi mult mai placut d'a ne menține neîncetat în acele regiuni înalte de cari am vorbit de atâtea ori după acăstă tribună; în acele regiuni senine în cari pasiunile au mai multă nobletă, cugetarea uă mai mare vigore, simțimintele mai multă delicateță, sōrele uă

mai mare splendore, dar uă voce severă ne dice:

Că avem datoriî mai grave de îndeplinit, că Statul român a intrat într'uă nouă fază. Nuoï perspective, nuoï orișonturi se deschid naintea lui.

Condițiunile sale de esistență sunt mult mai grele de cât în trecut.

Este dar uă détorie pentru noi toți d'a lucra pentru a-î asicura uă esistență demnă și prosperă.

Este uă datorie pentru noi toți d'a ne sili să provocăm în sinul națiunii uă impulsione fecundă și a face să trăcă asupra iēi uă suflare generosă.
(Aplause).

Să ne grăbim mai cu sémă, D-lor, a respândi acele idei, acele cunoșințe, acele adevăruri, acele tendințe cari, înrădăcinate în spirite, sfîrșesc prin a forma moravurile politice ale unei națiuni și în cele din urmă a crea uă tradițiune.

A crea uă tradițiune, Domnii mei,

ecă, dacă nu mă însel, uă preocupațiune ce — intr'un Stat tânăr ca al nostru — trebuie să aibă ori ce om politic.

Intr'un Stat oligarhic uă tradițiune este mai lesne de creat și de conservat.

Acolo unde uă singură clasă, un mic număr de indiviđi sunt chiamați a conduce destinele Statului, cu mai multă înlesnire se pot răspândi și păstra acele adevăruri și acele principiuri cari — constituind uă tradițiune — formează ca un fel de cod de înțelepciune politică ce se perpetuiă din generațiune în generațiune și se impune indiviđilor atunci chiar când aceștia au perdit comprehensiunea raționată a acestei tradițiuni.

In acest adevăr istoric găsim, Domnii mei, explicațiunea acelei înțelepciuni politice ce o constatăm la unele guverne, precum guvernul Spartei și Romei în antichitate, al republicei Venetiei și al Englitrerii în timpurile moderne.

Și fără a merge atât de departe, în acel adevăr istoric găsim explicațiunea

cum vechii noștri boieri, cu uă instrucțiune fără elementară, aŭ sciut cu tōte acestea,—grația unei tradițiuni păstrate în sînul lor,—să ne conserve uă patrie, astfel în cāt, pe cānd alte State mai puternice sunt sterse după carta Europei sau și-aŭ perdu individualitatea lor politică, România este astă-dă un Stat independent, intrat în concertul Statelor europene și ocupând un loc onorabil în lume. (Aplause).

Oligarhia însă, D-lor, nu mai poate reînvia. Ea este mórtă pentru tot-d'a-una.

Un curent iresistibil împinge Statele și societățile moderne către uă democrație din ce în ce mai largă și mai predominătoare.

Acésta este un fapt istoric necontestabil.

Dar érăși este un fapt necontestabil că democrațiile rare ori aŭ sciut să creeze acele mari guverne cu uă adeverată înțelepciune politică, cu acele

principiuri și tendințe statornice care, intrând în moravurile politice ale unei națiuni și perpetuându-se din generație în generație, aș fost în stare să conducă Statul cu prevedere și sicuranță.

A lucra dar, Domnii mei, pentru a forma educațiunea politică a democrației române și a-î da uă bună direcție;

A ne sili cu toții ca să creăm uă tradiție în Stat;

Ecă, dacă nu mă însel, uă țintă către care trebuie să se îndrepteze tōte privirile, un scop către care trebuie să țintescă tōte silințele.

Intru cât privesce sfera activității noastre, am cređut că nu putem remânea străini acestei trebuințe a statului român. Din parte-ne avem convicția că nu numai ne este permis, dar este pentru noi uă datorie primordială de a aduce contingentul nostru în urmărirea acestui mare scop.

Nu este mai cu sémă permis atâtore junii emininti, atâtore junii de talent ce

ne vin în fie-care an din străinătate cu cunoșințe întinse și variate, cu aspirații nobile și generoase, nu le este permis de a se perde într'uă atmosferă bolnăviciosă și în loc să înmulțească florile de natură a înveseli spiritul și fructele de natură a nutri corpul națiunii nu fac adesea de cât a arunca nuoi elemente de întristare în mijlocul acelora destul de numerouse ce exist.

Este un loc de luat, Domnii mei, în Statul și societatea română. Invităm junimea de a lua — mă însel — de a căstiga acest loc, de a l căstiga însă prin muncă și *probitate*. (aplause prelungite)

De aceia, D-lor, am făcut cu predilecțione apel către acăstă parte generoasă a națiunii și am înscris cu bucurie în programul conferințelor noastre numele celor mai eminenți tineri ce se află în Capitală.

Printre acești tineri veți vedea, âncă, D-lor, figurând numele unora din bărbații mari generaționi ce ne-a prece-

dat, care reprezintă în mijlocul nostru tradițiunea unui trecut de lupte și de sacrificii.

Printre acești bărbați se află și ilustrul orator D-nu N. Ionescu, căruia mă grăbesc să i î ceda cuvântul cu dragoste și respect. (Aplause).

part.
9(R) p. 23-68 1 158-21 ✓

titlu

Invențiaminte din Istoria Patriei

autor

D-nu Nicolae Ionescu se urcă la tribună. (Aplause).

Domnii mei,

Instituția Atheneulu împlinește o grea sarcină, aceea de a vă vorbi de *învențiaminte din Istoria Patriei*; grea sarcină, fiind că trebuie să ne întrebăm mai întâi: Avem o istorie? Să care este istoria noastră?

Cel ce vine dinaintea D-vostre are sarcina nu numai grea, dar încă și delicată, de a spune pentru ce încă nu avem o istorie scriptă. Dacă dar nu avem o istorie scrisă, istorie și morală, din care să tragem învențiaminte, avem încă o istorie ne-scrisă, aceea care este în ființa națiunii Române, istorie pe care o pot sci fie-cine scrutându-și conștiința? Da. Istoria din care voi să vă vorbesc nu este chiar conștiința istoriei, — acesta nu pot să o fac acum, sunt ne-indemnănicat a face conștiința istorică; dar voi face, cetez a face, istoria din conștiința patriei

pentru a trage dintr'ênsa învățăminte, ceea ce este datoria fie-cărui patriot cugetător. Prin urmare, puneti-vă aici dimpreună cu mine se cercetăm ce este în conștiința națiunei Române despre trecutul ei, de când trăim pe lume și până astă-dî. Fie-care din noi și cu totii suntem competenți întru acésta.

La dreptul grăind, istoria, însă, tot este o conștiință, conștiința neamului omenescu; și în acéstă conștiință a neamului omenescu se coprinde conștiința ce fie-care popor are despre sine, despre destinata sa pe pămînt. Așa dar, îndată ce o națiune se simte că trăiesce pe lume și are conștiință de existența sa, ea este un individ din marea familie a omenirei.

I.

Domnilor,

Români noștri se află în valea Dunărei de mai bine de 18 secole; de când au început viața lor în lume, până astă-dî, ei nu au un monument propriu în care să fie scrise faptele lor. De ce? Fiind că ei s-au născut într'un timp când părinții lor mergeau spre peire, nu aveau conștiință nicăi părinții, nicăi născuții din părinți de ceea ce

era să fie sórta lor; pierduseră Români noțiunea cea mare a istoriei lor, pierdută a fost acéstă noțiune și pentru strănepoțiilor lor.

Părintii noștri, însă, au lăsat un monument săpat din marmora, care este cel d'intei monument istoric din lume. — Si aci voiu dice că nu este națiune pe lume, fără a excepta nici pe cea mai civilisată, care să fi produs, de 18 secole, un monument asemenea cu acela care l'a lăsat părintii noștri despre nascerea noastră: *Statutul nostru real* și personal este scris în marmoră, cu caracter neperitóre; Statutul nostru, ca națiune, este înălțat în forul lui Traianu la Roma, spre memoria eternă a neamurilor pe care străbunii noștri nu numai le-au dominat, dar le-a învățat a trăi o viață civilisată. Ca colóna lui Traian nu mai este alt monument, ca limba Romană nu mai este altă limbă pe lume care din sfârșimăturile ei să fi dat nascere la atâtea idiome, atâtea grăiuri neo-latine. Acéstă dificultate de a învinge popore și de a și le asimila dându-le cuvîntul lor, a avut-o părintii noștri Români în consciința lor; dar ei nu puteau avea presciență că strănepoțiilor lor Români, împlântând atâtea colonii în valea Dunării, la marginile lumei civilisate, vor ajunge ca

din sămînta lor să nască un popor nou pentru care trebuia să treacă multe secole pînă să crească și să vie la consciința de sine.

Iată istoria noastră în puține cuvinte.

II.

Acum, trebuie să o învățăm vrînd nevrînd; este o datorie imperiosă pentru noi, e un interes suprem acela de a sci să trăim din viața națiunilor moderne civilisate. Daca este vre-uă sciință care să intereseze pe Români în ora presentă, aceea este sciința trecutului lor; daca este vre-uă străduință demnă de mintile cele mai agere, aceea este de a ceti în trecutul Românilor. De ce? Fiind că Români astă-dî sunt ca acel călător care se sue pe munte cu multă străduință, împins de dorința de a se înălța, dorință care o are fie-care om; uă-dată însă suiat acolo, daca nu va sci bine să se susție, vînturile îl vor arunca în prăpastie. Noi ne-am înălțat aşa de sus în cât nu ne mai este permis de a nu sci pe ce trepte și cu ce mișloce ne-am înălțat; a neglige acăstă cunoștință ar fi să ne dăm uitări și într-o oră neașteptată să fim nimiciți cu totul. (Aplause).

Nu scim bine cum am făcut de ne-am înălțat, nu scim alta de cât că, într'o bună dimineață, regimentul al XIII de Dorobanți întrece la asaltul Griviței ori ce așteptare, vorbesc numai de Grivița, căci acolo am fost singuri noi, pe când la Plevna am fost împreună cu marii noștri aliați. La acel assalt eroic Căciularii noștri întrec ostirea cea mai puternică. (Aplause).

Prin ce? Prin virtutea cea mai estraordinară, adică prin disprețul vieței. (Aplause prelungite).

Acest fapt, disprețul vieței, adăogat cu abnegația pentru scopul și folosul imediat care nu erau să le culeagă Români, fiind că ei se luptau pentru alții, nu numai pentru mantuirea altora dar și pentru gloria altora, acest fapt ne-a înălțat sus, aşa de sus, cum nu se întemplieră adeseori nicăi cu cele mai mari, cu cele mai viteze, cu cele mai bine organizate dintre națiuni. Acăsta este astăzi înălțimea de la care privim istoria noastră; și teama trebuie să fie legitimă ca, de pe această înălțime, unde ne-a adus virtuțile militare și disprețul vieții, să nu ne prăvălim cu rușine în prăpastia nemicniciei. (Aplause).

Iată pentru ce istoria noastră are un in-

teres palpitant, — cum dicea adineoră introductorul nostru în acest templu sacru al sciinței curate: trebuie să ne ocupăm nu atât de politica dilei cât de statul Român, — dic și eu, că aș dori să fie ceva în statul Român mai presus, și mai puternic, de cât politica sa. (Aplause).

Acăsta este concluziunea cea dântei care trebuie să o tragem, acăsta este învățatura cea dântei ce trebuie să ținem minte, ori care ar fi mâna ce va veni la cárma vasului nostru, or care ar fi călăusi (guidii) cari au să ne conducă pe înălțimea unde ne-am suit, unde ne aflăm; or care ar fi greșeala acestor ómeni de stat; noi să ne accomodăm aşa în cât să fim demnă de străbuni nostri, cari ne-au lăsat séménța virtuților lor în pătrmoniul nostru, să ne apropiem de idealurile părintilor nostri, când sōrele este mai strălucitor pentru noi. (Aplause prelungite).

Etă un invățămînt pe care 'l putem trage din istoria dilelor noastre, din poziunea noastră actuală, că societatea Română, cu virtuțile Românesci, cu virtuțile sociale, să fie vie, vivace sub or-ce formă de guvern, sub or-ce împrejurare; ca societatea Română să fie mai tare constituită de cât politica statului Român, ca de cât statul

Român să fie mai tarî instituțiunile Românesci, crescerea tinerimii, cultul strămoșilor, speranța în viitor de a trăi cu prudență și sciința aşa cum aŭ trăit eî numai din instinct și numai din moștenirea strămoșească.

(Aplause).

III.

Pentru ce dicem acésta? Pentru că Romani însăși, în timpul când aŭ plântat colonia Daciană, erau într'o stare politică deplorabilă. Cesarii compromisese autoritatea imperială. August însuși compromisese totul afară de un lucru, desvoltarea materială prin pace. August avusese tóte relele, tóte vițiile, tóte ipocrisiile, avea însă un lucru bun, căuta pacea; era închinătorul păcei; și, grătie acestui sentiment august, societatea Romană a putut să prospereze. Pe când Octavian pe Tron era un monstru politic, în societate era un cult, un devotament sincer pentru el; pe când lumea oficială era dedată cultului deiilor, poporul Roman alerga la îmbrățișarea Creștinismului; pe când totul era discreditat, și palatul Impăratului și Colegiul Vestalelor și autoritatea pontificilor, un lucru însă nu era corupt, și mergea înainte, acela era: legiunele Ro-

mane care ținea piept barbarilor, distribuționile de țarini la veterani și legionari. Cesarii constituiau la marginile imperiului, și în toate provinciele, acele colonii militare, acele castre stătătoare (castra stativa) care au devenit ca nisce foculare de viță nouă. Așa s-au înplantat colonii la Rin și la Dunăre: așa în Celtiberia, în Gali (trei la număr ca și Dacie) în Reția ca în Macedonia, Tracia, Mesia și în fine în Dacia. Prin toate aceste centruri de civilizație s-au regenerat provinciele, s-a civilisat însăși barbaria germană ce nevălia asupra imperiului.

Iată, D-lor, cum sub cōja, în aparență de nimic, a lumei oficiale Romane, societatea Romană crescea și se regenera prin necesitatea apărării; și noi, ca provinciali, ca legionari în Dacia, am avut fericirea să fim dedesubtul acelei cojii și să fim germinele Societăței celei noi. Dimpună cu credință nouă am purtat și cultul curat al instituțiunilor care făcuse pe Roma mare, cultul proprietăței, al familiei și al păcii publice, al ordinei. Nici un popor n'a fost mai obedient la lege ca poporul Roman. Principiile au abusat de acesta, dar poporul Roman a remas ferm în credința sa, că aspirațiunile sale le poate realiza mai lesne prin legalitate

și că pacea este mai bună de cât chiar resbelul cel mai strelucit (aplause generale în-delung repetate).

IV.

Domnilor,

Am luat-o cam departe și mă tem că nu voiă putea termina în aşa scurt timp cât D-vóstră veți avea buna-voință de a mă asculta. Să'mă permitetă dar a merge cu pașii mașii repezici asupra restului. Când s'a găsit un auditor atât de numeros, care să sacrifice plăcerile sărbătórești și ale timpului frumos, se lase de a se duce să respire aer curat și de a se vedea unii cu alții, vă puteți închipui că nu voiă fi eu acela care să nu ții cont de acesta jertfă și să nu fiu recunoscător pentru buna-voință a D-vóstră, către mine. Sunteți societatea care crește, or căt de bătrâni ati fi — nici eu nu mai sunt tânăr, sunt chiar bătrân, și voiți, pe lângă toate cele-lalte petreceri și mulțumiri care le aveți, voiți să aveți și ce-va petreceri care să fie regeneratoare sufletului omenescu. (Aprobări).

Ei bine, a venit Traian și a făcut aci uă provincie Romană, acele trei Daci — fiind că acum învețații ați descoperit că ați fost trei —

să nu se supere nimenea din vecinii noștri, fiind că aicea facem numai istoria. (Aplause). Acestea nu sunt mărgăritare care le reclamăm (aplause), sunt făntini sănătose de viêtă pe care voim să le redeschidem. (Aplause). Cine vrea să ne împedice de a scôte apa vieței pentru regenerarea societăței Române, or de unde am afla'o în cele trei Dra. . . . Daciî — eram să dic *Dracii* — acela îndrăcit este, cum dice manuscriptul Voronetjanu. . . . Dați-mi voe să deschid un parentes. E vorba de Pavel care grăcesce înaintea lui Efist în *faptele apostolilor* și unde se dice aşa:

„**Ἐφιστού κού μαρε γλαсоу сиcе,**
Дръчещите пакъ, къмоятеле
Кърци днитръ неистовъ те днитолрсерь
Е слоу сиcе ба ня ме дръческоу цілестолрєфи
сте чедъдевъръ ши днитреци мандрие граюре
вестескоу.”)

Pentru ce dicem acésta? Pentru că, în secolul acesta al reînvieri naționalităților, al renasceri națiunilor latine, acela ce ar

*) „Efist cu mare glas dise: Drăcesce-te Pavle că multele cărti intru neistov te întorseră. E el dise: Ba nu mă drăcesc ținetore Efiste, ci de adevăr și întregi mândre graiuri vestesc.“

vrea să se opue mișcării acestia, acela ar avea a se lupta cu ceea ce este mai neinvincibile în lume, cu spiritul regenerator al popórelor, al tuturor popórelor cări, ca și Români, în ora presentă, caută o viéță mai búnă de cât în trecut. (Aplause).

Fi-vor saă nu vor fi sub uă singură Corónă toté Daciile, puțin ne pasă. Nu ne luptăm pentru coróne, ne luptăm pentru viéță. (Aplause). Dar unde va fi focularul de viéță Românescă acolo sciința ne va duce cu drepturile ei imprescriptibile să căutăm ce este? Este viéță or nu este viéță? Așa dar cele trei Daci sunt creațiunea geniului Roman și la acésta a contribuit unul din cei mai mari Căpitanii aî lumei, unul din Generalii cei mai înțelepti care le-a făcut așa în cât monumentul viu lăsat de dênsul este și mai neperitor âncă de cât acel de marmoră ce esistă la Roma, este națiunea Română care astă-dî în Orientu pôrtă numele Roman, iar în sinul său, germinii civilisațiuniei Romane. Acești neo-Romanî s'aă suit la așa înălțime de unde să-i vadă toți, că aă și un viitor latin. (Aplause).

TRAJAN

V.

Epoca lui Traian și a succesorilor săi a fost nisce timpuri de rară fericire nu numai pentru imperiul Roman din Europa, dar chiar pentru lumea întrégă; visurile filosofilor său realisat, căci în loc de a avea împărați, regenți, principi, diregători de stat, cari se caute să se înconjure de ómeni întelepti, a avut însuși filosofi pe tron. Marcu Aureliu, cugetator adinc, purta, ca un împărat patriot, resboiu în contra barbarilor; el se ridica d'asupra miseriilor de familie și, ca reprezentant suprem al Senatului și al poporului Roman, el avea un singur cult, împlinirea datorii de oștean, aparând la Dunare imperiul Roman de năvălirea barbarilor, Germani, Sarmați etc.; și cu tóte acestea, într'un timp atât de fericit, imperiul Roman nu s'a putut scapa de navălirile barbarilor, de corupțiunea oficială, nu s'a putut scapa de ceea ce este fatal pentru un guvernament, pentru un stat, pentru instituțiunile politice, adică de a espia păcatele nedreptăței în omenire. Antonini au incercat să regenereze imperiul prin idei; începând de la Nerva tatăl adoptiv al lui Traian și pena la Marcu Aureliu, toți au incercat să rege-

nereze statul, sau cum am dice în limbajul nostru modern, să i redea un guvernămēnt constituițional, un guvernămēnt reprezentativ.

Ei! cu tot acest guvernămēnt reprezentativ, care a avut în capul său un suveran filosof și acest popor care era condus de un împărat plin de consciința datorilor sale, imperiul Roman n'a putut scăpa de peirea sa. Aș venit barbarii; D-vostă sciți, ca și mine, ce a urmat, nu vă mai amintesc ruiile; dar veteranii legionari n'aș perit, dupe ei aș rămas în Dacia descendinții lor cari constituia elementul sănătos al societății Romane, aceia aș rămas pe loc și din sămenea lor s'a născut uă națiune. Când D-vă veți duce în Dobrogea și veți lă séma la văile acelei provincii, veți vedea, că însuși plantele aduse de vînturi din depărtate locuri, din părțile Asiei și din totă lumea, încă să aș aclimatizat.

Cum ati crede dar că Romanii veniți acolo mai dinainte de Domnia Antoninilor să se fi prins mai puțin de cât scaul de Siberia!

Prin urmare, societatea Romană, împlântată în Moesia, n'a avut să teme de stîrpire în față cu năvălirea barbarilor, fapt cu totul trecător: *apa trece petrele rămân*. Societatea

Romană a stat permanentă, a prosperat; și iată cum esplicăm cele unspredece secole care au trecut până să se nască un popor, să începă uă viță nouă. Din timpul Antoninilor societatea Romană a fost pentru totdeauna transplantată în Dacia.

Permiteti-mă aci să ridică din calea noastră uă obiecții care să făcut și care se legă strâns cu desvoltarea morale a istoriei noastre, adică: suntem noi Romani sau nu suntem? S'a pus acăstă cestiune de mai multe ori și s'a dis: Cum se poate ca amestecătura care se vede în orașele noastre, în populația noastră, să fie adeverată ramură Romană! Si au fost în adeveră invetați cări să au aplicat a cerceta și cări cred că au descoperit că nu suntem Romani, ci suntem Slavoni sau Traci cări am lăsat limba noastră originară și am apucat limba Romană, adică a fost în Dacia uă transformare a limbajului numai. Apoi de ar fi numai atât, anca nu ar avea dreptate nimeni ca să nege titlul nostru de Romani; căci tot e destul pentru un popor incult ca să și apropieze limba unui popor civilisat.

Dar eu, cu un cuvânt, respund la acăstă obiecție: nică nu putem să fim alt-ceva

de cât ceea ceea ce suntem, adică Români.
De ce?

Ântăi și ântăi, astă-dăi, după studiul limbilor, se determină genealogia națiunilor. (Aprobări). Până astă-dăi de la poporul acela Dacū, care s'ar fi transformat, nu scim care i-a fost limba de origine. Apoi este cu puțință ca în curgerea a optu-spre-dece secole să se fi perdit un popor și ua limbă cu totul? Apoi învățării trebuie să scie mai bine de cât or cine că nu prea pier limbile aşa lesne. În adevăr sunt multe națiuni care au ajuns în stare de scăpatăciune; tōte națiunile care au înflorit în Asia, în Africa, încă tōte există, de și într'uă stare mai prostă, dimpreună cu limbile lor. Ei, cum se poate că să nu fi rămas de la un popor ca acesta nici uă urmă? Presupuneți că Daci au fost Traci, că în Macedonia, în Istria, în Moesia și în totă Dacia, ar fi fost un singur popor mare, considerabil. Ei, cum se poate că de la acest popor să nu fi rămas urmă de limbă în fundul limbii Românesc? Acest argument ni se pare peremptoriu contra acelora care se îndoiesc. Însă această contestație ce ni se face este mai mult pentru a nu se dice că noi suntem de uă viață de ném mai nobilă de cât alții: uă vanitate care este nedemnă de

ómeni învătați, și de aceea permiteti-mi să n'o recomand tinerimei ca s'o împărtășască. Noi suntem Romani pe acest pămînt din care s'aștă gonit populațiunile primitive. Spun istoricii forte clar că după ce a căzut imperiul Dacilor, atunci a fost nevoie de a se popula orașele și satele cu locuitori. Acesta va să dică că a fost uă emigratiune în masă din Dacia, precum ni se arată și pe Colona lui Traian unde se vede cum Daci se duceași cu bagaje, cu copii, cu tot, ceea ce explică cum Romanii au căzut aci ca un bloc cu sistemul lor de colonisare, și că, după chiar legile fisice, nu mai puteau să existe două popoare inemice în același loc.

Romani nu glumeau; ei au ocupat capitala Daciei, Sarmizegetusa; au ocupat hotările imediate ale Daciei, și din acel moment în Dacia n'a mai fost alt element de cât acel Roman.

VI.

Domnilor,

Cestiunea acésta a originilor am spus că este importantă fiindcă, și astăzi încă, noi reclamăm înrudirea cu națiunile Latine și astăzi încă este în lume un lucru care se numește solidaritatea Latină, adică acel patri-

moniu de civilisațiune Romană ce'l avem de la Romani și nu putem să rămânem indiferenți la cestiunea de origine, pentru că explicația istoriei și învețăminte care le tragem din istoria noastră sunt încurate, împiedicate, dacă nu avem convicția limpede că în adevăr suntem colonie Romană, adusă din tōte provinciele Romane, și care au format aci uă nouă provincie mai Romană de cât tōte cele-l-alte.

D-lor, un cuvēnt, asupra acestui lucru și vom termina cu acēstă cestiune a originilor.

Tōte poporele cu cari am trăit împreună, ne-au dat nume deosebite de al lor: Slavii ne-au numit cu un nume ce'l dau și Italiénilor, Vlachi și Valachi; Grecii cu același nume, Vlachi, păstrându-și lor numele de Romei, și altii asemenea.

Tōte poporele mari de cari am fost încunjurați ne-au deosebit de ele prin numele ce ne-au dat; și acēsta când? Atunci când nu era format âncă un stat propriu Roman în lume, voi să dic înainte de anul 1186, epoca unirei politice a Romanilor cu Bulgarii. Apoi, dică cele-l-alte națiuni neolatine că suntem alt-ceva de cât dăNSELE, că nu avem uă înrudire intimă cu ele! Dar asemănarea cea deplină cu Italianii cum s'o explicăm? Óre

acéstă asemănare, acéstă înrudire cu rasa Italiană să fie la noi numai un accident limbistic? Oré pentru că s'ar fi întemplat să învețe un popor nelatin limba Romană, prin acésta ar fi devenit acel popor de sânge Roman? Apoī, chiar împregiurarea că noi, cu tótă comunitatea în care am trăit cu cele-l-alte popóre vecine, avênd aceiași cultură religiośă, ne-am păstrat limba, chiar acésta este dovada cea mai puternică că limba Romană era limba nôstră de origină.

Cu tóte legaturile ce aū esistat între noi și cele-l-alte popóre, fie pe terîmul religios fie pe cel politic, în fond instituțiunile nôstre și limba nôstră n'aū suferit alterare.

Noi în Dacia am trăit cu instituțiunele nôstre proprii și am format uă limbă a nôstră proprie deosebită de tóte cele-l-alte limbă neolatine și care astă-dī păstréđă un caracter mai Roman de cât chiar limba neo-romană care s'a desvoltat pe pămîntul Italiei. Acésta este proba cea mai mare că aci s'a desvoltat de sine uă idiomă Romană, fără se fi fost influențată întru ceva de năvălirile barbare; căci tóte acele năvăliri aū trecut numai pe d'asupra nôstră, și când ne-am renăscut, într'uă viêtă cu totul Romană, mai Romană

a fost de cât a popórelor care aŭ fost în lumea mare chiar. (Aplause).

Aceste considerațiuni le aduc naturalmente la faptul cel mai însemnat din istoria noastră, la cristalizarea latinității noastre.

VII.

Domnilor,

De la năvălirea barbarilor, putem dice de la 250, noi am intrat într'un proces de formăjune a națiunei și a limbei care nu s'a terminat de cât numai în timpurile moderne. Am fost în comunitate cu Slavii, și acesta se explică prin faptul că și ei aŭ năvălit în imperiul Roman atunci când imperiul de Apus se răsturnase de năvălitorii Germani cari lăsase provinciele de la Dunăre libere de ori-ce domnațiune. Atunci Slavii, cari fusese să mai dinainte respinsă din Dacia, aŭ re-venit. Dacia era acum colonisată de Romani, și când imperiul Roman de Apus a cădut, și imperiul de Răsărit nu s'a mai putut ține în față este provincii, atunci am rămas noi față în față cu barbarii (487). Dar care barbari? Popórele Slavice și slavisate, Sarmati, Bulgari și alții, și atunci Creștini din Orient ca și Creștini din Occident s'aŭ supus Romei Creștine după ce a fost cădut Roma păgână.

Este uă ideie care se poate susține, că propaganda Creștinismului la Slavii, lucru ce s'a făcut de către frații Kiril și Metodie, a fost inspirată tocmai de spiritul acela ce tindea să facă din popoarele de aci uă comunitate religiosă Orientală și să intereseze și popoarele Slave la lățirea Creștinismului precum se interesase cele Germane în Occidentul Latin. Dar chiar dacă n'ar fi aşa, faptul este că noi am căutat să trăim în comunitate religiosă cu Slavii (679, 861 și 980) pentru că la ei acăstă schimbare de religiune era un început de schimbare a instituțiunilor lor; odată cu îmbrățișarea noilor idei religiose, trebuiau să intre în sfera civilizației Romane; și noi am sacrificat atunci dezvoltarea limbii noastre pentru ca să putem avea uă desvoltare comună socială, adică să căutăm interesul permanent și durabil al societăței noastre, făcând din individualitatea noastră un focular de civilizație Romană, întemeiată pe familie, conubiul monogam, proprietatea individuală și ordinea publică.

Iată cum putem esplica comunitatea noastră politică cu Slavii pe cari ăi numiام Schiai.

Ei bine, a venit un timp când, uniti cu Slavii, ne-am încăerat la lupte cu însiși împărați Romani de Răsărit, ceea ce arată că noi

eram cam înstreinați de imperiul de Răsărit. El, în lupta acăsta a Bulgarilor, în care ei au fost sfârîmați, am fost și noi învinși. La anul 1018 după Christ s'a întemplat acel disastru, sub Vasilie II bulgaroconul, în care Domnia Bulgarilor fiind sdrobită, supremația greacă s'a întins preste tot și după aceea imperiul de Răsărit a urmat a împila pe supușii săi *Romei*, esercitând asupra lor tôte abusurile și tôte opresiunile care n'ați mai permis poporelor asuprите să se ridice; n'ați mai putut Slavii singuri să scuture jugul imperiului *Romei*.

In curgere mai bine de un secol și jumătate Români și Bulgari au trăit împilați de împărații Bizantini (1018 – 1185). Atunci ambele popore, cu ocazia Cruciatei IV, simțind că imperiul Bizantin era să treacă prin uă nouă crășă, său înțeles din nou între ele, și Români au luat inițiativa insurăciunei, ceea ce a dat nascere celui dântei stat Român purtând numele *Regnul Romano-Bulgar*. Aceasta este prima și cea mai puternică doavadă despre vitalitatea naționalităței noastre.

Permiteți-mi, D-lor, să insist asupra acestui fapt. Era atunci, de o parte, la Dunărea de mijloc, spre Apus, pe ruinele vechei cetăți

Romane Acquincum scaunul unui regat al Sf. Stefan — cu tóte petrele din corónă, dar cu crucea cam strâmbă — era de altă parte, spre Résărit, un imperiu Roman, dar ale cărui provincii nu’i erau supuse; era uă domnațiune nouă, era un imperiu sub al căruia sceptru poporele nu se simtea ū fericite.

Intre acest imperiu și regatul Sf. Stefan se aflau Români constituiți în municipii, aşa că fie-care vale principală din Dacia își avea organisațiunea ei proprie: era uă țară a Oltului, era uă țară a Hațegului, uă țară a Mureșului, a Crișului; dar era și uă țară a Moldovei. Erau deci provincii dincóce de Dunăre, era și peste Dunăre; și în fine printote văile principale esistau centruri de populațiuni Române. Erau părțiile muntose cu codrii lor nestrebătuți, erau câmpii formate din văile prelungite adăpostite de lunci, erau șesurile de la Baltă de-a stânga și de-a drépta Dunărei, din Macedonia pénă în Basarabia, de la Tisa și pénă la Marea Neagră, aşa că în tóte aceste locuri furnicau Români.

Peste Dunăre, Bulgarii împreună cu Români se intăleseră și nu voră să participe la cruciata acesta precum n’au participat la nică una din cele de mai nainte. Fapt însemnat! Si ceea ce este mai însemnat âncă

este că în Bulgaria lupta dintre clerul grecesc și clerul Roman se considera ca la marginea imperiului. Cei de la Roma, adică biserica Occidentală diceau: până acolo să intins domnațiunea noastră, nu putem merge mai departe, sunt barbarii. Cei-l-alti diceau: domnațiunea noastră întempiuă dificultăți la Dunăre.

Spre timpul Cruciatei, Bulgarii cări erau considerați ca uă societate Bizantină, și-au dat mâna cu Români ca să apere ce? și-au dat mâna să apere libertățile lor, individualitatea lor, despre cine? De uă parte despre corona Ungariei, și, de altă parte, despre impărații Bizantini.

Iată cum la finele secolului XII în timpul Cruciaiei IV se întemplă evenimentul estraordinar din care ese Statul Român. Atunci pentru anteaia dată Români apar sub numele lor propriu de Români; înainte erau Romanii; când erau în unire cu Bulgarii, erau considerați ca Români pentru că căpeteniile insurecțiunei în contra Bizantinilor, erau Români, și ei n'aș disperat de a'și afirma, de a'și câștiga independența lor și în contra coronei Ungare care era supusă bisericei de Apus și în contra Bizantinilor cări reprezentau biserica de Răsărit. Atunci

fu lupta principală, lupta supremă, lupta pentru esistența nouelor popoare. Papa de la Roma avea supremă politică, era dispitorul creștinătăței Occidentale, era dispunătorul coroanelor regești, arbitrul națiunilor creștinate, el era puterea Europeană în lumea creștină din Occident; iar în Răsărit, împărații Bizantini reprezentau suveranitatea. Între aceste două mari puteri: Papa care avea pe Unguri sub tutela sa potentă, și împărații Bizantini cări nu puteau să-și întindă domnia lor nică pénă la Em din cauza Romanilor și Bulgarilor uniți; între aceste două puteri, Români și Bulgari mâna în mâna, au înfrințat cel d'ântă stat care a durat pénă ce veniră Turci a'l sfărîma în cea din urmă cruciadă, în faimósa bătălie de la Nicopolis (Septembre 1396).

VIII.

Acăstă istorie ne interesază cu deosebire, pentru că dintr-însa tragem adoua învățătură, că aliații Romanilor nu sunt cei mari, nu sunt cei cotropitori: aliații Romanilor sunt popoarele și națiunile cele mici (aplause). Si strălucite au fost aceste alianțe în istorie. Cu acăstă ocasiune îmi aduc aminte că

cine-va*) în alt loc, discutând acupra politicei noastre istorice, dicea că daca trăia imperiul Bulgaro-Român, fața Europei se schimba. Eu nu voi și dice așa; de cât voi spune numai că, să fi trăit imperiul Romano-Bulgar, Turciî nu erau în Constantinopolî, și astă-dî nu era să avem atâtă bătaie de cap cu acea ce se numesce cestiunea Orientului. Scurt și pătrundător. (Aplause).

D-lor, permiteți-mi să vorbesc aci cu orecare rezervă fiind că nu îndrăsnesc să vă întrețiui mai mult despre acăstă alianță însemnată: dar dic că niște Bulgarii niște Români nu trebuiau să se ducă cu cruciata să-și verse sângele în Palestina pe când în țara lor aveau de a-și consolida libertatea recăștigată, să nu se ducă dupe regele Ungariei care avea păcate de rescumpărat, să nu se ducă cu grecii cari acum începuseră și ei a intra în vorbă cu popoarele Occidentale, Germanii, Francesii, Venetianii, căci aceste trei elemente sunt mai cu seamă care au făcut cruciata IV și care au profitat de ea. Ei bine, în fața acestei cruciate Români

*) D-nu Anastase Stolojan, în interpelarea sa din Adunarea Deputaților (vezi Monitorul din).

de peste tot locul, din tōte Daciile, din tōte văile, Romāniî atunci aŭ simt̄it un fior de viētă și aŭ dis: ce să ne ducem noī în Palestina? Lasă să se ducă eī. Si pōte se bucuraū Romāniî că se duc Germanii, Franțezi și Itatiensii în Palestina pentru ca să pótă eī resufla mai liberū.

Atunci s'a început uă gónă din partea cleruluī latin în contra Romānilor Orientali și depe atunci a început a se determina acea mișcare care a adus intemeierea principatuluī Tărreī Românescī la 1290 și a principatuluī Tărreī Moldovei la 1355. De atunci datéză, propriu, constituirea statelor Române.

Dar cea d'ântēi creațiune, cea d'ântēi formațiune puternică a fost împărăția Romano-Bulgară. Cum s'a înfințat acesta? Fórte simplu. Impărății Bizantini în înțelegere și înrudire cu regii Ungariei vrea să împileze pe Bulgaro-Romāni. Aceștia, intră în luptă: și contra împărăților Bizantini și contra regilor Unguri, se arătaū ostili oștirilor care se duceaū în Palestina; eī făceaū tot soiul de piedici și supărări cetelor cruciate. De atunci le-a esit nume rēu Bulgarilor pe care Franțezi îi numiaū *Bougres*.

Atunci frați Asan și Petru, frați mai

mară a lui Ioniță, s'aștăzuit și așa organizaștă uă rezistență în contra Imperatului (1186), așa adunat lumea din toate părțile, așa făcut uă biserică într'adins, consacrată întrunirei Romanilor cu Bulgaria; va să dică ei s'aștăzuit pentru libertate și așa hotărît că ei nu vor să mai fie supuși imperiului Bizantin, că ei vor să trăiască în unire și neatârnăți și de Unguri și de Bizantini. Lupta a fost cruntă între ei și Bizantini. Dece ani așa stat în fruntea mișcării frații Asan și Petru. Pe urmă, în curs de unsprezece ani Ioniță (1196–1207) întări și întemeia statului Româno-Bulgar. El se luptă și în contra Imperatului Latin Balduin, care în unire cu Venetianii voia să introducă feudalitatea pe ruinele imperiului Roman de Răsărit.

Ioniță, mai nainte de acesta, a scris lui Papa Inocențiu III: Noi suntem Români cu sângele, nu mai putem suferi pe Greci. Va să dică, Români, că atunci aveau direcția unei afacerilor Bulgare și Române, așa invocat titlurile lor să ceară protecția Papei asupra Statului acesta Româno-Bulgar. Si în adevăr Papa face cercetare și află că Români sunt cu adevăr din sângele Romanilor și le trimite misionari să le vestescă din partea Papei acela, și în scrisoarea Papei

IOANȚIU

Regele Romano-Bulgariloră 1197—1207.

se dice espres: Cată să fii către scaunul Apostolic al Romei aşa de curat cu credința precum ești de curat cu săngele de Roman.

Și în adevăr Ioniță a hotărît să trăcă cu poporele sale sub ascultarea Pontificelui Roman, adică Ioniță cu Români și Bulgarii s'a determinat să se despartă de biserică răsăritenă. Acesta fusă legătura cu Roma, altă legătură nu era; interesul comun al Românilor și Bulgarilor era libertatea și neatârnarea, interesul tuturor Românilor era ca Unguri, cari asupreau pe Români în regatul Sf. Stefan, să nu mai potea exercita asupra-le acăstă opresiune. Și atunci s'a înființat acel Stat care a durat 210 ani, de la 1186 până la 1396, când s'a întemplat bătălia de la Nicopolis, cea din urmă cruciată.

IX.

Ești nu voi să vă spun pre larg peripetiile acestui Stat Româno-Bulgar, acesta nu este scopul conferinței noastre; dar tot voi să vă pun în evidență cum Români, sub al treilea frate, — fiind că au fost trei vitejii frați: Petru, Asan și Ioniță — sub al III-lea frate, care singur a împărătit de la 1196 până la 1207 au făcut că toti de prin pregiur au recunoscut

că acest Stat politic, acéstă nouă împărătie, acéstă nouă organisațiune militară respundea la uă necesitate a popórelor dintre Carpați și Em.

Asupra populațiunilor care se țineaă de biserică Orientală eraă de mult întinse persecuțiunile regilor Unguri ca să le aducă la credința de Apus. Atunci Români de dincolo de Dunăre cu capitala la Tîrnova spun Papei că se vor supune cu condițiune ca să le recunoscă Statul lor politic și să trimită Corónă Impărătuluă lor.

Papa i-a trimis corónă și un Cardinal care săl încoroneze ca rege al Romanilor și al Bulgarilor. Acesta fu Ioniță cel fiorosu, numit „Caloianu.”

La acéstă creațiune din creeri Balcanilor aă contribuit toți Români amăriți de sub corona Ungariei. Iată pentru ce am dîs că nu este vorba între aceste trei Daci de corónă, ci este vorba de viéta națională a popórelor, de religiunea, de aspirațiunele lor de a trăi independință. Inimicii noștri cari voesc și ne tăgăduiască naționalitatea, dic că atunci nu mai eraă Români de partea stîngă a Dunării adică la Carpați și că pe urmă, dupe ce a cădut imperiul Bulgar, aă venit Români aici.

Apoī acesta este uă cestiune de nimic.

Apoi cine a putut să fie aici când era vorba de apărarea independenței bisericei creștine orientală, ce era comună nouă și Bulgarilor? Bine înțelegeți D-vóstră că daca Români erau uniți cu Bulgarii pe terimul religios, aceia n'o făcea că din prostie, fiind că nu sacrificau de către ce nu putea să se pierdă nică uă dată, cultura limbei pe care o putea întreprinde ori și când, pentru că nu era uă națiune opresă.

Domnilor, înțelegeți prea lesne că oră cât vom grăi acum de bine pe Bulgaria, care și eanace la viêtă și la căria renascere am contribuit și noi, înțelegeți că nu pot fi de către expresiunea sinceră a unei conștiințe, fiind că nu avem trebuință să facem linguisări unei națiuni care nu mai are nevoie de încurajare, și nu voim să se dică că facem propagandă la Atheneu ca să ne unim cu frații de peste Carpați sau cu vechii aliați de la Em, în cât să ne provocăm urgia pe capul nostru. Dar adevărul este acesta, că penă a nu existe multe din statele Europei care fac mare larmă a fost un stat Român la Balcani; și penă a nu existe Teutoni prin Dacia, există la Carpați populaționi în diferitele văi, cu instituționile municipale Romane și cu germinile civilizației bătrânei Rome în sénul lor.

Hei, D-lor, Ioniță a avut uă viéță turburată; a murit de mórte violentă, ceea ce ar putea servi ca învățetură pentru tóte capetele încoronate care nu merg cu simțimîntul poporului. Permiteti-mă să vă spui că Ioniță a fost prea violent, că a prea sburat multe capete fără necesitate, și că mai cu sémă nu și-a crutat nicăi capul său de perdu într'uă singură bătaie faima regatului său. A pustiit multe locuri, a ars multe cetăți, dar a făcut și un lucru însemnat pentru care Grecii trebuie să-i fie recunoscători.

S'a unit cu Grecii din Asia pentru ca să strice imperiul latin din Constantinopol.

Va să dică noi avem titluri la recunoșință nu numai a Bulgarilor dar și a Grecilor. Ei căduse sub imperiul feudal Latin, și numai după ce Ioniță a întemeiat statul român și după ce a vădut că Grecia era căzută, s'a dat de partea Grecilor ca să răstórnă pe Latinii. Si când aŭ venit Latinii ca să céră supunere de la Ioniță, Ioniță le-a răspuns: ce căutați la mine căci eū sunt Rege ca și voi. Când Papa ia scris acea scrisoare frumósă ca să dea drumul lui Balduin împăratul din închisore, el 'i-a răspuns, că a mers la luptă sub stégul

Prea Sântieř Sale, că aşa 'i-a ajutat D-đeū de a învins pe Latină.

Apoř, daca nu se înfința acest Regat Româno-Bulgar, daca el nu era însufleřit de aceste sănătose cugetăři politice, Grecii nu se mai ridica de adoua óră în Constantiopol; căci cine a ridicat pe Grecia a fost Ioniřă.

Latinii ce voiař să facă atunci în Orient? Sě înfințeze feudalitatea; eř venise gata cu principiř lor. Heř, daca Orientul a rěmas ceea ce este astă-dř; daca nu s'a frěměntat pentru despotismul secoluluř de miřloc; daca Romeiř ař venit la imperiuř iarăši; daca ař dispus de libertăřile municipale în cât ař putut să resiste cotropirei Turcilor: acésta o datoréză statuluř Romano-Bulgar și mai ântéř lui Ioniřă. Va să dică, binele cel mai mare ce s'a făcut tuturor a fost din partea Românilor cari ař ajutat pe Greci să recapete imperiul.

Domnilor, Greciř a recăpătat imperiul și a domnit de la 1261 pěnă la 1453, când ař căđut sub Mahomed II; dar în acest restimp, și regatul Romano-Bulgar a căđut. Dar cât ař trăit regatul acesta Româniř ař înflorit, ař ținut pept cotropirei Otomane și a căđut în luptă

cu onore, combătând pentru civilisațiune și creștinătate.

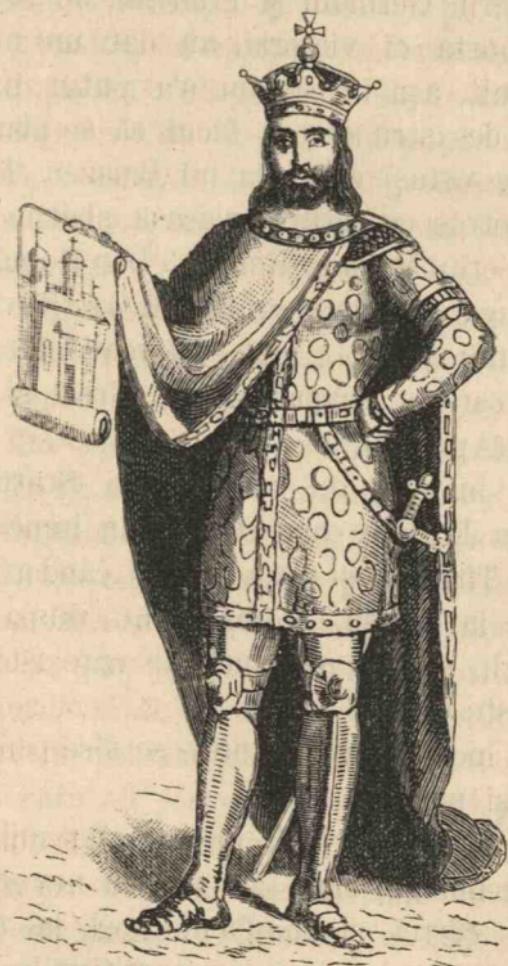
Un cuvînt — care ear trebuie să dicem că coprinde un învîțămînt pentru noi — este că Româniîn unire cu Bulgariî aŭ fost aliați fidelî, că Româniîn aŭ contribuit la înflorirea bisericei creștine. Bulgariî și Româniî de dincolo de Dunăre nu aŭ vîdut cu ochi rîi în timpul acesta înfințarea domniilor române din țara Românescă și Moldova; căci întemeierea acestor principate gemene a fost făcută astfel și la aşa timp în cât să scape societatea Europeană întrîgă dintr'un mare pericol. Presupun — căci pentru acésta nu avem date — presupun că Româniî din regatul lui Ioniță cunoseaă bine pe apăsatoriî din Ardél, presupun că cărăușii Români (Mocanii), cari erau singuri monopolisatori ai transporturilor, de la Marea Adriatică și pînă la Marea Neagră cu transporturile lor duceaă și înțelegerile dintre popóre.

Presupun că atunci când Greciî începură ear a se disputa pentru materii theologice, a se certa pentru uă domnire fără rădăcini în popóre, când Greciî nu isbutiră a înființa uă domnie statornică, când nu putură să'și intindă domnia asupra popórelor balcanice, presupun că Româniî și Bulgariî

erau înțelesă; nu aveau nevoie să facă alianță scrisă pentru a se apăra în contra dușmanilor carei impresura: presupun că atunci a fost un fior în toți Români Daciei cari s'a u gândit să trăcă dincoloace de Carpați și să înființeze două state pe care le-a organizat militaresce precum se dovedesc chiar din numele principilor lor cari sau numit voevodă. Atunci s'a u înființat aceste state Române cu un caracter curat ostășesc pentru că, împreună cu regatul Româno-Bulgar, care era cel mai d'antrei și mai tare espus la cotropirea Otomanilor, să poată resista la trecerea lor înainte.

Atunci s'a făcut cea din urmă cruciată în contra Turcilor cari amenință de a lăua Constantinopoli. Ei trecuseră în Europa pe la Galipoli și tăbărîseră în șesurile dintre Bulgari și Greci pentru ca să isoleze pe Grecii cari aveau uă pozițione sdruncinată și au luat Adrianopoli.

Atunci sta încă în picioare regatul Romano-Bulgar când încă nu se născuse voievodul Huniadi. Ce se întemplă atunci? Se întemplă că Europa cavalerescă, care vrea să facă uă încercare de cruciată, vine la Nicopol unde se întilnesce cu Mircea voievodul țărări românescă căruia i-a disputat

MIRCEA CEL BÉTRÎN

onórea de a se duce cu oștirile sale la atac. Atunci Mircea cel bătrân a stat de-uă-partea; iar cavalerii Germani și Francesi, în setea de a repurta ei victoria, au dat un atac rău chibsuț, aşa încât nu s'a putut înălatura acel desastru care a făcut să se piardă 60,000 de ostași de sabia lui Baiazeț. Mircea s'a retras cu oștirea sa acasă, și atunci a cădut imperiul Bulgaro-Român! Dar Români de-a stînga Dunărei arătaseră la Rovine că nu erau căduți. Iată valoarea militară română care a scăpat și pe Greci și pe Bulgari. (Aplause).

De aci înainte, de la nascerea Statului Român la Em, de când s'a ivit în lume uă Curte la Tîrnova, și pînă astă-dî cînd avem uă Curte la Peleș, Români au dus'o într'una prin mii de necazuri, de care istoria noastră este plină.

De aci începu învățămîntele seriose pentru principi și popor.

Principii, cari aveau un caracter militar în statul nostru, când au fost în nevoie de apărarea țărării și au făcut apel la tótă țera, țera s'a inspirat de tradițiunile bătrîne, și a dat viéta pentru apărarea și mânătuirea patriei; nu a fost deosebire între

mare și mic; acela fù mai mare care a fost
mai vitez. (Applause).

Atunci principiù aù fàcut față și aù apărat țara lor, aù apărat numele Român. Când principiù nu s'aù inspirat din aceste sentimente, nu s'aù încreduòt în popor, atunci ei aù fost cei d'antéi care aù încrinat voința și poporul a fost cel d'antéi care a suferit. (Applause).

Invètitura ce trebuie să tragem din tótă istoria română pénă astă-dj este acésta, că noi cei de-a stînga Dunării nu putem ca să nu fim solidari cu națiunile de-a drépta Dunării; că noi, cei cari ne-am născut aci ca să ne luptăm în contra barbarieò, noi nicì uă dată n'am uitat acésta, din instinctul nostru ne-am apărat. Barbarii căti aù fost în contact cu noi, pe totj iam invètat să apreciez bunurile morale, să apreciez proprietatea, viéta de familie, ordinea politică în stat; iată care aù fost misiunea nóstră în mijlocul popórelor barbare care ne-aù înconjurat. De cáté ori idei sănătose de civilisaòiune s'aù rèspondit în Orient, de atâtea ori Români aù fost cei d'anté icarii s'aù desceptat — pare că ei sunt între popóre un popor calendar, mai pre sus de tóte calendarele cari arată timpurile bune și rele pentru

popórele Orientuluſ. — Când este vorba de apărarea esenței statelor celor mici, Româniſ se ivesc, se impun, pentru că acesta este rolul lor pentru care i-a pus aci imperiul Roman; ei trebue să fie ca uă stréjă veghetore la pórta lumei civilisate. Precum în imperiul de Occident creștinismul a supus barbaria la legile Romane, asemenea aci poporul Roman din Dacia de câte ori a venit în contact cu barbari, le-a însuflat respectul pentru principiile de civilisațiune. Prin Româniſ s'aū deprins și Bulgarii și tóte celelalte națiuni cu cari aū fost în contact, s'aū deprins să respecte proprietatea, munca, statul social, s'aū deprins să'și impună uă lege la care toți trebue să se supună.

X.

Domnilor,

Este un punct fórte caracteristic în istoria nôstră.

Poporul, națiunea nu se întrébă, câți suntem? Ci întrébă, daca este ceva de apărăt, daca este ceva în pericol, din ceea ce constituie națiunea? Ei nu se întrébă de număr, numărul îl lasă la uă parte.

Tóte popórele cele mici, tóte națiunile

din prejurul nostru, trebuie să fie unite cu noi ca să apărăm bunurile naționale ale tuturor celor-l-alte.

Romani în timpul lui Traian erau Domn preste 80,000,000 de supuși, dar ei nu erau de cât 4,000,000 de cetăteni Romani, și D-vóstră știți că numai acei cetăteni Romani reprezentați civilizațiunea Romană și au făcut astfel ca lumea Europeană să cedeze și la creștinătatea și la civilizațiunea lor. Va să dică din 80 de milioane numai 4 milioane au fost în stare să civiliseze lumea întregă. Apoi Romani noștri când dicem că sunt 4 milioane, eu dic un milion, să fie Romani deștepti și având instituții în care principiile de civilizațiune să fie consolidate, un milion de asemenea Romani, pot să se lupte pentru ași menține esistența lor. (Aplause).

Pentru că lupta care o susțin Romani nu este numai a lor, ci este a tuturor popoarelor din Orient.

D-lor, uă învățătură care trebuie să tragem din acesta este că după Romani legionari, Romani strănepoți — să nu dic ați lui Traian ca să nu se supere cineva — dar Romani strănepoți Domnilor Romani cari au organizat statul dincăce de Carpați, Români

strănepoții acelor înțelepti capi cari s'aș unit cu Bulgarii, Români aceia cari în timpul năvălirei Turcilor au ținut pept spre a apăra Europa, acei Români au un titlu la respectul Europei. Europa este datore să-i lichidze înainte de a se atinge un fir de păr din capul lor, Europa este datore să limpedească datoria sa către Român. (Aplause). Să facă onore Europa civilisată, Europa Creștină, împărați prea potenți cari vorbesc în numele principiilor creștine și în numele civilizațiunii, să facă onore titlurilor ce au Români în mâna lor la recunoașterea statelor creștine și a națiunilor moderne ale Europei. (Aplause). Este un mic compt de regulat cu acăstă națiune mică dar generosă care a apărat cu peputul ei creștinătatea și principile civilizațiunii. (Aplause). Si ori ce socotelă ne vor face împărați și puternicii Europei, o priimim, însă sub reserva de revisuire în alte timuri când vor fi luminate tōte popoarele mici (applause prelungite).

XI.

Domnilor,

Studiul istoriei noastre ne duce la mai multe și mai strălucite învețăminte de cât nemernicia mea poate să aducă înaintea D-v.

și să vă espue într'uă scurtă ședință ca cea de astă-dă. Eu voi fi fericit dacă am putut să vă aduc astă-dă unul sau două din aceste învățăminte pentru că să vă arăt că Români trebuie să se sirguescă nu numai a'șă învăța istoria lor, ci și-o scote din conștiința lor, trebuie să'șă scruteze conștiința Români și să vadă căci de căzătorie nu voiesc răul nimănui, apoi aș tot dreptul să spună ce aș de făcut pentru că să se mentie acolo unde imprejurările i-aș înălțat. Si când totuși vor afla, precum cred, aceea de care nimeni nu se mai îndoiesce, că Români nu sunt numai a'lor, atunci că vor fi aliații firescă tuturor acestora popore cari în Orient speră de a trăi într'uă viată de libertate și de progres... (Aplause). Atunci independența lor va fi întemeiată.

Români aș dovedi că sciu să'șă organizeze ordinea la că și că ceea ce că vor să consolideze definitiv este dezvoltarea lor națională, mâna în mâna cu toate națiunile Orientului. (Aplause).

De aceea istoria noastră este legată cu problemele cele mari ale istoricii moderne; și nu numai căci noi suntem aci în Orient uă națiune interesantă. — Talleyrand ar fi spus că politica Europei se învîrtesc la Dunăre; a spus acăsta atunci când aflase că se vor-

bea între Napoleon și împăratul Alexandru ceva despre sărta principatelor de la Dunăre. A aflat și el ascultând la ușe, fiind că Napoleon credea că trebuia să ascundă pénă și de ministrul său de externe ceea ce cugeta pentru dominațiunea sa asupra lumei în genere și asupra Constantinopolului în particular. Nu vrea să scie atunci Napoleon că secrete mari nu mai pot fi pentru popoarele luminate (aplause prelungite).

Dicea, dacă noi vom da Dunărea, de cărui vom lăsa ca Rusia să ajungă la Dunăre, atunci alianța cu Rușii este făcută, și nu are să fie de căt duoi împărați: unul la Occident și altul la Orient. Omeni politici atât de luminați ca Împărații Alexandru și Napoleon încă au cădut în atare greșeli credând că lumea va face dupe placul lor. Lumea face ceea ce vrea, ea este singură Împărat; împărații cei mari nu fac de căt să pue pecetea pe ceea ce fac popoarele. (Aplause frenetice). Așa au făcut Traian, așa Ioniță, așa Mircea cel Bătrân.

D-lor, permiteți-mi să termin cu uă învețătură, care cred că va fi de folos pentru toți aceia cari au convingerea că sunt de tras multe și nesfârșite învețăminte din istoria patriei.

Acest învățămînt este, că istoria fiind scrutarea conștiinței omenirei trebuie să ne interesăm nu numai ca cetățeni, nu numai ca reprezentanții națiunii ce se deșteptă, dar să ne interesăm, cel puțin, cum ea interesază pe alte ființe mai inferioare, să facem ceea ce aŭ făcut părintii noștri din instinct; să nu luăm inspiraționă nici de la mădă-nópte, nici de la mădă-di, nici de la apus, nici de la răsărit. (Aplause).

Să căutăm să fim ce aŭ fost parintii noștri. Avem óre nevoie de alți oracoli de căt aceia cari nă arată istoria năstră? Când noi vedem — și cătă din D-vóstră sunt vînători aŭ văduți, adese, — cum, cânele, acest animal care reprezintă fidilitatea, merge după urma, numai prin miros și nu se amăgesce, căci de căte ori trece de locul unde a cotit iepurele, prin miros se întorce iar la acel loc și miróse pénă constată punctul unde a cotit. — Să facem și noi tot aşa.

Ce face el? El face istorie, își face drumul, și, cu siguranță, vine și se duce după urma epurelui pénă îl găsesce. Să facem acésta și noi, să ulmim, să adulmecăm urmele pe unde strămoșii noștri aŭ făcut vînătoare. Dór n'or fi ómenii mai putin fideli,

mai puțin ageră, mai puțin zeloș de cât este câinele când urmăresce epurele.

Îmi pare rău că nu pot să vă întreți și mult; nu sunt forțele care mă lipsesc, dar mi se pare că am abusat prea în delung de pacientă D-vóstră; totuși cred că un lucru vă va rămânea, că istoria nu este bună numai pentru copii, ci este mai vîrtos bună și pentru cei mai bătrâni. (Aplause generale îndelung repetate, bravo! bravo!)

Just
✓ 327 (R: 44) 16/17

II.

V. A. URECHIĂ

membru fundator al Atheneului

RELATIUNILE FRANCIEI CU ROMANIA

sub

LUDOVICŪ XIV, XV și XVI.

Conferință ținută la Atheneū în 11 Decembrie 1883.

Domnului A. Odobescu etc. etc.

Iubite amice,

Așă trebui să-ță declară resbelă, căci cu nouele documinte ce aș desmormentat din archivele Statulu din Paris, m'ă silită să aruncă pe foc manuscrisele cursulu meu dela facultate, pentru secoli XVII și XVIII. Mă mărginescă a te pedepsi dedicându-ță conferința mea dela Atheneu, inspirată, esită mai totă din admirabilul tesor ce ni-aî trimesă din Paris.

Să trăescă, Domnule Odobescu, și să ne mai dai comori ca cele din care mi-a fostă atât de lesne dă ești aplaudat conferențiar!

V. A. URECHIĂ.

Onorat Auditorii!

„Décă e o sciință, care trebuie să intereseze pre Română, în óra presintă, aceea e istoria trecutului lor.“

Așa a disă, la inaugurarea acestor Conferință, de la acestă locă, cu măestritul și fermecătoriul său graiu, ilustrul meu amic, Domnu N. Ionescu.

Să mai facemă dăr, Domnilor, istoriă, ca din cele trecute vremă, cum dice cronicariul, „să pricepemă cele viitoare.“

Sciū că sunt pucină abilă a distila, ad usum praesentium, — cu talentul primului nostru conferențiar, din faptele trecute, bătută confortantă națională; sper totușă, că noutatea objectului meu îmi va dobândi îmi va reduce, mie îmbătrânitulu conferențiar, o căt de mică parte din simpatica ascultare ce aici am aflată, tinereță conferențiar, mai multă ană dearândulă. (*Applause lungi*).

Presință D-vostre în număr atât de imbucurători, mă autoriză, celu pucină, a spera, să reaflu în nouă auditoriu o parte din buna voință auditorulu meu de altă dată.

*

Voiū, Domnilor, să tratezū o întrebare, cum diseiū, aprópe nouă. Toți am sciuțū că Austria, Polonia, Rusia, Turcia aŭ fostū factori fatali — în înțelesulă de neînlăturabilă — la faptele stremoșilor noștri.*) Despre Francia cređusăm cu toții, că ea a fost remasă streină, până dór la Imperiulă lui Napoleon I, de oră ce amestecă în desfășurarea evenimentelor dela Dunăre în secolii anteriori. Îmă propun, Domnilor, profitându de ultimele documinte descoperite de ilustrul meū amicū D. Odobescu și de colectiunea Hurmuzache, etc. să arătă că din contra Franciei a avut, a împlinit la Dunăre un rolă, de la 1650 la finea secolului XVIII.

Unia din noi, ascultându graiulă duiosă ală inimile loră, sunt gata a susține, că politica Franciei față cu noi Români trebue să-și aibă esplicarea, originea în comunitatea de sânge, de rasă...

Alții, desperați de erorile de ieri și de alăltăieri ale guvernului republicei francese, în față cu România, sunt gata a număra pre Francia chiar între neamicii cei mai urităi aici eii... .

*) Vede Nota A, la fine.

Rolulă meă nu este Domnilor, nică de a face poesiă cu cei dintâi, nică d'a pune simțiri dușmănescă și nedrepte în înima D-tre, după pilda celor de ală doile: eu, ca învățător, ce sunt, voi să facă istorię, sine studio et sine ira.

Numai adevărulă este *învățatură* bună... Adevărulă! A! cât miară plăcea să pot afla cu D-vostre pre Francia nu numai amică statonnică a Românilor în toți timpii, dar chiar conscientă amică a *Solidarităței latine*, care abia e înțelésă ați, de înimile mai încăldite de sōrele meridională dela Mont-Pellier... (Applause).

Din capulă loculuă, nu vă potă însă ascunde concluziunea negativă la care mău adusă cercetarea rece a documintelor: Nu, Francia nu să condusă politica sea în secolul XVII și XVIII pe calea sentimentalismului, ci pe alta...

— Care? ... —

— Este calea *intereselor* săle proprii națională. Oră cât însă de pucină corespundătore dorulă înimei D-vostre este acăstă constatare, D-vostre veți avea multămirea, ca compensație, a mai constata și o fericită concordanță dintre interesele Franciei și ale ţărilor noastre, în trecută, și poate din acăstă

constatare va resulta pentru noi și o speranță bună pentru viitor!

Negreșită, istoria relațiunelor noastre cu Franția, în epoca de care voi să vă întreținu, ne va arăta și abateri dela politica interesului național... Acele abateri va! sunt și mai pucină justificabile... Tocmai acele abateri le-a plătită apoi uneori scumpă, și Franția și țările românescă...

Dar să lăsăm prolegomenele... căci scurtă este ora și lungă epoca care are să o încapă acea oră!

*

În perioada dela 1650—1800, ești voi distinge trei momente în politica Franției față cu Orientul.

1°) Este timpul domniei lui Ludovic XIV, dela Pacea de Westfalia încóce. În acest timp aflămă în documinte manifestarea cea mai neîndoiósă a continuării luptei seculare a Franției contra Austriei. Urmărindu acea luptă Marele Rege nu perde din vedere evenimentele dela Dunărea și din Constantinopole.

2°) Domnia lui Ludovicu XV nu semănă cu cea anterioară, din respectul politicei cu Orientul. Ercul la picioarele Omfalei,

Ludovicu XV rumpe tradițiunea, firulă politicei străbune, spre a târce din fuiorul său încălcită alături furcăi ce o ține M-e de Pompadour, dar preală căruia fusă îl să sucese astuta Maria Tereza. La început, ca în tot, Domnia lui Ludovicu XV, este corectă și la Dunărea și la Constantinopole, mai apoi și o lipsă totală de conștiință a adevăratelor interese politice ale Franției, și legaturile politice cu popoarele le fac să interesele regelui să nu interesele poporului să fie... .

3º) Noulă regnă alături lui Ludovicu XVI, pare că o se îndrepte politica greșită a Franției... Îndată însă maritagiul regelui cu o flică din Casa de Austria, reduce noua abatere a Franției din vechia cale însemnată de Franciscu I... E destul să vă spună, că unu moment revolta să contra răpirei Bucovinei, îndată apoi Franția aprorbă acea spoliațiune și chiar o activează... .

Revoluțiunea dela 1789 intervine și răspesce Franției, până la Napoleon I, posibilitatea amestecului în Orient și deci și la Dunărea... .

Dar la *revoluțiune* este limita Conferinței mele... Deja este prea multă până la 1792, ca să nu mă întindă mai dincouce... .

Perioada I-a

Déca pe aripele susă nălătătoare ale minței ne vom ridica pe deasupra jumătăței a 2-a a secolului ală XVII-le și amă plană apoia, cu ochi scormonitoriu, în nămolul de fapte ale secolului XVIII, lesne vom vedea resărindu lămurită scire, că, Franția împinsă de interese bine înțelese, a avută o neîntreruptă partașă la evenimentele dela Dunărea de josă, din Orientul Europeană, dela Pacea Westfalică din 1648 și încocă.

Însăși Pacea de Westfalia, care pune capătă resboiului de 30 de ani, nu începe ci continuă politica curtei francesă față cu Orientul. Relațiunilor lui Franciscu I cu Pórta otomană, daunătore Casei de Austria, succede la 1648, celebrul tractat dela Westfalia, care dă Austriei o mare lovitură, prin stabilirea nouă equilibru europeanu. Décă prin acelă tractat, Germanismul căștigă; décă luptele Casei de Austria cu aventurari germani, Thurm, Bernard de Saxa-Weimar, Mansfield, Christian de Brunswik, nu sunt de natură a o întări față cu politica contrară ei a Franției, recunoscă însă, că această situație ce 'i facu Pacea de Westfalia,

împinsă activitatea Austriei spre Orientă, și anume spre Ungaria, unde ea voiesce să stabilească o monarhiă ereditară, care să compenseze de perderile de tot felul din Apusă. Chiar d'atunci, din secolul al XVII-le, ochiulăgeră alături istoricului, pote observa în mișcarea Austriei, două direcții: una de retragere, față cu unitatea germană în formațiune — inconsciu ajutată de cătră chiar Franția, — și a doua, mișcare înainte, spre Resărărită. *Drang nach Osten!* În calea aceasta ea avea să dea preste noă!... Deci să luăm aminte!... (*Vii aplause*).

*

Frância înțeles-a însă că nu era d'ajunsă pentru triumfulă politică săle aceea d'a slăbi pre Austria, că nu era, dică, d'ajunsă, spre acest scopă, d'a o anihila în Germania, ci că trebuia încă să o împedice d'a se re-conforta, prin libera mișcare în Orientă?...

Acăsta o afirmă deplin pentru epoca lui Ludovică XVI, și acăstă afirmare voi sprijini-o cu documente din admirabila colecție Odobescu. Da, interesulă politică alături Franciei, același sub Ludovică XVI, ca și sub Franciscă I, acelă interesă devine resortă puternică la fapte și omene

în Orientă și nu pucină înriurire are și asupra evenimentelor din țările Române. De sigură, repet, mi-ară plăcea, Domnilor, vorbindu-vă de relațiunile Franției cu țările române, dela 1650 – 1800, să le aflăm eșind din limpedea fontână a unei consciente comunități de rasă, de sânge, dar de amă sustine așa ceva, am putea fi poetă, dar nu istoric!... Politica bazată pe sentimentalism, pe comunitatea săngelui!... Nică adă, va! n' o aflăm, când, ori căt mai sunt pe malurile Seinei ignoranță de asemene origine comune ale noastre cu ale Francesilor totuși pe acolo se află și bărbăti bine puși, cari sci că „Bucharest n'est pas la Capitale dela Bucarie,” și că Canalul Dâmboviței, ori căt de strîmbă și de sucit a eșit, când putea eșa în liniă dréptă, (*applause*) – nu legă marea negră cu Austria, – nică adă, dică, sentimentalismul n'a condusă politica actualei republici față cu noi... Da, s'ar putea sustine, cu temei, că chiar și interesele bine înțelese ale Franției, trebuia să împingă și nu ne abandona în ultimele noastre lupte politice, în cestiunea Dunărei bunăoră, – dar acăsta totuși n'ară schimba termenii equațiunei, natura relațiunelor Franției cu Orientul Europei, și cu țările noastre în deosebi... Da, afirmă, cei mai mari

bărbați ai Franciei republicane, nu înțeleseră interesele patriei lor, în legătură cu evenimentele dela noi. Nu mai departe, în Ianuariu trecută, aflându-mă cu Domnul C. A. Rosetti în o adunare la care se aflau bărbați ca Henri Martin, a căruia mórte recentă o deplângem, Jules Simon, Sadi Carnot, noi am adusă vorba despre cestiunea Dunărei și despre greșala ce făcea Francia în acéstă cestiune.

— Mais enfin, voyons; que perdriez-vous si le Danube appartenait à l'Autriche? — ’mă dise bătrânul senator Carnot, celu căruia pucine voturi ’i lipsi cândva ca să fiă elu președinte al republikei...

— În tot casulă, respunsei, ată perde și D-vostre multă, căci a întări pre Austria este a întări Germania... Convine Franciei aşa ceva, ea care vorbesce de revendicări? (Applause).

*

Dar déca ómenii republikei actuale, rătăciți în politica lor, nu mai află concordanță de *interese politice* între Francia și țările române, necum să dirigă acțiunea Franciei de politica sentimentalismului, — nu totuă aşa fu la epoca despre care ne ocupăm.

S'o spunem acésta adese, Domnilor, s'o spunem susă și tare, căci eă tot nu disperd'a vedea Republica francesă, revenindu la calea unde Monarhia francesă, în cursă de secolă, a culesă atâte triumfuri, cari au întărit-o și mărit-o, servindu, indirectu, de multe ori, și causa popórelor din Orientul Europei.

*

Ludovicu XIV de politica căruia, în Orientu, avemă laudă deplină, n'a greșită ore și elu nici odată?

Afirm că da! Chiar în timpul resbelului de 30 de ani, ambasadorul lui Ludovicu la Pórta otomană, Comitele de Cesy stăruia la Pórtă în favórea unui ore care Alexandru, care doria să iea tronul Valahie... Apoi cine era Domnul la 17 Februarie, 1638? Era Matei Basarab!

Adevăratu, că ministrul Franciei se grăbi a scrie lui Cesy, că: „Quant à la pensée du Sieur Alexandre sur la Valachie, il n'est pas facile à croire qu'elle soit concédée à un homme incognu et pauvre. Cela ne se pent faire que par hasard, sur des rencontres imprévues; à quoi l'adresse du Sr. de

Césy s'employera, sans toutte fois se rendre garant pour ne s'engager pas dans une affaire incertaine.“ (Odobescu, caet No. 2, p. 18).

*

De ce Ludovică XIV, doria căderei din tronă a unuia Matei Basarab ori Vasile Lupulu?

— In *interesul* conservării Imperiului turcă ca aliat contra Austriei: afișe că Domnii români tindău la emancipare de sub Turci... În mintea lui Ludovică XIV, a slăbi pre Turci era a întări pre Austria.*)

Acăstă cugetare dirige politica ambasadorului francesă din Constantinopole Domnul Heignacourt din 1659. El nu vede cu ochi bună lucrarea lui Radu Mihail (fiul lui Mihnea celu Rău) dă se alia cu Creștinii dela Nordvestul sărei séle, ca să se facă cu toții independenti de Turci. Réoa voință a ambasadorului francesă, e manifestă în scrierea ce trămite Regelui Ludovică, din Mai 1659, și în care ridiculizează pre Domnitor, dicând că a usurpat „di proprio capricio... Il nome d'arciduca, havendo di piu messo nelle sue arme l'acquilla bicepte con la corona imperiale... (caet No. 2, Odobescu).

* Pedî nota la fine.

Bietulă ambasador, speriat de vulturul bicept Austriacă, elă vedea și în vulturul Munteanu ori și bizantinu!

*

Dată se începe resboiul Franției cu Spania a cărui putere crede că atențunea regelui Ludovic XIV, nu mai e întrăcoce... Erore!.. Ludovică scăpa până și aceea că Mihnea Vodă (Radu Mihail) a bătut moneda nouă... (Manda a V. S. una moneta battuta dal moderno Principe de Valachia...)

*

Recunoscă totuși că Ludovică fiind ocupată cu resbelul Spaniei, Pórtă otomană cedă influențe mai apropiate a Austriei. Atunci Pórtă maltrată pre ambasadorul francesc de la Haie... Pórtă cam avea dreptate: în resbelul Candie, ea întâlni, că neamici mulți luptători francesi, ceea ce făcu pre Sultanul să dică: „Francesii sunt amici noștri, dar și aflămă mereu alăturea cu neamicii...“

Numai earăși, ce vină avea Ludovic XIV, că unu număr de indivizi, sub impulsurile

bisericei, mergéu să lupte contra Turciei, nu ca *francesi* ci ca creștini?...

Faptul este, că acéstă împrejurare răci fórte pre Francia de Turcia și vice versa. Atunci Ludovicu XIV, după ce termină resboiul cu Spania, prin pacea dela Pirinei, cădu în greșela d'a voi să-și resbune contra Turciei că-i maltratase ambasadorele... Papa Alexandru VII, nu mai remâne îndoélă că încă lă impinse la acéstă decisiune contrară cu totă tradițiunea politică a Franciei... Ludovicu trămise, cu Coligny și de la Feuillade 6000 de ostași în alianța cu Austria... „Ma la corte di Vienna, sospettosa, li fa tener d'occhio, e collocar sempre in modo che non pottesero disertare al neamico...*)“ Atât era de contrară alianța cu trecutul istoricu, că Austria nu se putea îndepe în Francia, nicănd ea 'i trămisese 6000 ómeni ajutor!

Și totuși grația francesilor acestora Austria câștigă bătalia dela St. Godard în 22 Iuliu 1664.

*

Ca să vedemü, cum de câte ori Francia devine aliata Austriei, Români perdi, voi aminti ca, urmare a alianței aceleia cu

*) Ces. Cantu.

Leopold I, a fost invasiunea ţărilor noastre de greci fanarioţi, cu Radu Leon (12 Februarie 1665) și cu vestitului Alexandru Iliaş la Moldova. Óre acéstă invasiune de fanarioţi nu se explică, ca până acum, de cât prin bani ce ei au versat la Pórtă pentru a căpăta domniile? De ce n'ar fi o măsură inspirată de politica Austriacă și de astădată măcar prin tacere aprobată de Franția? În adevăr, dela Haie vestesce, în 15 Mai 1666, Regelui Franciei, că: „depuis quelques jours le grand Seigneur a changé le Prince de Moldavie... Un grec de Constantinople est allé prendre possession, le grand seigneur (la sfatul cui óre?) voulant changer la coutume d'establir aux Principautés de Transilvanie, Valachie, et Moldavie un seigneur de chaque pays, mais il les choisira dans Constantinople, afin que leur patrie, leurs biens et leurs femmes lui servent d'ostage de leur fidélité.“ (Vedî nota la fine).

*

Nu ține multă alianță lui Ludovic XIV cu Leopold I.

Evenimentele cari apoăr vor aduce pacea

dela Aix la Chapelle din 1668, în urma resbelului lui Ludovic din Flandra, nu împedică pre Mazarin să reîncépă lucrarea seculară în contra Austriei, cu atât mai mult că era provocat de evenimentele din Polonia, de unde Ioan Casimir abdicând, se duse în Francia.

Ludovic XIV, care în resboiul Flandrei, își luase de amblemă Sórele și orgoliosul „Quos ego”..., demna să țină corespondință cu Domni români, ba chiar și cu domni maziliți... Așa, în Ianuar 1665, George Stefan, scrie Regelui Franciei, dela Stetin (Odobescu, caet No. 3, p. 28).

Ludovic XIV. se grăbi a provoca pre dela Haie ambasadorul său la Constantinopole, și în urma scrisorei lui George Stefan, și după mijlocirea de mai târziu a Regelui Suediei, ca dela Haie să stăruescă pentru Stefan Gheorghiță: „Le roy de Suède mon Cousin, Monsieur mon frère et le Prince Georges Etienne de Moldavie (ennemi de l'Autriche!) m'ayant requis d'employer mon soin et mes offices à la Porte ottomane, pour moyenner le rétablissement du dict Prince dans les états qu'il a perdus; j'ay bien volontiers consenti à leurs désirs et vous fait ceste lettre pour vous ordonner

de passer à l'avantage du dict Prince tous les offices nécessaires etc.“

De ce stăruia, ba chiar cu insistere — (căci mai sunt și alte scrisori dela regele și ambasador asupra cestei afaceri, — pentru Stefan George?

Pentru că Ludovicu XIV nu era multămit de Dabija Vodă din Moldova și Austria cercase să dobândească dela Pórtă angajamentul că, în casu de resboiu cu Pórtă: „il plut au G. S. lui envoyer (à l'Autriche) du secours des Principautés de Valachie, Transilvanie et Moldavie... (Dela Haie, caet No. 4.)

*

Lăsând d'a urmări pre Ludovicu XIV în istoria resboelor dintre 1672 până la pacea dela 1678, dictată la Nimega, Europei, și care la 1681 va aduce Franciei Strasburgul, voi spune, că resboiul dela 1683, declarat Austriei de Turci nu se explică de cât prin recăștigarea influinței francese la Constantinopole. Ludovicu avea să fie aliatul Sultانului, la încunjurarea Vienei. Când Sobieski salva Capitala Austriei, Ludovicu era pe Rinu: „Luigi che aveva fomentato le tur-

bulenze degli Ungheresi, poi le mosse dei Turchi, estava coll'esercito sul Reno, aspettando che i principi ló invitassero... Ludovico mostrò dispiacere di quella liberazione...

(Cantu p. 918, vol. V, editiunea Torino. 1865). Însuși Hamer (Tom. 12, p. 188) recunósce că Ludovică era aliat alăturat Turciei: „Dans le but de s'assurer au moins une alliée et une amie contre les trois puissances qui composaient la S-te Alliance, l'Autriche, Venise et la Pologne, la Porte fixa ses regards sur la France et la Russie; sur la première comme une ancienne alliée, qui lui avait donné des preuves de fidélité, et sur la 2-e comme une nouvelle amie, mais dont l'attachement était encore douteux.“

Ba ce *douteux!!*

*

Cât dură resbelulă, vă închipuiți agitațiiunea din țările noastre! Șerbană Basarabă visându imperiul de răsărit să sprijină în secret pe S-a alianță... În Moldova se isbiră cumplită partida creștină-polonă și cea care nu aștepta dela creștinii vecini nici unu bine... Câți domni resturnați la Moldova în câteva luni? Mai apoi Șerbană

face să se urce pe tronul Moldovei C. Cantemir... Acesta, solicitată de direcțiunea politică creștină și obligată a fi cu cea turcă, sciu să remână în o a treia direcțiune: Româna! Pe când pre Șerban Vodă, ambasadorul francesă din Constantinopole, care acum era de Girardin, îl denunță ca partizană alături Austriei: „on dit avoir fait des démarches pour négocier avec la cour de Vienne” (31 Decembrie 1687, caet No. 6) despre Cantemir tace...

Asupra lui Șerban Vodă, de Girardin revine în 10 Februarie 1688 a-lă acusa către Ludovic XIV, că: „après avoir entretenu correspondance pendant les deux dernières années avec le roi de Pologne, a depuis peu changé de batterie, et pris ses mesures du costé de l'Empereur auquel il a offert de donner entrée dans son pays...” numai cu condițiune ca să-lă ajute imperatorele, ca să isgonescă pre Turci de dincolo de Dunărea!

Girardin avea de misiune să desfacă pre Poloni de alianța contra Turciei și să împedice domnișor română să intra în asemenea alianță, căci numai aşa vede mijlocul să opri ca Leopold să nu devină: „paisible pos-

sesseur des Principautés de Transilvanie, Valachie et Moldavie."

Urmărind acéstă neîntindere a Austriei asupra Românilor, se născu ideea înființări la Dunărea a unui stat puternic, barieră pentru mai departe întindere a aceleia. Acéstă idee germina deja în mintea lui Ludovic XIV. Desilusionat de domnii ca Șerban Cantacuzin, Duca etc., marele rege aspira acum să înfințeze un regat din Moldova și Valachia d'ocamdată (Ardélul venia mai apoi) în favórea protegatului său Tököli, neamicul mare alături de Austriei. (*Applause lungi*).

Când la 31 Decembrie 1687 de Girardin vesti Regelui, că Șerban Cantacuzin murise și că-i succedase Brâncoveanu, regele exprimă acestuia ambasadorul regretele sale, că Pórta preferise pre Brâncoveanu lui Tököli, pre Brâncoveanu, dice Regele, „care nu este în stare să facă încurcături Imperatorelui Germaniei.” (*Applause*).

*

Maș mult de cât ori și când nu se însela Curtea dela Versailles: Brâncoveanu era adeptul politicei Austriace...

D'aci urmăză otărîrea Franciei d'alături, dóră va ajunge la realizarea planului său în favórea lui Tököli.

Dar Brâncoveanu scie să facă pre boerii săi a nu înțelege necesitatea unirei Principatelor sub unu singur Domnitor ca Tököli... Ei declară lui Wohner, reprezentantul Franției la Constantinopole (după mórtea lui de Girardin 1689) că, „sunt în stare să dea până la cămașă numai să nu li se dea pre Tököli...“ Șapoi Brâncoveanu, adăogé Wohner, „est très riche et très attaché à la maison d'Autriche,“ cu care corespunde prin Veterani...

Numai politica lui Brâncoveanu e cauza că Franția începe a se gândi: ore nărui putea mai bine ridica la Dunărea bariera dorită contra Austriei, favorisându întărirea Poloniei?

Ca s'o desfacă de alianța cu Austria, ambasadorul frances din Constantinopole avea ordine să promită Poloniei, sprijinul lui Ludovic XIV, d'a dobândi dela Turci, prin pace separată, Moldova...

— De ce nu și Adrianopole? esclamă vizirul, când ambasadorul frances îi propune acesta. Turcia acum refuza, căci o însuflare să victoria dela Boian a bătrânu lui C. Cantemir Vodă din Moldova. Aceasta, cu 5000 de oameni, adunătură în pripă, sdrobi ostaia marelu Sobieski, ucidându-i 6000 ostași și

robindu-ă alti 5000. Apărarea Trei Erarhilor dela Iași, de către egumenul lor; apărarea epică a Cetăței Neamțului de către 18 plăești, cari luptară trei dile contra oștirei întregi a lui Sobietki, repetu, pune în gura Vizirului respunsul: „De ce să nu ne ceret și Andrianopolea?! *(Applause)*.

Dar resistința eroică a lui C. Cantemir nu descuragiă pe unu Ludovicu XIV. Noul său ambasadore la Pórtă, de Castagnère (de la Noembre 1689) susține din respuiteri, în Februarie 1690 și deci și până atunci, că numai de cât Valachia și Moldova să fie unite cu Polonia „parce que l'Empereur (de Austria) serait trop puissant, si ces deux provinces lui tombaient entre les mains.” *Applause.*

De Castagnère cerea, ca măcar Moldova să se alipescă de Polonia „*si on ne peut la défendre contre les allemands.*”

*

Supărarea contra lui C Cantemir nu pare că n'avea ceva fundamentu, căci Ludovicu XIV elu bănuia d'a trata în secretu cu Împăratul Austriei. Castagnère în o epistolă către Regele, datată 15 Iunie 1690, scrie chiar, că Domnul Moldovei et les

principaux du pays, excepté l'ancien chancelier... travaillaient à recevoir chez eux les Allemands, que l'hospodar était entré pour cela en négociation avec le général Heusler.“ (Caet No. 9. Odobescu).

Ca consecință, aflămă o nouă campanię în favórea unirei Moldovei și Valachiei sub Tököli. În 2 Ianuar 1691 de Castagnère vorbesce despre acestu plană cu Vizirul... I-a mai vorbit: „ouvertement contre le prince de Valaquie et je donnai au Vizir dans cette même audience, les preuves qui le leur doivent rendre suspect. Je suis persuadé aussi que ce serait un grand bien de le destituer.“ (Caet No. 10. Odobescu).

Vizirul a fost responsă și altă dată în 1689, Octombrie, lui Castagnère: „que la Val. était occupée par un Prince du choix du G. S... — „Je m'étais assez attendu à ces réponses. Ou m'avait déjà appris que celui qui gouverne en Valaquie payait trop grassement la protection du Vizir pour en estre jamais abandonné...“ (Caet No. 8, pag. 73).

Și cu toate aceste Castagnère caută mereu probe contra lui Brâncoveanu. Când Heusler cădu în mânele lui Tököli, Castagnère scrise Regelui (30 Septembre 1690) că Tököli va

fi găsit dovedī de relațiunile „que le Prince de Valaquie avait avec les Impériaux, les quels pourront dans la suite lui donner le droit d'être maître de toutes ces provinces...“ (Caet No. 9, pag. 90).

*

Francia a căutat și directă cu Domnii Români să se înțelégă contra Austriei. Ambasadorele francesă la Constantinopole comunica Curților din Bucurescă și Iași sciră despre victoriile marelu Rege, „afin de détruire toutes les fausses impressions que les emissaires de l'Empereur s'efforcent d'insinuer au désavantage de V. Majesté.“ dice ambasadorul către Ludovicu XIV. (Caet No. 9, pag. 87).

*

Apoi a comunica sciră despre victoriă ca cele dela Fleurus, Boyne, Stafford, Massalia, Steinkerke, de unde generalii la 1692 tapetau cu drapele Notre Dame din Paris, era de sigur a spune domnilor români: *gândiți-vă și vedeți cu cine vă dați!*..

Eacă ce ne explică presința la Curtea din

Iași a unuă important emisar francesă, la 1692... Aceasta este jesuitulă d'Avril, care sub pretestul său căuta ună nouă drumă la China (Voyage entrepris pour découvrir etc... Paris 1692), sătăcă la Iași spre a contrabalanța influența politicei Austriace a lui Leopold. D'Avril spune, că la sosirea lui la Iași, agentul său Leopold fu foarte desconcentrat, căci se temea nu cumva d'Avril să nu desabuzeze „la cour de tous les faux bruits qu'il avait fait courir contre la France, pour en venir plus aisément à ses fins. C'est aussi ce que nous ne manquâmes pas de faire... En faisant voir le ridicule de la nouvelle qu'il avait débitée, d'une défaite entière des français auprès du Danube, pour donner, à ce qu'il croyait, plus d'idée de la puissance de l'Empereur. Nous eûmes même le plaisir de voir *entièrement* revenir cette cour à l'égard de la France, et prendre des sentiments bien différents de ceux où l'on y était avant notre arrivée. C'est sans doute pour cela que le Hospodar nous fit à notre audience de congé encore plus d'honneur et de caresses, qu'il n'avait fait à la première.“

*

La curtea lui Brâncoveanu mai greu are accesu ideea francesă. D'aci continuarea prigonei, care nu va fi streină căderei, decă nu și peirei lui Brâncoveanu.

Castagnère scrie Regelui la 21 Mai 1691 : „J'ai vu le grand Vizir... J'ai travaillé... à lui faire connaître qu'il devait changer le Bey de Valaquie... Le Reis-Effendi, avec qui j'ai pris des mesures pour ce dessain, fit de sa part ce qu'il devait pour y réussir...“

Castagnère merge până a tripota cu bană, ca să dărime pre Brâncoveanu: „J'ai mis le Reys-Effendi et sa femme dans l'intérêt... en leur promettant... 30 bourses dont on a consigné la valeur.“ (Caet No. 10, p. 100).

*

Și pe lîngă Brâncoveanu Francia avu agenți secrete, de și ceva mai târziu. Vom cita pre hirurgul francesu Lantier (caet 18 p. 178) și pre medicul Fonseca...

*

Influența francesă la Constantinopole și decă la Bucuresci și Iași oscila după mersului

oștirilor lui Ludovică Regele... Când acesta avea o victoriă, graiul ambasadorelui francez la Pórta otomană, avea mai mare resunetă. Când o perdere de bătăliă din partea Franciei era semnalată, mai susă era audiu glasul ambasadorelui Austriacă...

La 1692, Amiralul Tourville perde la Hogue o flotă francesă... Atunci Pórta otomană, îngrozită, cedeză presiunei Austriace și a aliaților Austriei, Anglia și Olanda, cără ca să angajeze pre Austria în altă parte, stăruesc să o împace cu Turcia, în dauna Franciei.

Mare e mișcarea Curtei dela Viena în ani aceştia, la Constantinopole și în Principate! Emisarii Austriaci cutrieră țările române. Castagnère află în 1694 la Iași, pre lîngă Duca Vodă, pre unu călugăr cordieru italianu în calitate de misionar, dar care negocia întrarea lui Duca în alianța Imperatorelui. Castagnère se sili să îsgoñescă pre acelă călugăr și Regele din nou supărată pre Domnii români, stăruie, revine la vechiul plan de a face Domnul pre Tökoli peste ambele principate. Spre acestu scop, Castagnère cere voiă Regelui de a oferi Vizirului, „les mêmes sommes (ca și pentru Ardél) pour establir le Comte Tökoli

dans la Moldavie et la Valaquie. (Caet No. 9, pag. 82).

Se îndoesce Castagnère de reușită pentru că Tököli nu e de legea Moldovenilor și a Muntenilor.

*

Suprim lectura a numeróse documente proprii a ne arëta pre Ludovicu XIV urmăriindu cu vioiciune slăbirea Casei de Austria, prin Turcia și țările Românescă...

Acésta o face Ludovicu XIV chiar când unu mare resbelu 'lui ocupă a casă... Ba încă, ca să nu lase pre Austria de a impune Turciei ori-ce condițiuni grele, la 1699, încă pe când Austria era în negociațiuni cu Pórtă, Ludovicu XIV, intentionat, spre a fi liberu în mișcarea sea, curmă șirulu victoriilor săle și se grăbesce a acorda pacea dela Ryswick, din 20 Septembre 1697. Era de lipsă intervenirea Franciei, căci Turcia fu sese rēu sdrobită de Prințul Eugeniu la Zenta... Austria victoriósă devenia periculosă prin adăogiri de teritoriū pe comptul Turciei și a țărilor române...

*

Dar acum, după pacea dela Ryswick,

Ludovicu XIV începe a delăsa Polonia, care demeritase protecția Franciei, ca aliată a Imperatorelui, dela care ea spera să capete Moldova, care nu o dobândise din negociările anteriore ale Franciei. Acăstă împrejurare îndemnă pre Ludovicu să scape Moldova de anexare la Polonia... Ambasadorele său la Constantinopole, Feriol, urmăresce cu atenție tōte negociările, cari se făceaū prin intermediul Angliei și Olandei. Feriol protesta contra unuī articol secret din tratatul de pace dela 1699, care articol ar fi fost dispusū, ca Turciū să plătescă 200,000 scuđi prin asignațiunī asupra Moldovei și Valahiei... Ceea ce însemna sequestrarea și alienarea acestor țări. Vă amintiți că nu de mult și Ruși cercară să ie asemene amanetū... Asemene articol nu se înscrise, grația lui Feriol!

*

Anglia are în aparență, după pacea dela Carlowit, direcțiunea politicei continentale, ca adversară a Franciei. Acăsta ne explică pentru ce Brâncoveanu se pote manține la Domniă, cu tōte manifestele săle apropierei de Austria în decursul resbelului.

*

Cum de Austria victoriósă, sprijinită de Anglia și de Olanda, și în alianță cu Rusia și Polonia, cum, dicu, de-și moderă pretențiunile la Carlovit?..

Hei! Atitudinea Franciei esplică lucrul. Leopold prevedea proxime resbóie cu Franția; înțelegea bine, că tratatul de la Reiswick nu va fi mult timp respectat, și că, „le roi d'Espagne sur le bord de sa tombe laisserait bientôt par la mort une riche succession à disputer!...“ Deci Leopold I, își moderă pretențiunile, ca să fie liber, prin pace, pentru nouele resbele!

*

Cu tóte aceste, la Constantinopole pacea de Carlovit se consideră ca o perdere și încă din cauza Franciei! D'aceea la anul nou 1700 Sultanul își manifestă réoa vointă față cu Franția, primindu pre Oettinger ambasadorele Austriei cu mari onoruri, și refuzându de a primi pre ambasadorele frances.

Acéstă situatiune nu va întârdia a se schimba.

*

Cu începutul săcol. 18-le, la Orientul ca și la Apusul Europei aș să încépă resboe, cari nu remană fără influență asupra destinelor romanice. Resbelul de succesiune în Spania dela 1701—1714 ocupă pre Ludovicu XIV până la mórtea sea la 1715; pe când în Orientul Europei tóte se mișcă încă sub impulsiunea lui Ludovicu, chiar când elu a pierdut totul în resbelu contra aliaților neamici, la Hochstaedt, Ramilie Oudenarde, Turino, Malplaquet... Sedanul fu d'ajunsu dăunădī ca Francia să înceteze d'a esiste pentru Orient! Ce deosebire între Ludovicu XIV și Republica francesă! (*Vii aplause*).

*

Pe când Ludovicu lupta contra multilor săi neamici, elu suscita în Ungaria și Ardelu unu neamicu Casei de Austria în persóna lui Franciscu L. Racotzi, ear în Polonia făcea să se alégă rege Leszinski... Acolo se pregătesc și se îmbulzesc evenimentele, cari aș desnodalementu la bătălia dela Pultava și coronament pacea dela Prut, din 1711.

*

Dar să strîngemă mai d'aprópe acéstă materiă.

La 1705 Leopold muri și-i succedă Iosif I (1705–1711).

Feriol, ambasadorele lui Ludovică la Constantinopole, nu perdea din vedere nică o ocasiune ca să serve cauza străvechiă a Franciei. Elă continua a fi fără nemulțămînt cù Brâncoveanu și la 27 Februarie 1706, cere Regelui său o scrisoare contra lui Brâncoveanu, „cet ami des allemands. Je supplie très-humblement V. M. de m'envoyer une lettre pour le grand Vizir, sans date et sans suscription, par la quelle V. M. lui dira qu'elle sait de bonne part les liaisons du Prince de Valaquie avec les impériaux, qui durent depuis longtemps, qui sont même contraires aux intérêts de cet Empire (Turcia) et que les affaires de Hongrie souffriront toujours tandis que ce Prince sera en Valaquie, qu'ainsi V. M. désire et demande qu'il soit déposé.“

In asemenei sens se lucra la Constantinopole în multe moduri. Ca să aducă opinionea publică în Constantinopole a cere

mazilirea lui Brâncoveanu, ambasadorele francesă puse să se facă scrieri turcescă, ca *Dialogul dintre Aly persanul și Mustafa turcul*. (Caet No. 20, p. 195, 20 Oct. 1766).

Mustapha. Nos puissances croient qu'il leur convient d'avantage de voir continuer la guerre parmi les princes Chrétiens et d'observer une exacte neutralité suivant les traités.

Aly. Si vos puissances sont si scrupuleuses sur les traités et qu'elles veuillent observer cette exacte neutralité, pourquoi permettent-elles au Prince de Valaquie d'assister les allemands de vivres, de chevaux et de tous leurs besoins ?

Mustapha. Le p. de V. l'a fait dans la dernière guerre.

Aly. Il a conservé cette bonne coutume durant la paix. Il fait à la vérité le marchand, vendant chèrement ses denrées; mais cela tourne à compte aux allemands et porte un grand préjudice aux Hongrois et ce Prince tout sujet et dépendant qu'il est de la Porte, paraît plus hardi que les grands visirs.

Mustapha. Son argent l'a sauvé jusqu'ici mais il en fera tôt ou tard une bonne pénitence. Ou connaît son attachement pour l'Empereur et pour le Czar.

*

Tot odată Feriol, vădând imposibilitatea realizării *unirei Moldovei și Valachiei prin Racoți*, noulu Candidat alături Franciei, adăpostea în propriul său palat pre Duca Vodă și-i propunea candidatura la Valachia. (Caet Odobescu, 1766, Octombrie).

Un an după aceea, la 19 Februarie 1707, Feriol scrie ear Regelui, că „Brâncoveanu s'est déclaré si hautement pour les allemands, que j'ai été obligé de l'attaquer à la Porte. Il ne la pas ignoré et il lui en a souvent coûté de grosses sommes pour se mettre à couvert de mes accusations.

*

Despre Cantemir Ant. care la data aceasta este în Moldova, Feriol scrisese Regelui, (la 10 Mai 1705), că „Le prince de Moldavie est fort de mes amis... Son frère a été l'année passée réfugié six mois dans le palais de France.“ (Caet No. 19, p. 185).

*

Rolul ce Carol XII jocă la ani acești în Polonia și contra Rusiei este lesne de

apreciat. Asemene și relațiunile lui Feriol cu Carol XII. Bătălia de la Pultava nu lasă indiferent pre Ludovicu. Elu negociază pe d'oparte pacea pentru sinești ca să fie mai liberu a lucra în Orientu, ear pe de alta împinge pre Turcia să facă resboiu Rusiei și s'o împedice dela alianța cu Austria. Victoria lui Vendôme dela Villaviciosa redă lui Ludovicu vechia sea energiă; eșirea din alianța a Angliei, obligă pre aliații să fie mai tratabilii. Schimbarea din domniă, prin mórtea lui Iosif la Viena, urmându-i la 1711 Carol VI, urmată de o nouă victoriă a lui Vilars, aduc pacea celebră dela Utrecht 1713.

*

In acest restimpu, ca și în dilele cele de mare cumpenă, Ludovicu nu perde din vedere Dunărea, Carpați și Balcanii.

Lui Feriol urmază la Constantinopole Des-Alleurs, fiul acelui-a-lalt ambasador, de care amu vorbitu. In 1710 Des-Alleurs, ca să vină la postulu său în Constantinopole apucă calea prin Ungaria, Polonia și Principate. La Iași află pre N. Mavrocordat, în 10 Martie 1710 și din Bender încă scrie Regelui: „je ne puis assez me louer de l'honorable

et bonne réception que j'ai reçue du Prince de Moldavie. (Caet 21, p. 206).

Nu tabacherei ce Des-Alleurs aduce lui N. Mavrocordat dela Ludovică, nici ceasorniculuă dată secretarului lui Vodă, este a se atribui sentimentele Curței din Iași, ci faptuluă că Turcia, amenințată de Austria, nu vede ear salvarea ei de căt în Franța. Așa, Ludovică, în cele mai grele dile ale săle încă tot este puterea în jurul căruia graviteză cei din Orientă. Acesta ne explică speranța Mavrocordătilor și a Ghicilor în Francia. La 31 Mai 1710 (Caet 21, p. 208) Grigore Ghica, refugiat la Viena, se declară, prin o epistolă către Ludovică XIV, că elu este servitoru fidelu alu Franciei... Că elu merge la Constantinopole unde Vizirul are plecare a-lu restabili pe tronu, și că să-lu iea sub protecțiu Ludovică XIV.

*

Unu momentu aflamă ore-care confusiune în purtarea Franciei la Constantinopole. Acesta din cauă neîntelegерilor dintre fostul ambasadore Feriol și Des-Alleurs. Aceasta protege pre Mavrocordăți până a adăposti

pre unulă în palatulă ambasadei; Feriol îi denunță ca vândută la dușmană...

*

Dar dela amenunte să ne urcămă la mai mari.

Resbelulă Turciei dela 1711 contra Rusiei, este sub instigațiunea Franciei, fiă și ocultă cum o declară Salebery în Histoire de l'Empire ottoman vol. III, page 107. (On attribue ces changements à l'influence du parti suédois, que soutenait *en secret* le comte des Alleurs amabasadeur de France.)

*

Nu mă incape timpulă să aducă aci tóte séu baremă multe din documintele prodromatice resbeluluiă dela Prut 1711; voiă aminti numai, că încheierea pacei fu o mistificațiune pentru Des-Alleurs. Acésta o spune Regelui său, în 28 Octombrie 1711: „Le Visir au lieu de faire des conditions selon qu'on était convenu (ad. cu el) et par des gens députés pour cela, commença de demander lui-même les points suivants...“

„Tout le monde, adaoge Des-Alleurs fut

surpris de la pauvre manière du Visir qu'il eut en demandant *les prétentions du Czar*, l'ayant entre les mains... *J'ai pris la parole en rémontrant au Visir le tort qu'il avait de procéder de la guerre, les Moscovites devaient premièrement mettre les armes bas et se rendre à la discrétion du Vainqueur et qu'après cela on procéderait aux conditions selon qu'on le jugerait à propos...*" (Caet No. 26, pag. 260).

*

Scimă de unde a provenit graba Vizirului: aurulă, bijuteriile Imperatasei rusescă așă fost mai puternice de cât influența politică a lui Des-Aleurs!...

*

Totuși Des-Alleurs consideră ca unu triumfă alu politicei séle rechiämarea la tronul Moldovei a protegiatulu său N. Mavrocordatu...

Brâncoveanu totu și scăpă din mâni!

Dar pucină se mai bucură nenorocitulă Domnă de triumful său asupra politicei francese. Cunoscetă tragică lu mórte. Cine

a urmat cursulă meă la Universitate scie că ești nu sunt admirătoru al lui Brâncoveanu... Nu-mi placă domnii, nici omenii noștri de stat, cari se uită cu ochi galeși la Streină, fiă aceia nemți, fiă ruși... (Viile aplause) Cu totă acăstă ură ce Des-Alleurs avea contra lui Brâncoveanu; de și neîndoios contribui fără multă la căderea lui Brâncoveanu, ambasadorele francesă, ca noi toti, desaproba mórtea crudă a neamicului său și a familiei lui.. (In epistola sa către Regele Ludovicu din 3 Februarie 1713 Des-Alleurs scrie:

„Les turcs même ont trouvé beaucoup de barbarie et de férocité dans cette action, disant que les enfants de ce prince n'avaient eu aucune part aux fautes du père qu'on a accusé d'avoir donné des vivres aux Moscovites dans le temps qu'ils étaient sur le Prut, d'avoir fait sortir l'argent hors de cet empire, de l'avoir envoyé à Vienné, à Venise et en Transilvanie et d'avoir tyranisé les sujets du G. S. pour en tirer des sommes considérables.“

(Mai vezi și raport. din 16 Oct. 1714, caet No. 30, p. 292.)

*

Nu târziu după Brâncoveanu mōre și Marele Rege Ludovicu XIV (1715).

Cu mōrtea lui intrăm în perioada a 2-a a epocei ce tratăm.

Perioada II.

Nu voiă aminti, Domnilor, diversele faze ale resbelului Turciei cu Austria, care se termină cu pacea dela Pasaroviț. Voiă dice numai, că negocierile acestei păci, a și dată pe făță tōte planurile Austriei, din cari planuri resultă și învățăminte pentru viitoru.

Ce cerea Austria spre a face pace? „Les deux Principautés de Valaque et de Moldavie comme dépendantes du royaume de Hongrie...“ (page 305, caet 31).

A! éta mărgăritarele ce lipsiau din corona Ungariei!... Nu vă potă spune decă asemene revendicări de petre din corona S-tuluș Stefan a dată locă la schimbări de note cominatorii, ca revendicarea de alminitrele istorică a amiculuș meu, Domnul Petre Grădișteanu... (*Lungi aplause*).

*

Austria când cerea Moldova și Valachia nu stăpânia cu armele de cât Oltenia...

Oră și câtă slăbiciune era la Curtea lui Ludovicu XV, ea se simți datore a se mișca la astă pretențiu nerușinată... Francia revine la vechia ei convingere, că alipirea țărilor române la corona Austriei, este rumperea a oră-ce echilibru politicu în Europa și o imediată perdere și pentru însăși Franția. Deci se puse ear pe lucru... Marchisul de Bonnac, noulu ambasadore alui lui Ludovicu XV interveni, în luptă cu Anglia și Olanda amicele Austriei...

Astfelu pacea, ori cât de desaströsă se semnă la Pasaroviț la 1718, ea nu răsui din țările române de cât Oltenia, dără ca să remână fapta documentu de amicitia și de desinteresarea vecinei nóstre, vechia aliată a lui Brâncoveanu și Șerbanu Cantacuzinu! (Applause).

*

Planul ce urmăria Austria putea fi dat pe față și de convențiunile cară le încheia, le impuse Turciei îndată după ratificarea

tratatului dela Pasaroviț. Cine voesce să înțelégă lucrarea politică de adî a Austriei citescă acele convențiuni, cari tindă a-îi aservi tótă România economicsce, cari îi daă supra mașa privelisire asupra Dunărei și a Oltului etc.!

A! dela Austria să învățăm Domnilorū, un lucru folositorū: perseveranța cea mai mare în unu plan politicū! (*Applause repetite*).

*

Politica Franciei primise în 1718 unu eșecū. Atunci, deșteptată Curtea dela Versailles, ear se agită întrebarea d'a salva Principatele de ghiara vulturului Austriacū, intrunindu-le sub unu singurū Domnū. Candidatul la acestū statū de creatū fu earăști Racoți, neamiculū bine cunoscut alū Austriei... Acesta ar fi putut, credea Ludovicū XV, să intrunescă nu tardiu Ardélulū la Principate...

Racoți era la Mai 1718 deja nu numai protegiatulū Franciei ci și alū celebrului Alberoni.

*

Bonnac lucră pentru planulū francesū, dar
[19,814].

tot odată, se sili a atrage în partea Franciei și pre Domnii românilor... Cu Nicolae Mavrocordat isbuti lesne. „Cependant comme *ce calme* ne saurait durer, dice de Bonnac guvernului francesu, în 10 mai 1719, (vedi Hurmuzaki vol. VI, pag. 256 și 263) et qu'il est bon de se préparer de bonne heure des moyens d'agir quand l'occasion s'en présentera, *j'ai formé une liaison fort étroite avec Nicolas Mavrocordato Prince de Valaquie...* Ce prince qui pendant sa prison chez les allemands a contracté une haine personnelle contre eux, m'a fait assurer qu'il n'oublierait rien pour fortifier les bons sentiments où est la Porte pour la France et véritablement il m'a donné plusieurs marques pendant son séjour à Constantinople de la sincérité de ses sentiments à cet égard et je crois pouvoir compter absolument sur lui, si... l'intérêt du Roy demandait de porter les Turcs à une nouvelle guerre contre la Maison d'Autriche...

*

Bonnac se pregătia de unu noiu resbelu contra Austriei, tocmai în momentul când se putea crede aşa resbelu cu totulu în-

lăturatū. În adevăr, Francia încheia pace cu Anglia la Londra, în 2 Augustă 1718; Carol VI și elă aderă la tratatū. Olanda făcu asemene. Acésta este *quadrupla alianță...*

Aci începe seria mare a rătăcirilor politice a Franției!

*

Prima consecință a acestei împăcări nepricepute a Franției cu Carol VI fu o isbire mortală ce Austria mijloci țărilor române. Pe când de Bonnac credea a manține influența Curței dela Versailles, în Constantino-pole în Bucurescă și Iași, împărtindu la banii în drépta și în stînga, (caet 33, p. 322) Austria proba Turciei, că numai cu dînsa 'i remâne se compteze pe viitorū...

Acăstă situație avu de contra efectu spornica influență a Rusiei, în Principate, căci de câte-oră aceste țări s'aș văduță amenințate dela Vestă, au căduță în erórea d'a căuta spre Estă, încă dela Alexandru celu Bună! (*Applause*).

*

De Bonnac simți acăsta și atunci în desperare de caușă își repurtă ochii la Polonia...

Aci, murindă August II, Ludovicu XV ginere lui Leszinski, se credu dator să lucreze pentru suirea socru-său pe tronă în opunere cu candidatura lui Fredericu Augustu de Saxa fiul mortului rege. Aceasta era patronatul de Austria și de Rusia.

Atunci Curtea dela Versailles isbutescă a afla aliați contra Austriei, în Regele Spaniei Filipu V, și în Regele Sardiniei Carol Emanuel III. Ambii aliați urmăriau dela Austria pământuri în Italia. Abilitatea Franciei fu dă face ca Anglia și Olanda să se declare neutre, multămindu-se cu condițiunea ca Ludovicu XV să nu atace *les Pays-Bas*.

Resbelul fu scurt și decisiv, dar Polonia nu câștigă în pacea dela 1735 nimică din elu: Leszinski păstră titlul de Rege și obținu ca regat Lorena, care avea să rămână Franciei la mórtea lui Leszinski.

In mijlocul acestor evenimente, ne putemă închipui ce rol activu a avută politica francesă în Orientu. De Bonnac încă dela 1729 pregătia lucrurile; celu pucin Bonneval scrie lui de Villeneuve: „Mon dessein etait de me joindre au Prince Racgotzi quand on ferait la guerre aux impériaux, ce que les Turcs doivent différer s'ils sont sages jusques au temps que l'Empereur sera en

rupture avec la France. Mon projet, en attendant ce temps là, etait que le G. S. sacrifiât, s'il estait possible ce qu'il tire des tributs de Valaquie et de Moldavie et ce qu'en retirent ces Princes qui gouvernent ces deux provinces, lesquelles sont très spacieuses et fort fertiles, et qu'il me fut permis, d'accord avec le Prince Ragotzi, d'employer tous ces fonds là à la levée d'un corps de troupes... que l'on aurait le temps de discipliner pendant la paix...“ Crede că putea ridica 40000 de cavalerie... „Ce corps de troupes entrerait dans la Pologne par la haute Hongrie ou dans la Transilvanie et ferait une très-utile diversion contre l'Empereur...“

La 17 ^{29/30}, de Villeneuve înlocuesce la Constantinopole pre de Bonnac, tocmai când acolo se întemplă *Zurbaoa*, cum o chiamă letopisetul lui Neculcea, a lui Patrona Calil, celu care voia să dea Moldovei Domn pre măcelarul serbă Butucachi!..

*

Schimbările ce revoluția turcă ocasioneză în domniile române, ear arêtă Franciei necesitatea unei stări de lucruri mai temeînică.

De a treia óră în diastemă de 80 de ani se pune înainte planul, neplăcută Austriei, ală unirei țărilor române în unu statu, care să fie barieră la aspirațiunile Austriei în Orientu. In cartónele Ministerulu de esterne din Paris este unu memoriu din 13 Mai 1732, subsemnat de unu óre-care Disloway și adresat regelui, prin care se dice:

„Il y a un grand pays presque inhabité, situé sur les confins de la Hongrie et de la Transilvanie et dépendant de la Valaquie et de la Moldavie; ce pays est très fertile et propre par sa situation... à y attirer un grand nombre d'habitants pour y former des colonies...“

Acestu Disloway cere ca din aceste țări să se facă un regat și suveranitatea ereditară a nouului regat să fie asigurată familiei lui. Elu e sigur să obțină ajutorul lui Ludovicu XV, căci projectul său „a pour objet de ressérer la puissance de l'Empereur, de diminuer les forces que l'Empereur est en état de lever dans la Hongrie et la Transilvanie et d'empêcher qu'il ne donne plus d'étendue à ses états de ce côté-ci (spre Dunărea).“ (Caet 37, p. 368).

*

Projectul remase fără urmare. Villeneuve

se mărgini a'și asigura amicitia Domnilorū. În Moldova era unulă despre care Villeneuve scrie Regelui: „Le prince de Moldavie m'a donné plusieurs témoignages de son attachement pour les intérêts dela France.“ (Caet 39, p. 382).

*

Pacea Francei dela 1735 a trebuit să surprindă neplăcut pe Turcia, care la 1733, cum spune de Villeneuve în o epistolă din 23 Ianuariu 1734, se pune în mișcare în favoarea reușirei ideilor francese în Polonia. (Caet No. 38, p. 376. *)

Mare trebuie să fie fost vađa Franciei la 1734, pentru ca Turcia, amenințată de ună mare resboiuă ce Rusia i suscitasă în Persia, să nu ezite a'și purta mai nainte de tóte activitatea în spre Polonia, spre a ajuta pre Leszinski, împreună cu Tătarii din Crimeea. Indemnați la acésta de celebrul Baron de Tott, ungur în serviciul Curței francese!

Recunoscă că argumentele lui de Villeneuve, ca să stărnescă la resbeluă pre Turcia erau seriose: elu arétă, demuștră Vizirului, în octombrie 1735, că déca în Polonia isbutesc Fredericu August III, ună prin-

*) (Vedî Salaberry si Becattini).

cipe germană aliat cu Curtile de Viena și de Rusia, „qui sont deux puissances dont le G. S. doit le plus se défier,” apoi se va face o alianță între Imperatorele German, Rusia și Polonia, „dont l’objet est non seulement d’enlever aux Turcs la Valaquie et la Moldavie, mais encore de parvenir à la destruction de l’Empire Ottoman.” (Caet 39, pag. 389).

*

Acum era orănică odată, momentul să ca Francia, aliata Turciei, să se declare și să urmărească realizarea vederilor ei la Dunărea și în Polonia... Dar ministru lui Ludovic XV era Cardin. Fleury, care „prêtre, évêque et cardinal de la S-te Eglise romaine (Saleberry, T. 3, p. 195) nu găsi potrivitul cu el să duce pre Franța catolică alătura cu Turcia pagână, contra unor puteri creștine...”*)

Turcia remasă singură! Ruși încep să resboiu, cu atât mai multă grăbire... Atunci

*) L’ambasad. de France crut les circonstances favorables et renouvela ses démarches (1736) pour que la Porte se déclara contre l’Autriche et la Russie, (Salaberry, T. 3, pag. 193.

Carol VI, generosu ca vulpea, se declară gata a face pre mijlocitorul păcei dintre Turcia și Rusia...

Numai, biata Austria cere un telalicu!... I se cade ei, ca bacșișu, Moldova și Valachia... Și fără a mai aștepta un „Peki!“ dela Turcă, așișu intră în Principate!

„Quatre armées Autrichiennes s'avancent sur le territoire ottoman sous l'ombre dela pretendue négociation qui commandait la sécurité à la bonne foi musulmane.“ (Salaberry, pag. 201, Tom. III).

*

Norocu că energia Domniloru români, vechi partizanii ai Franciei, salva țările. C. Mavrocordat bate pre Walis în Muntenia și-lă dă peste Carpați, iar Gr. Ghica din Moldova învinge și ucide în luptă pre Urcetti.

Atunci deșteptat curagiulă în bieți Turci,*)

*) Turci, cari erau furiosi contra Impăratului Austriei, (Carol VI) pre care-lă aleseră ca arbitru, anunțără. „A l'ambassadeur de France, en 1738, que le G. S. ami de la paix-allait entreprendre une nouvelle campagne, et que ses ennemis leur offriraient des conditions honorables et avantageuses, et qu'il n'écouterait aucune proposition que sous la médiation du Roi Louis XV.“ (Salaberry, pag. 205, vol. 3).

iēu și ei conducerea resbelului la Dunărea mijlociă, cu mai mare energie și Austriaci, cări nu mai aveau un Prince Eugene, sunt bătuți preste totu.

*

Acum Fleury, catolicul Fleury, intervine și prin art. 4 dela Tratatul din Belgrad, face a se restitui Turciei, adecă României, Oltenia ce răpită la 1718. (Caet No. 41, p. 419). Așa pacea dela 18 Septembre 1739 șterge rușinea din 1718!

Folosul imediat fu că Ana a Rusiei și ea se vădu silită a cere și ea mizlocirea Franției pentru pacea sa și Villeneuve îsbuti să facă, ca Principatele române să se deșerte de Ruși, (vezi Salaberry, pag. 212, vol. 3 *).

*

Ceea ce determină pre Austria să facă pacea de Belgrad iute, fu poate convingerea în care era Carol VI, că pragmatica săcătiune va naște greu resbelu contra ficei sile Maria Theresa, îndată ce elu va muri.

În adevărul Carol VI, ultima odraslă din

^{*}) Vede nota relativă, la finea broșurei.

Habsburgă muri la 1740 și atunci începu resbelul de succesiune a Austriei.

*

Nu voiă urmări fazele acestui resbelu. În timpul lui nu mare fu jocul diplomației francese, în Constantinopole și în Principate. Totuși, către ultimii ani ai lui, aflăm la Constantinopole ambasador pe Des-Alleurs fiu. Elu călători prin Varsavia și prin Iași la 1747. Aci află pre Gregore Ghica, altădată amicu alu Francie, dar acum delăsat de ea, cum se putuse crede, amicu alu Rușilor. Totuși Gr. Ghica primesce bine pre Des-Alleurs...

Dar Francia d'acum înainte cade (cât privesce Orientul) din erore în erore! Fleury murise la 1743 și succesorele său, ignorant de importanța politică a țărilor române nu voiesc a le trămite consulii francezi, „Căci la Hospodars de Moldavie et de Valaquie... ne signifient rien aujourd'hui.“ (Odobescu, caet No. actului dela 21 Mai 1748).

Ministrul francesu se otăresce, „si par les circonstances ces Princes devaient de qq. utilité, de trouver, pour une comission passagère, qq. français *intrigant*, lequel sous

prétexte de commerce, pourrait rendre les services nécessaires.“

*

Desprețulă acesta alături Franciei pentru Domnitorii noștri avu de rezultat, intervenirea unui nou factor la faptele românilor. Acela fu Prusia. Ministerii acestei țări văduseră de ce utilitate Principatele fuseseră pentru politica Franciei în trecut și deci... se substituiră Francei, care neîntelept se retragea din scena Dunărei...

Intervenirea la data aceasta a Prusiei, acestui nou factor la faptele din țările române, din cauza nedibăciei politice franceze, nu vă amintesce faptele analogi ale introducerii dinastiei noastre iubite, la 1866! (*Applause*).

*

Fredericu, în relație cu Domnul Valahie și cu Tatarii din Crim, impinsă și ei de Franța prin baronul de Tott și acum delăsată, (Salaberry, p. 296, vol. 3), devenia puternică în Orient, pe când Franța perdea terenul căștigat în unu secol!... Dacă Fredericu nu împinsă totuși pre Turci,

la resboiu, este că, murindu între aceste Impărătăsa Elisabeta a Rusieř, succesoarele ei Petru III, mare admirator aluř Fredericuř, iš retrase oštirea din resbelul aliařilor contra Prusieř.

*

Alăturea cu Ministrul Prusieř, ambasadorile Francieř, pote fără să mai urmărăescă unuř planuř otărituř de Curtea sea, totuř mai lucréză la Constantinopole. Des-Alleurs, care debutase prin o gresală, acea d'a desprețui pre Domnitorii români, simți îndată neceitatea a le urmări tóte faptele și deci avea pe lîngă ei agentiř secreteř, în secretarii oriř medicii lor. Așa avu pe lîngă C. Racoviřa pre Linchou, care se stabili la Iař și apoř la Bucuresci, „dans la vue de faciliter et nourrir l'intelligence avec le Prince.“ (Des-Alleurs, epistola către ministrul Puyzieulx, 120 Noembre 1750).

Rolul lui Linchou pre lîngă C. Racoviřa în domnia din Moldova ſ'apoř în cea a Valachiei a fost fórte mare. Cronicele nóstre nu iubescuř pre Linchou, dar adevérul e că Linchou, servindu interesele Francieř, fu credinciosuř și lui C. Racoviřa și perdu capul, la Constantinopole, în serviciul aceluř Domnú.

*

Negreșită că Franția nu era singură a spiona mișcările Domnitorilor celor disprețuiți... Austria caută să contrabalanțeze influența emisarilor francezi prin emisarii ei. Așa vedemă pre unulă, Père Laydet, franciscanu, care îmbla prin Moldova sub pretextu dă zidi o biserică catolică, dar care, în realitate, — dice Des-Alleurs, — era agentul politicei nu numai austriace, ci și rusești...

Bine înțelese ambasadorul de Vergennes, de mai apoi, (la Decembrie 1759) și politica Rusiei în Principate: „si la Rusie parvenait à s'avancer jusqu'au Niester, bientôt elle voudrait que le Danube lui servit de limites. Ce projet ne lui est pas nouveau. Chotin et Bender ne sont assurément pas des boulevards inexpugnables et la Moldavie, qui a une même communication (religion) avec cette puissance et qui gémit sous la plus cruelle opression ne desire qu'un changement de domination (pag. 696, caet 69).

*

Asemenea fiind convingerile mintuitore ale

ambasadorilor francesi din Constantinopole, Des-Alleurs nu abandonă definitiv firulă politică celei bune, ori cătă nu era acăsta acum vederea Curței dela Versailles. Des-Alleurs protege până la a se compromite pre C. Mavrocordat, esilat de Turci, Des-Alleurs îi dă asil în chiar palatul ambasadei, lă ajută să-și recapete tronul, chiar fără aprobarea Curței săle... scriindu-i că voiesce să-lă pună Domnul în Valachia, căci celu actualu (Matei Ghica) este cu totul „extrêmement dévoué a la Maison d'Autriche!“

La data acăsta Ministrul de externe alu Franției scrie, ca respunsul lui Des-Alleurs, (14 Noembre 1753) „Je sens qu'il serait utile d'avoir dans ces deux principautés des Princes véritablement attachés à sa Majesté et qui, aussi éclairés que zélés, pussent désabuser la Porte de tous les faux bruits que les cours de Vienne et de Russie y répètent et lui faire passer avec vérité et précision les nouvelles d'Europe...“

*

Este o scinteie, una lucore trecetore în

mintea Ministrului lui Lodovicuș XV. „Elu cere lui Des-Alleurs un memoriu despre țările române... Dar refusă lui Des-Alleurs baniș pentru a repune Domnului pre C. Mavrocordat. Totă corespondența lui Des-Alleurs e indignată de acestuia refuz, care, după elu, a făcut pre Franția să pierdă ocazia dăașă un omu ca C. Mavrocordat... Nemțiș mai abili, aș pusă mâna pe elu... lău ajutat cu banii să scape de esilu... deci, „se serait se flater que de présumer qu'on trouvera en lui désormais un ami bien essentiel et bien utile, surtout après l'accommodement qu'il a fait, qui lui donne nécessairement des liaisons avec les cours de Vienne et de Russie...“

*

Mult spera Des-Alleurs că de cărui ar isbuti să împace pre Racoviță cu C. Mavrocordat și iar face Domnului, „La Russie et la cour de Vienne, n'auraient pas si beau jeu à la Porte.“

*

Dar încă odată, cele mai inteligente mă-

suri propuse de Des-Alleurs nu mai află ecou la Versailles, unde lucrăză agentii Mariei Tereza...

*

La 1756, și aceste mici manifestații ale politicei franceze în Orientul încetază aproape d'a mai compta, căci dela acestă dată Francia perde pe mulți ani firul poliției străvechi față cu Austria. Ministri ca Bernis, creatură a D-nei Antoinetta Poisson (Pompadour), se lasă a fi convinși de Kaunitz, că Prusia este neamicul nu mai mult alături Impăratului de Viena, ci alături Franciei și Europei... Maria Tereza cea rigidă asupra capitolului moralei, nu ezită d'a scrie directă cu măgulire către M-me de Pompadour, meritricea lui Ludovic XV, ca să capete în ea unu partizan alături alianței Franceze cu Austria!.. (Tratat de Versailles 1 Mai 1756). Acest tratat „il capo lavoro della politica Austriaca e l'ultimo termine dell'accecamento francese“ (pag. 40, vol. VI Cantu) este subsemnat în 1757 de Elisabeta a Rusiei, doritore să resbuna de satirile făcute contra ei de Regele Frederic... Suedia intră și ea în alianță...

*

Atunci Prusia substitui lesne la Constantinopole influența sea celei francesă, căci căuta să stîrnescă pre Turci contra Austriei ori barem contra Elisabetei Rusiei. Și eată că Devergenne ambasadorul frances din Constantinopole se pomenescă, la 31 Octombrie 1756, că-i scapă situațiunea din mâni, nu numai în Capitala Turciei dar și la Bucuresc. Domnul de aci s'a datu în partea lui Frederic și, dice Vergennes Regelui Franciei: „L'ambassadeur n'est pas le seul appui ou le seul canal des négociations que le Roi de Prusse voudrait lier avec l'Empire Ottoman, il a un ressort plus accredité dans le Prince de Valaquie; celuici professe la haine la plus décidée pour les Autrichiens! (Aplause *vii*) il a donc saisi avidement les circonstances présentes pour tenter de former une liaison entre le roi de Prusse et cet Empire...“ (Caet 67, p. 680).

Sciți cum se termină resbelul de 7 ani, prin pacea dintre Franța cu Anglia și Spania, dela Paris, 10 Februarie 1763, unu an mai nainte de mórtea D-nei de Pompadour, care 20 de ani dusă Franța pe căile rătăcitei politice!

Trebue să recunoscem că acăstă pace se grăbi Franția să o face spre a putea interveni în afacerile triste ale Poloniei. Aici, la 1762, moră August III, și Caterina Rusie să voia să introducă la tronul pre amantului ei Poniatowski. Aceasta era nepotul celuilor care altă dată fusese agentul lui Carol XII la Constantinopol. Acum elu era ambasadorul Poloniei la Petersburg. Caterina, sub pretextul să așigure libera alegere a Dietei să băgă 40000 de Ruși în țără... (1764) Sultanul Mustafa se supără... Dar intrigile lui făcute să declare, că nu va interveni în Polonia, decă nu se va alege Poniatowski. Apoi tocmai fu alesă la 1764! Mustafa furios... Dar Caterina II, cumpără pe unu Imam, care cu Coranul în mână declară că nu e Casus belli...

Totuși Franția împinge la resboiu pre Mustafa și o moschee fiindu derimată de Ruși în Polonia, Turcia dăstă dată declară resbelu, la 1768.*)

*

Consecințele declarării resbelului fură rechișarea la tronurile românești, a lui C. Mavrocordat și Gr. Ghica, cari treceră de amici ai Franției.

*) Vede nota la fine.

Era însă acum o ilusiune a lui Des-Alleurs!

Români vădenduțile lor devastate, perduseră increderea în Francia... Rusia era pe totă dioa mai mult în conștiința lor factorul celu mai puternic dela care sperau vindecarea relelor!

*

Și cu toate aceste, Sultanul Mustafa III, mai credea în Francia, unde după Pompadour domnia vestita Dubarry. În un discursu alu său către ulemale, la 1770, dicea: „La France notre alliée de tous les temps ne se refuse par à soutenir mes efforts; déjà l'on traite, par mon ordre, avec elle de l'achat d'un grand nombre de vaisseaux de guerre...“

Nu-i vorba, că Mustafa adăogea că, „Les cours de Belin et de Vienne m'offrent leur médiation; toutes deux proposent de négocier la paix... sur le statu quo ante bellum... et les Russes s'engagent à sortir de la Pologne.“

Da, Austria promitea să intervină... ba și Rusia promite pacea, dar era ca mai bine să ajungă la împărțirea infamă a Poloniei!..

*

Si ca la Ocasiunea resbelului anterioră, când că prețu mediatăjunei, ceruse Moldova și Valachia, și de astă dată Austria, isbutătesce a subsemna cu Turcia un tratat secret, la 1771, prin care ca prețu alianței:

- 1º. Turcia avea să-ă dea earăși Oltenia,
- 2º. O rectificare de granită în Moldova în favórea ei. (*Bravo!.. Aplause*).

„La Porte pour témoigner la gratitude et la reconnaissance parfaite des procédés généreux qui ont été manifestés de la part de LL. MM. II. et RR., leur remettra *de plein gré* et leur cèdera en don toutes les parties des dépendances de la Princ-té de Valaquie qui se trouve bornée d'un côté par les frontières de la Transilvanie et du Banat de Temeswar, d'un autre côté pour le Danube et de l'Autre côté par l'Olto, et la cour Impériale exercera de plus la supériorité de l'Olto.“

Ei! Acumă voesce supremăția pre Dunărea! (*Aplause frenetice*).

„Art. 3. Comme les habitants de la Valaquie et de la Moldavie n'ont cessé depuis plusieurs années de troubler la tranquilité des

frontières de la Transilvanie et d'étendre leurs usurpations sur le territoire de LL. MM. II. et RR., pourqu'à l'avenir il ne subsiste plus aucun prétexte d'usurpation ni de transgression, on recherchera et distinguera à l'amiable les anciennes bornes, incontinent après la conclusion de la paix, et dans cet arrangement *encore, on s'appliquera à faire plaisir à la cour impériale.*" (Aplause).

*

Francia nu numări avea sciință de asemenea tractat secretă infamă, dar încă indirectă l'aprobă, căci în 10 Septembrie 1771, ambasadorul francesă scrie Porteř, că „L'Empereur (?) de France a eu la satisfaction de voir la cour de Vienne s'accuper des mêmes vues et embrasser ce plan de conduite...“ (pag. 857, caet 85).

Ba Francia invita pre Curtea de Viena, ca ea să stăruie, „exiger de la Russie des conditions plus honorables et moins dures pour l'Empire ottoman“ (!!)*

Rusia, simțind că Francia oră cât de căduță nu lasă ca să și întindă stăpânirea peste țările române, recurge la o metodă mai apoi repetită: Impăratesa Rusiei otă-

*) Vedă nota la fine.

résce a ceda Moldova și Valachia Austriei, care „qui les rendrait aux turs si elle le voulait.“ (pag. 869, caet 86). Așa scrie Kauňit către Thugut intern. Austriei la Constantinopole.

Numai când nu poate, Austria, Kauňit se mărginescă a cere, fie și cu banii, Valachia celu pucin, și chiar fie și numai Oltenia, „Le but secret de la cour de Vienne est toujours de se ménager la cession de la Valaquie Autrichienne, pour la quelle elle donnerait jusqu'à 12 millions (caet No. 87, pag. 873.

Kauňit negocia și cu Turci și cu Ruși. La Turci cerea Oltenia, la Petersburg, „Un morceau de la Moldavie, qui convient aux nouvelles acquisitions en Pologne.“ (p. 874, caet No. 87). (*Mari aplause*).

Comitele de Vergennes stăruia că condițiile Rusiei să fie bune, dar ale Austriei!! Trist rolul este acelui al lui Ludovic XV, în aceste afaceri; elu a pierdut cu totul din vedere interesele Franciei! (*Vii aplause*).

Maî antei, despre Moldova și Valachia care în trecut serviseră politica Franciei, în atate rânduri, noului ambasador francez la Constantinopole primește în 30 Mai 1774, dela Paris instrucțiune, că Curtea de Viena,

numai de formă va cere indep. Moldovei și Valachiei, dar că apoi le va lăsa cum sunt. (pag. 906, caet 90).

Și notați vă rogă, că în forum interior alui lui, St. Priest scie bine, că „l'hypothèse que la cour de Vienne veuille s'unir à la Porte pour la sauver du danger éminent de succomber aux efforts de la Russie, me semble peu vraisemblable.“ (pag. 916, caet 91).

În adevăr că nu putea rămaie nimenei îndoeală de ceea ce voia Austria, de ore ce ea invadase *ex abrupt* Bucovina cu oștiri... (*Lungi aplause*).

St. Priest merge și mai iute de cât guvernul său în sensul Austriei: în 29 Ianuarie 1774 scrie lui Choiseul că ce atâta vorbă de clacă, „La cupidité de l'Empereur d'Autriche se borne au vieil Orsova et à un angle de la Moldavie, entre la Transylvanie et la Pocutie... C'est peu de chose...“ (pag. 875, caet No. 87).

Audiți! Bucovina, c'est peu de chose!!
(*Repetite aplause*).

*

Numai în contra Rusiei se mărginesc acum lupta Franției. În 8 August 1774, Choiseul scrie lui St. Priest: „Vous profi-

terez de tous les moyens possibles pour faire sortir la honte et le danger des conditions aux quelles le Divan veut se soumettre. Si les Russes obtiennent un port et le droit d'avoir une force navale sur la mer Noire, c'en sera fait de l'Europe pour les Turcs !“ (Caet 90, p. 909).

*

Dar întinderea Austriei, pre care o combătea altă dată Francia, ce a devenit?

Eată resultatele stăpânirei la curte a M-e de Pompadour și a unei Dubary!

St. Priest *intervine* energetic și se face pacea de la 21 Iuliū 1774, „La payx de C. Cainardgi, (dice Salaberry, p. 75, Vol. IV) se fit sous la médiation de la France.“ *)

*

Ca consecință a păcei acesteia, Gr. Ghica, fu rechișmat Domnū Moldovei. Elū este gloriosul apărător alū Bucovinei... În loc însă ca să afle în Franța unū protectorū, St. Priest îl acusă că resista, și că amenință să nu i se iea Bucovina! (pag. 879, caet 87)... Când nemuritorul martir e asasinat

*) Vedă nota relativă la pag. 131.

la Beilic, St. Priest nu află măcar o vorbă de părere de rěū. Ba încă elă declară, „il est notoire que cet homme etait vendu à la Russie depuis longtemps.“ (Caet No. 87, pag. 879).

Austria profită de rătăcirea Franciei. Pe d'oparte Kaunitz î propune, ca basă nouă a politicei comune francesă și Austriacă, păstrarea Imperiului Otoman, pe d'altă parte dice: „qu'il n'y a point d'espérance qu'il se soutienne longtemps... que dans cette hypothèse, il serait désirable que la Russie ne put, par ses forces maritimes, suffire à la renverser...“

Dar de ce acéstă îngrijire?

Ca nu cumva Rusia să remână singură posesoră pământului Turciei, și ca să fie similară „de recourir à la coopération de l'Autriche, ce qui ne pourrait qu'entrainer un arrangement sur les conquêtes, à la convenance des deux cours...“ (p. 881, caet 88). (Aplause).

*

Kaunitz, vedetă, era barem brutalmente sincer!

Apoī Choiseul tot nu pricepea!...

Ear la Constantinopole St. Priest numia oficial pre internunciulu Austriei „notre ami..“ (Aplause).

Notre ami, scie și St. Priest, ca să ajungă a se înțelege cu Turcia despre invaziunea austriacă în Bucovina, primi ordine să împartă și bani... (p. 882, caet 88).

„*Notre ami*“ dice lui St. Priest că Bucovina este „*une bagatelle...*“

Cu trista spoliațiune a Bucovinei, ajungem la anul morței lui Ludovicu XV și la aven. lui Ludovicu XVI, deci la:

Perioada III.

D'ocamdată, cum diserăm dela începută, Ludovicu XVI se părea că va reveni la vechia politică francesă față cu Austria. Nejustificata invaziune a Moldovei, a frumosei Bucovine, de cătră oștiri austriace, e desaprobată de noul rege. El scrie lui St. Priest, în 2 Decembrie 1774, că ambasadorul austriac din Paris, Comite de Mercy, negă invaziunea Moldovei, de și e afirmată de ambasadorul de Berlin și de Petersburg, unde lucrul a și făcută rea impresiune. „*L'embassadeur Impérial désavoue formellement tout accaparement en Moldavie, soit avec moi, soit avec ceux des ministres étrangers, qui lui en parlent. Nous*

aimons mieux refuser croyance aux avis multipliés et caractérisés qui nous reviennent, que de suspecter la bonne foi (!!) et la franchise du ministre autrichien, que rien ne forçait d'user d'une *restriction* (aşa se dice minciuneî în termen diplomatică? — *Vii aplause*) mentale dont la vérification des faits ne tarderait pas à le convaincre.“ (pag. 919, 920, caetu No. 91).

*

Va să dică ambasadorul Austriacă Comitele Mercy elu însuși se rușina de procedarea Austriei și o nega. Prusia, la primul moment n'o condamnă, căci Frederică scrie (dice St. Priest în 17 Februarie 1775) ambasadorelui său Zegelin, „de ne pas instiguer la Porte contre les Autrichiens sur l'affaire de Moldavie“ — De ce? — Pentru că Frederică otărî se și intindă și elu posesiunile în Polonia, lăsând pre Austria să dobîndescă în linisce dela Turci compensaționi „plus qu'équivalentes.“ (pag. 883, caet 88).

Dar când Frederică vădu că în Polonia nu poate a se mai întinde, iute scrie ear D-lui Zegelin, că „on se tromperait fort si on croyait que la Russie et moi (Regele)...

ară vedea cu ochiū bună acéstă sporire teritoriale a Austriei.“ (*Applause*).

*

La finea anului 1774 deja (20 Decembrie) Ministerul francesă se domiresce, că invasiunea e reală. Elu scrie lui St. Priest, că Comitele de Mercy a mărturisit în fine, că Austria a ocupat „un petit terrain dit la Bucovine,” cu titlu de revendicare, ca aparținând cândva Pocuție... Guvernul francesă din nouă desaproba: „on ne voit pas (dutout) sur quels titres la Maison d'Autriche fonde sa révendication.“ (pag. 923, caet 92).

*

Care este, Domnilor, cauă că trei lună mai târziu guvernul lui Ludovic XVI trece la apreciările diametral opuse, revine la adoptarea primelor impresiuni ale lui St. Priest dela finea domniei lui Ludovic XV? Ce deosebire între 20 Decembrie 1774, bună oră și ordinea ce regele dă în 31 Mai 1775 lui St. Priest, că, la ocasiunea negociarilor Austriei cu Turcia „le roi ne peut que vous

recommander de rendre à la Cour de Vienne tous les bons offices qui dépendront de vous.“ (pag. 935, caet 93).

Ba încă guvernul ū frances ū, tratéză, în 30 Aprile următor, de „prejugés“ din partea Turcilor ū, resistența lor ū „pour une cession de territoire que rien ne nécessite ni ne justifie.“ (pag. 937, caet 93).

Aferim!... (*Applause vii*).

*

În 18 Mai 1775, guvernul ū frances ū dice lu ū St. Priest: „Nous voyons avec plaisir que vous êtes persuadé que la Cour de Petersbourg n'agit point à Constantinople pour aigrir les Turcs contre la Cour de Vienne... et que Cathérine II ne cède point à cet égard aux instigations et à l'exemple de la Cour de Berlin.“ (Caet 93).

*

Mai mult ū! Culmea derisiunei: regelui ū Franciei dă Austria trista misiune d'a termina diferendul ū: „La Cour de Vienne nous a confié la conclusion de son traité avec la Porte concernant les *limites de la Moldavie*. (!!) Le Roi a marqué la satisfaction la

plus vive et la plus sincère de cet évènement.“ (2 Iuliū 1775).

Póte-se abherațiune mai mare?! (*Lungă aplause*).

Și de ce acésta? Pentru că Regele avea de soția pre Maria Antoinetta din casa de Austria; pentru că la Berlin nu se mai aproba invasiunea Austriei în Moldova și Austria convingea Curtea dela Versailles, că ceea ce displace la Berlin, aceea este *bună* pentru Franța și pentru Austria!..

*

D'aceea ce strigăt lirică, de placere, eșia din pena lui St. Priest, la 17 Mai 1775 „că bine că s'a sfîrșit odată cu contestațiunile Portei: „L'accordement entre la Porte et Vienne sur les limites de Moldavie, vient d'être conclu... L'important est que les contestations aient pris fin!..“ (p. 886, caet 88).

*

Curându-însă Ludovicu XVI se deșteptă, dar numai pentru o clipelă din somnul său în care-lă afundase Kaunitz. În Septembre 1775, Ludovicu XVI, scrie lui St. Priest: „Si la Cour de Vienne trouve qqs. avantages dans

les usurpations graduelles et successives, elles ne sont que *précaires*, puisque le Roi de Prusse, s'autorisant de l'exemple donne chaque jour plus d'extension aux siennes et se forme un corps de puissance qui sera un jour bien incommodé et vraisemblablement très funeste à la Maison d'Autriche.“ (pag. 943, caet 94).

*

Asemene scăpărătură luminosă în mintea politicilor Franciei nu servă la nimica; Curtea era mai putinte ca tradițunea și ca logica: în 19 Mai 1776, guvernul Regelui Ludovicu XVI interveni *oficial* la Pórtă sprijinindu pretinsa revendicăriune a Austriei asupra Bucovinei!.. (p. 953, caet 95).

*

Dar să încheiu unu capitolu durerosu alu relațiunelor Franciei cu noi!.. Ce vreți? Totul era putredu în Franța, cum proba îndată apoi revoluționea... Apoi în decăderea morală în care era Curtea, o erore politică esternă mai multu ori mai pucinu mai compta ea? (*Applause vii*).

*

Pacea de Cuciuc Cainadji era numai unu popasă pentru Rusia. Turcia înțelesă acesta și ceru Francieř oficeri, ingineri, arhitecti... ca s'o pregătescă pentru viitora luptă.

Francia dădu oficerii ceruți... Ea plansă împărțirea Poloniei, dar nu făcu nimica mai multă ca să impedice marea iniquitate a secolului XVIII!

Noulă regnă semnalasă înse în Franta, de nu mai multă energie, barem mai multă logică. De Vergennes devenit ministru la Paris, cu St. Priest dela Constantinopole, decă împedicař pre Sultanul Abdul Hamid dela unu noř resboiř imediatu cu Rušii și făcură să se subscrive unu noř tratată la 1779, órecum mai favorabilă Turcieř (căci Moldova și Valachia se scotea de sub protecția imediată a Rusiei), eř însă sciau, cunosceař fórte bine Orientul și amenințările ce de acolo veniař. Așa la 26 Martie 1780 Cavalerul Ch. de S-te Croix scrie la Versailles unu memoriu, în care se arăta ce pericolă pentru Turcia și pentru Europa aru resulta din întinderea Austrieř peste Dunăre... "Quel

parti l'Emp. ne tirerait-il pas du Danube s'il en possédait le Cour jusqu'à son embouchure, s'il devenait maître d'établissements sur la mer Noire? Ces nouvelles acquisitions.. répendraient la vie en Hongrie et dans ses pays héréditaires qui languissent maintenant faute de débouchés.. En supposant qu'il se proposa d'abord pour bornes à ses conquêtes... les rives du Danube... peut on croire que les faibles Sultans défendissent longtemps leur capitale, le reste de leurs provinces européennes contre une puissance formidable et qui les accablerait dès qu'elle le voudrait? On ne pourrait guère se flatter que ce moment tardât à arriver dès que l'Empeur serait parvenu jusqu'à la mer Noire. Maître ainsi depuis les bouches du Niester jusqu'à l'extrémité du Golfe Adriatique, qu'elle masse énorme pèserait alors sur le reste de l'Europe? On ne peut y penser sans effroi..." (*Vii aplause*).

Si Francia intrevedea și mizloculă d'a împedica aşa pericolă: „Il devient tout aussi intéressant pour la Russie que pour nous que ce soit un peuple faible... qui garde les clefs de la mer Noire... D'aceea Rusia și Francia... trebuie „s'opposer à tout agrandissement de ce côté de la Maison d'Autriche, dont la

puissance peut être inquiétante... à plusieurs autres égards..."

Cu tóte aceste, la data acestui memoriu St. Priest îndemna pre Francia să nu facă alianță cu Turcia nică s'o împingă la resbel, că este fórte slabă.

În 22 Mai 1781 scrie St. Priest: „L'état de faiblesse où cette nation est réduite, est une raison pour que la France ne puisse contracter d'alliance avec elle.“ (Caet 103, pag. 1040)... Apoi să nu se împingă Turcia la unu noú resbelu... „nous venons de voir comment s'est faite et terminée la dernière guerre avec les Russes. Il en serait au moins de même avec la Maison d'Autriche, la puissance contre laquelle il semble que nous puissions nous trouver dans le cas de désirer une diversion de la part des Turcs... St. Priest nu doresce să încépă Turcia răsboiu cu Austria, că acesta va profita spre a-ř cuceri provinciile, „principalement celles qui lui assureraient le cours de Danube et un débouché sur la mer Noire. Elles me paraissent tellement à sa convenance que je ne puis penser qu'elle ne les convoite souvent...“

Souvent!.. Astă-dă acesta se chiamă alianță Austro-Română!.. Eă n'o afirm, nică n'o cred,

când partidul liberal e la cărma țărei, dar „fertur!...“ (*Lungi aplause*).

*

Platonice erau îngrijirile Franciei, Anglia însă câștiga mai mare înrăurire, din cauza situației de criză internă care amenința pre Francia. Dar Anglia era întelésă cu Rusia... Ambele curți determină pre Pórtă la resbelu, arătându-i că Împăratul Germanie Iosif II e ocupat cu liniștirea agitațiunilor interne în Boemia, și că Suedia va veni în alianță, iar Polonia se va rescula...

Resboiul deci se începu...

Dar, precum prevăzuse St. Priest, Austria nu lasă să-i scape ocazia... Ea interveni peste totă așteptarea Turciei... Austriaci sub Fabre invadă Moldova: „ils arborent bientôt dans toutes les villes l'aigle allemande.“ (Salaberry, p. 114, Vol. IV). Romanțov de altă parte era la Hotin în 19 Octombrie; înțelegerea era prefectă între ambele curți cotropitore.

Și cu toate aceste, Carra în memoriul adresat lui de Vergennes (à propos de stabilirea unui consul francez în București pentru Moldova, Valachia și Basarabia) vestisă

în 26 Mai 1782, lumei, că „On ne peut se dissimuler que la Cour de Petersbourg et celle de Vienne n'ayent des projets sur les Provinces Europ. de l'Empire Ottoman...“ (caet 105, p. 1058).

Emoțiunea Franciei trebuie să fiă mare când audă până și pre Prince de Ligne, acel amic alui lui Voltaire, predicându în favoreea întrunirei Moldovei și Valachiei sub unu rege ca Potemkin, favoritul, amantul Caterinei!...*) Dar ce putea face Francia la data aceasta, ca să impede desmembrarea Turciei în favoreea unei independinț ilusorie, efemeră a țărilor române?...

Și cu toate aceste acea independință, care se văduse ce însemnă în Crimea, — se cerea din Ordinele Caterinei! (*Aplause*).

*

Da, nici pre Ruși nici pre Austriaci nu-i voiau Români inteligenți. Despre Ruși scit și ce a scris și Neculcea. Ste. Croix deschi-

*) Vezi pag. 906, doc. Odobescu, despre indep. Moldovei și Valachiei, cerută de Rusi înainte de 1774.

dându vorba cu un ispravnică, care însotia pre unu ambasador suedeză prin Moldova, despre Bucovina răpită de Austria, acest ispravnic și dicea: „il n'y a point de cajoleries que les Autrichiens ne fissent aux Boyards... C'est sans doute pour séduire le reste de la Province; Mais nous sommes bien loin d'être pris à ce leurre. *La domination Autrichienne est pire que celle des Turcs.* Nous savons que les Polonois, leur nouveaux sujets, sont réduits au désespoir et nous ne pourrions pas espérer d'être traités autrement lorsque toutes nos têtes seraient réunies sous le même joug.” (*Lungi aplause*).

A! ce păcat că Ste. Croix nu ne-a dat numele acestuia ispravnică moldovenescă!.

Nume?

Nu! cugetul lui era alu terei séle, alu Româniloră în genere! (*Lungi aplause*).

*

Dar óra conferinței a trecut de mult...

Învățatul nostru amică, Domnul N. Ionescu, va scosă învățăminte din faptele trecute ce vă adusă.

Ce învățăminte vă pot scăda eș din cele prea lungă înșirate aici?.. Inima D-vóstră vă spune...

Mați ne vorbi Domnul N. Ionescu despre cănele de vînat, copoiulă care nu perde urma vînatului, ori căt de sucită și abătută o face acela... Câni de vînat din Moldova erau atât de vestiți, că Domnii noștri trămiteau din ei dar lui Ludovicu XIV și Ludovicu XV (Odob. 1752). Si, ești Domnilor, vă dorescă bună cână.. la stâna terei (*frenetice aplause*) și bună cână de vînat... Halali! Halali! eată ogarul vă aduce vînatul dela Apus și dela Resăritura, sub pușcă:

- Ultanul e?
- Ursul e?
- Nu, Domnilor, e mai rău ca Ultanul și ca Ursul...

E o dihaniă care se chiamă... *credința* órbă că streinulă pote să ne scape tera!...

Trageți, trageți, mereu în ea!... Să nu mai fie!...

Așa numai este mîntuirea. (*Repet. aplause*).

Să iubim, dar, Franția;

Să visăm chiar cu frații noștri poeti dela Mont-Pellier *Solidaritatea latină*.

Ori cu Cosmopoliti: *Solidaritatea Universală*.

Dar să învățăm „din cele trecute vremi“ a sci, că politica sentimentală nu există, și că cea de interes a Franției nu totdeauna e în

concordanță cu a Românilor, și deci că cea mai bună politică ce ne remână de urmat este aceea de a fi Român, a stăruia ca Român și la nevoie a muri Românesce!...
(Lungă și întreită salvă de aplause).

164

În apărarea românilor, și în acel său a simpatizării către români și în susținerea ne oferită răsuflarei românești zilei; chiar și în zilele de răsuflare generală românească nu și-a supărat credința întrunită într-o voroare și în posibilitatea de a obține o victorie într-o luptă cu o armată numărândă cincisprezece mii de soldați și armata română de patru mii de soldați, nu și-a supărat credința într-o luptă cu o armată numărândă cincisprezece mii de soldați.

N O T E

Nota A la pagina 74. Am numită, altă dată, factorii fatali la faptele unui poporă, pre acei a căroră părțășia la fapte nu stă în puterea poporului de a o înlătură. Între factorii fatali amănuim: situațiunea topografică, vecinătatea, originile, cataclismii etc. Aci e vorba de vecinătate cu Austria, Ungaria, Polonia, Rusia, Turcia, vecinătate care, cum se scie, este pentru România neinlăturabilă, deci fatală, ori cătă voință și inteligență, de altă parte a manifestată poporul Română, în grădoa luptă cu acestu brutal factor, cu vecinătatea. — (Vedă «Confirințele ținute de V. A. Urechiă, la Atheneu, volumul I. Vedă «Buletinul Instr. publice», anul I, lectiunea I-a de istorie la facultatea de litere.)

*

Nota B, la pagina 83. Vasile Lupu voia să iea și Valachia sub sceptrul său. Odată victoriosă în aşa întreprindere, elu avea să ajungă la independență. Despre invadarea lui Lupulu, scrie ambasadorele francez Césy, curtei sale, în 7 Ianuar 1638: «Le Prince Matheo s'estant mis en estat de se défendre contre Lupulo, Prince de Moldavie, qui voulait établir son frère dans la Princi-

pauté de Valaquie, a fait juger à Méhemet Bacha qu'il valait mieux accomoder cette affaire en esteignant ce feu que de leur laisser davantage embraser, et pour né'y point perdre de temps, il a envoyé son lieutenant trouver le dit Matheo pour l'assurer qu'en demeurant en son debvoir, rien ne serait attempté contre luy et que le grand seigneur le laisserait dans sa principauté... » (Odobescu, caet No. 2, pagina 16).

*

Nota la pagina 112. Vădă-se despre pacea dela Pasarowitz opera: «*Istorica relazione de la pace di Posarowiz* di Vendramino Bianchi, 4 Padova 1719.

Nota la pagina 122. Se poate consulta pentru răsboiu' ce duce la pacea de la Belgrad, pe lingă *Ephémérides Daces* par Const. Dapontes, traducere de Emile Legrand, Paris 1881, și următoarele cărți: Umständliche auf Original Dokumente gegründete Geschichte der Sämtlichen und Wahren Vorgänge bey der Unterhandlung des zu Belgrad am 18-ten September 1739, Zwischen des Kaisers Karls VI, Glorreicher Majestät Russland und der Ottomanischen Pforte unter der Vermittlung des Französischen Hofes geschlossenen Friedens. 8°, Frankfurt und Leipzig, 1790.

Histoire des négociations pour la paix conclue a Belgrade le 18 Septembre 1739, entre l'Empereur, la Russie et la Porte Ottomane, par la médiation et sous la garantie de la France, par M. L'abbé Laugier, 2 vol. 12° Paris, 1768.

— Încă încă scrie până la 1739. Dionisie Fotino mai pe pargă merge numai până la 1733.

*

Nota la pagina 131. De consultat:

- a) Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie et particulièrement de la Campagne de 1769 avec III cartes. 1 vol. 8° A St. Petersbourg, 1773;
- b) Hurmuzachi, vol. VII;
- c) Wessentliche Betrachtungen oder Geschichts des Krieges Zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774 von Resmi Achmed Efendi, aus dem Türkischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert von Heinrich Friedrich von Diez, 1 vol. 8°, Halle und Berlin, 1813.;
- d) Histoire des campagnes du Comte Alexandre Suworov Rymnikski, 2 vol. 8°, Londres 1799.
- e) Etat actuel de l'Empire Ottoman, par Elias Abesci, traduit de l'Anglois par M. Fontanelle, 2 vol. 8°, Paris, 1792.

*

Nota la pagina 134. Rusia propunea și ea pace, cérându independința Moldovei și Valachiei. St. Priest scriea lui Choiseul, în Mai 17, 1771, despre condițiunile de pace ale Rusiei: «il est impossible de former des prétentions plus avides et plus insidieuses... En effet, l'Empire Turc se trouverait par la brûlé, tant audehors qu'en dedans... Les Principautés de Moldavie et de Valaquie n'en auraient (din independința) que le nom et seraient sous la direction d'un administrateur... (russe)...»

Choiseul respundea în 17 Iuliu 1771, că: «Les dédommages pécuniaires que la Porte peut accorder à la Russie ne nous intéressent nullement, ni même la Cour de Vienne...» dar că Francia e interesată ca Autoritatea Ru-

sieļ să nu se întindă sub vre-o formă óre-care asupra Principatelor... Si nicăi că pote Francia vedea cu indiferență stabilirea nelimitată a Rusiei pe marea Negră...etc.» (pag. 346 și 348, caet 84, Odobescu).

Ce orbire! Pre Rusia o opria d'a se întinde spre Dunăre și marea Negră, și Austriei, ca și astă-dăi, Francia îl lăsa câmpu liberu!..

III.

N. IONESCU

ÎNVĒȚAMINTE

din

ISTORIA PATRIEI

(Continuare)

Conferință ținută la Atheneu în 22 Decembrie 1883

Invențiaminte din Istoria Patriei

D-nu Nicolae Ionescu se urcă la tribună (applause)

Iubit auditor,

Mi-am permis să vin și să continuă acele cercetări din Istoria Patriei, care le-am început împreună, sunt acum câteva zile. Este un bun semn când, cu totă insuficiența mea, să găsesc persoane cără mă au îndemnat să continuu; bun semn în sensul acesta că fiecare simte că Națiunea Română a ajuns acolo unde nu mai poate să mergă fără lumină înainte.

Împrejurările în care ne aflăm ne împundatoria de a vedea cum putem merge mai bine ca să ajungem acele scopuri ce părinții noștri și le-au propus.

În studiul acesta am adoptat o metodă cam îndrăsnită, fiindcă ea are mai multe inconveniente. Se pare că vorbim de tot cealea, și că nu îmbrățișăm într-îngă istoria

nóstră; căci numai îmbrățișând'o așa putem să ne dăm seama de ceea ce am fost și de ceea ce suntem, pentru ca să înțelegem ceea ce putem fi. Amă luat o dată, dată însemnată din istoria nóstră contemporană, 30 August 1877, asaltul de la Grivița și consecințele sale; o dată istorică, unu locu nu prea necunoscut în istoria nóstră, căci Plevena a mai fost vizitată de armatele Române și în alte timpuri. Dar, chiar nu sciū daca statul nostru major, cându óstea nóstră a trecut Dunărea, și-a fost dat bine séma de ceea ce era situațiunea Colnicei Grivița. Cu tóte acestea acolo ne-am suit, precum am fîs în rîndul trecut, și de acolo trebuie să privim și înainte și îndărăt.

Am luat acéstă dată neîndoiósă, și atî vîdut că de odată am sărit la Trajan. Ce însemnează acésta? Vrut' am óre să arătăm cum că de-adreptul ne-am inspirat de Trajan când ne-am urcat la Grivița? Că ne-am dus cu cunoșința deplină că legionarii lui Trajan aŭ ămblat cu glorie pe locurile aceleia? Nu; am luat acéstă dată, fiind că ea este vie în conștiința tuturor, ca unu faptu militar însemnat, și căci ne-am propus să face istoria din conștiința tuturor.

I.

Astă-dîi avein să luăm uă altă dată tot de istoriă contemporană: fiind că, vedetă că acésta nu ne împedică, ba încă ne impune datoria, de a cerceta trecutul nostru istoric de la începutul său și până în timpurile noastre, arătând cum aș venit legionarii, cum s'a înființat statul, său mai drept, Statele Române dincolo și dincăce de Dunăre, §.c.l. Am arătat că înființarea Societăței Române în aceste regiuni a fost consecuența necesară a unui mare fapt al Imperiului Roman, colonizarea Romană a Daciei. Am venit până la Mircea cel bătrân și l-am lăsat, dacă aș putea să dic aşa, călare pe Dunăre: fiind că, după ce Sigismund, cu cavalerii Francesi și Germani, a lăsat oștirea sa sfărămată la Nicopolis, Mircea a remas pe loc, a stat în picioare, și a ținut peptă cu cetele Române la nouile atacuri ale lui Baiazeț.

Aș fost făcut Români noștri unu lungu spatiu de timp până ce aș ajuns la Grivița; de la Nicopolis până la Grivița, ce e drept, nu prea este departe; însă cât de lung este percursul istoriei ca să arătăm că

daca am fost la Grivița bravă, desprețitoră de viață, apoi și alți, înainte de noi cu patru secole, pe același teatru de resbelu, a cărătău aceleasi virtuți militare, aceeași iubire și același sacrificiu, pentru patrie și creștinătate (aplause).

Astă-dată avem să luăm altă dată, pentru că metoda noastră, o repet, este cu totul psichologică: voim să tragem istoria noastră din conștiința neamului. Să luăm altă dată: și nu găsesc că putem să luăm o dată mai cuvenită de cât Octombrie 1857, adică cu 20 de ani mai înainte de răsboiul Turco-Rus din urmă. Vezi vede la această dată că evenimentele cări său produs atunci de și nu sunt aşa de strălucite, de și nu sunt de natura aceea care acopere o națiune de glorie, cu toate acestea a cărătău însemnatatea lor morală, fiind că arată, daca aşa putea să dic aşa, că feciorii, bravii feciorași Români, cări său suiat la Grivița, său născut în timpul acela când se frământa națiunea în răsrunchii săi pentru o nouă viață. Să vede că este uă conexiune, un fel de coincidență, între desvoltarea naturală a societăților și între istoria lor politică. (Aplause).

Ei nu sunt superstițiosi, nu caut în zoidi... (ilaritate); dar sunt condus foarte, de

înlănțuirea evenimentelor, ca să desfășură legătura lor intimă.

La 1857, în urma unui răsboiu teribil, între cele mai mari puteri ale Europei; — după un eveniment Europeanu aşa de însemnat, care a adus pacea generală; după alianțe extraordinare, alianța Franciei și Angliei; după deșteptarea unei puteri Latine care astăzi, în consecuență participării sale la acel răsboiu, a ajunsă a fi o mare putere, — am venit și noi, în sfera noastră, să facem unu actu însemnat, unu actu de consciință. D-v. sciți cum, în numele Europei, la Octombrie 1857 s-a provocat uă consultare de popor în amândouă țările române, aceste țări gemene, țările surorii ale lui Mircea și Alexandru celu bun. În aceste țări care nu participară la răsboiu, de și răsboiul se făcuse în mare parte pentru ele, aŭ venit în cercetare comisarii puterilor mari ale Europei.

Principatele erau în gura tuturor, ambele aceste țări erau unu obiectu însemnat în diplomatie; totă lumea se întrebă: care va fi sora principatelor Române? Vă aduc aminte numai aceste fapte, căci scopul meu nu este de a vă amănuți istorie; și dori, mi-ar plăcea poate, să avem ocazia de a face; de căt, acum, facu apel la suveni-

rile D-vóstre, ca să vedetă numai cum în acele împrejurări, de și noi n'am făcut fapte ca acelea care le-am săvărsit mai pe urmă, în 1877, cu tóte acestea am făcut unul din acele acte ne mai făcute în Europa...

Vedetă, lucru curios, noi Români, când ne vom da bine sămă, suntem unu popor estra-ordinar, facem lucruri estraordinare, le facem cu o naturaléta de copii.

Ei bine, noi la 1857, în adunările ad-hoc, am făcut unu actu cum puține națiuni în situația noastră l-ar face cu atâta succes moral. Europa întreagă a fost triumfătoare de Rusia, și pe câmpul de bătălie și pe câmpul diplomatic: căci isbutise Francia și Englitera să convingă și pe Prusia și pe Austria cum că este unu interes mare Europeanu, unu interes care se atinge de pacea generală a Europei, de a nu lăsa ca Rusia să țină Principatele Române ca gagiu pén ce Sultanelu va îndeplini tóte dorințele Rusiei întrucât privesce sórta creștinilor din Imperiul Ottoman! Ne luase zălogu Impératul Nicolae, și dupe ce am fost ântaiu ocupat de oștile Rusești, pe urmă Austria a avut interes ca să nu lase să se deslănguiască spiritul revoluționar între noi, și a intrat în Principate de le-a ocupat, în interesul puterilor

aliate contra Rusiei, și dicând că face bine și Rusiei pentru a o înlesni să se ducă să resiste cu tóte puterile ei în Crimeea. Diplomatia austriacă are acest avantaj de a fi, ca șeul Ianus, cu două fece, ceea ce a făcut să se dică altă dată că densa are succese fără să verse mult sânge; ba încă s'a dis că Austria isbutesce, prin căsătorii, ca să dobândească lucruri pe care nu le-ar fi dobândit de cât cu mari sacrificii: *felix Austria nubet* (ilaritate).

În sfârșit am trecut dintr'uă ocupațiune streină în altă ocupațiune streină; era cunoscută populațiunilor române și moarea rusească și moarea nemțească, în cât populul aŭ stat indiferinte și la uă ocupațiune și la cea-l-altă cum și la eșirea lor. Dar ce s'a întemplat?

Puterile europene aŭ dis să se întrebe populațiunile principatelor în privința dorințelor lor. Când s'ar face acéstă întrebare la imperiele cele mai bine constituite ca să spue ce dorescă populațiunile pentru buna starea lor, nu sciă daca s'ar respunde aşa în cât să se pótă intemeea prin ele uă creațiune diplomatică durabilă (aplause).

Iată pentru ce dică că noi Români din

aceste două țărăi am fost puși la uă însemnată incercare.

Domnilor, s'aștăpușat, de către Sultانul, cu firmān împărătescū, alegătorii principatelor... (Aplause). Cât de departe suntem acum de acele timpuri! Parcă vorbim de de istoria antică!.. Cu firmān turcescū s'aștăpușat alegătorii, împărății în cinci colegii: proprietari mari, proprietari mici, țărani, orășeni și clerul.

În fine a fost uă convocare așa în cât totē clasele să răspundă naturalmente și nimeni să nu pótă dice că răspunsul său nu este dat prin reprezentantul său natural.

Ei bine, nimeni nu se aștepta ca aceste două provincii, separate de la începutul lor, afară de rare momente, cu guverne separate, cu curți separate, cu instituțiuni separate, aceste provincii consultate, asupra modului organizării lor viitore, să răspundă într'un cuget și într'uă inimă. (Aplause prelungite).

Ei bine, diplomația a remas uimită. Diplomația Engleză care atunci a jucat rolul principal, prin organul primului plenipotențiar ală M. S. Reginei Victoria, în congres, a dis că este tot-d'auna bine să se consulte populațiunile. Uă vorbă mare! Căci

la 1815 când iarăși era vorba de pacea generală, când era vorba ca să se așeze diversele state europene, în urma triumfurilor căștigate asupra lui Napoleon cel Mare, atunci nu s'aștăzut să consultă populațiunile; de abia s'aștăzut să consultă capetele încoronate; și acum, după resbelul acesta, pentru ca să se facă pacea și să fie durabilă, s'a pus acest mare principiu înainte, că în Europa și mai cu seamă în Europa Orientală să nu se mai dispue de popore fără voia și fără scirea lor. Mare principiu! Si noi am avut onoarea, la întrebarea făcută de diplomație, să respundem în spiritul secolului, să respundem cu simțimēntul de redeșteptare al naționalităței Române la Dunăre. (Aplause).

Nu mai insist asupra acestui fapt; el este în inima D-vosstră a tuturor, și vă las sub plăcuta amintire că în patria lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, după cinci secole de opresiune și de lupte, sentimentul național s'a găsit deștept (applause).

A eșit ca un fenice din cenușa sa națiunea Română, cu consciința deșteaptă despre ceea ce era să fie viitorul său (applause).

Români și dis: vom să fim uă națiune în Orient, vom să fim uă singură națiune-unită, să nu mai fie provincie Moldovenescă.

și Muntenescă; voim să fim cetățenii unui stat Român independent. (Aplause).

Ar trebui să adaogă *liber și independent*, pentru că atunci Adunările Consultative să rostit și asupra moduluī cum înțelegeaū ele ca să se regenereze națiunea Română; aū adoptat programul civilizațiunei moderne: Unirea, autonomia, uă dinastie ereditară cu un principie strein și guvern representativu constitutionalu.

Înțelegeți bine că, în fața unor asemenea dorințe, Europa nu avea de cât să dică: bravo! Româniī aū respunsū aşa cum ar fi trebuit să respundă or care națiune ce are deplină conștiință de sine. Și totuși Europa atunci la 1857 a deliberat mult, căci tocmai la August 1858 ne-a dat uă Constituțiune, prin convențiunea de la Paris, care nu era tocmai îndeplinirea dorințelor nóstre; dar sub al cărei regim noī n'am încetatū de a lucra pentru ca să ajungem, prin noī înșine, la îndeplinirea dorințelor nóstre, și am ajuns (aplause).

N'am nevoie să vă mai spun, cum? Scopul meū a fost să arăt, în totă claritatea ei, metoda care o întrebuintezū în aceste învețămēnte pentru ca să fiți siguri că, aplicând

întru tóte acéstă metodă, nu ne vom amăgi și nu vom amăgi pe nimeni.

II.

Lăsăm dar pe Română la Divanele Ad-hoc și ne întorcem la Mircea și Alexandru cel Bun pentru ca să vedem ce este în fundul caracterului românesc, ce este înțelepciunea politicei românescă, ce este acea forță de rezistență care a bravat cinci secole de opresiune, ce este în fine în mintea românească în cât aș putut Români de la 1857 și până la 1877 să și guverneze astfel de bine barca lor în cât să ajungă... eram să dicu pe muntele Ararat (ilaritate), să ajungă la un liman, la un port de adăpost, unde să nu se mai temă de furtuni, de înnevățiuni. (aplause).

Acésta cum? Am găsit în conștiința noastră, în sufletul nostru, în mintea noastră, tóte acele elemente care trebuie unu popor ca să se constitue de sine; am găsit în fine tot ce este neperitor într'uă societate, ce este trainic și plin de viață, ce este vivace în caracterul nuui popor și care face că opresiunile să nu liu atingă și ca la timpuri favorabile să se redeștepte... eram să dicu

să se nască întrarmat ca Minerva din capul lui Joe, dar dică, ca un copil plin de virtuți, plin de calități progresive (aplause).

Domnilor, aci începe capitolul *învățămintelor*, cuvântul rostit aici de D-nu Esarcu, căruia trebuie să îi plătim un tribut de recunoșință; căci de la locul acesta, în incinta acăsta, D-nu Exareu a fost cel d'ântâi care a rostit cuvântul de *învățăminte* când a adus înaintea D-vostre scirea că a descoperit în Italia monumente istorice din timpuri apropiate de acelea ale lui Mircea și Alexandru cel Bun. D-sa, comunicând acăstă preciosă veste a dispus: avem a trage de aci *învățăminte* pentru noi. (Aplause).

Daca studiul istoriei noastre, daca certarea trecutului nostru ne-a îmbărbătat până acum, apoi trebuie să fim cu recunoșință pentru toti compatriotii noștri cari au credut că prin *învățăminte*, din trecut, se poate forma caracterul unui popor, reînvia consciința sa, recrea partea morală a națiuniei. (Aplause).

Domnilor, Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, contemporani, pot să dică că nu și-au rîvnit unul altuia Domnia. Lucru curios! Lucru minunat!

ALEXANDRU CEL BUN

Și cu tóte astea, acești doi mari voevodí aî neamului românescu aû întăritu fundamentele mărirei nóstre politice și sociale. Vorbim de forța de caracter, de binele moral al națiunei; să nu vă uitați la defectele și vitiele trecetóre ale individúilor și chiar ale unor

generațiuni întregi. Acestea suntă ca florile cîmpuluș: într'un an mai multe, în altul mai puține; ca secerișul, odată mai abundant, altă dată mai puțin; dar într'uă serie de generațiuni rosele vivace nu se pierd.

Ei bine, cu toate defectele personale ale lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun, cu toate causele de desordine ce le-au lăsat în urma lor, pentru că și unul și altul au lăsat copii din diferite căsătorii, ambicioși de a ocupa Tronul, tările tot nău perit; după acești mari voevodăi, tăra a trecut îndată printr'uă criză din cele mai teribile. Atât în România cât și în Moldova, copiii lui Mircea și copiii lui Alexandru cel Bun, tocmai când Turcii amenințau să ia Constantinopolul, chiar de pe la începutul secolului XV, atunci au dat exemplul unor lupte triste, lupte pentru Domnie! Moldova ajunsese să împartă doar fiilor ai lui Alexandru cel Bun, Iliaș și cel-alt Ștefan: una bucată cu capitala la Cetatea Albă, una altă bucată cu capitala la Suceava. În România, luptele pentru Domnie, precum cea dintre alături și Dracula, făcuse asemenea ca țara să fie divizată și necontentă în sfâșieri intestini. Pe când Domnii cei mari ai țării avuseseră atâtă inimă pentru întărirea și organizarea pute-

rilor naționale, cei mici, succesorii ai marilor Domnii, perduseră cu totul sentimentele cele nobile ale patriotismului și aduseseră țările la cele mai mari încurcături politice, numai și numai din cauza setei lor pentru Domnie.

În fața unei asemenea situațiunii cu totul neasemănante, cea întâiă întrebare ce ni se impune este acela: Ce crescere au avut și acești moștenitori? Ei au fost fiți de Domnii, născuți și crescuți nu departe de Tronii, unde puteau să vadă sentimentele frumosale părintilor lor. Cum se poate dar că acești fiți de voevodii să uite și să piardă până într'atâta sentimentul și datoria lor de patrioti?...

Ei bine, pentru onoarea neamului Românesc, putem spune că aceste certe au fost încurajate mult de marii noștri vecini de atunci, puterile creștine, indușmanite cu noi, Poloni și Unguri... Dumnează să-i erte!... Că astăzi acele popoare nu mai sunt în rândul puterilor, pe când noi Români eata că tot ne aflăm constituiri într'un stat independente. (Applause prelungite).

Daca se urca unu fecior de Domnii pe Tronii, cel-l'alt alerga la Poloni sau la Unguri să ceară concursul lor pentru ca să dea jos pe cel urcat și să se ridice elu, aşa în

cât neamul Românesc, care pusese peptă contra năvălirilor Turcescă în Europa, și care printr'acăsta atinsese o înaltă poziție de respect și recunoșință în fața întregei lumii creștine, acum ajunsese să producă cel mai urit efectă, din cauza acestor intrigă pentru Domnie, și să fie atât de desprețuit în cât streini începuseră să nu mai aibă nică o considerație pentru națiunea Română și să facă între ei planuri, și să pactiseze, că la împrejurări favorabile să împartă între ei țările acestea! Si în ce timpuri era acăstă disgrăție pe capul Românilor? În ce timpuri se petreceau aceste evenimente periculoase pentru creștinătate și pentru civilizația Europei? În timpul când Otomanii făcuse să se cutremure totă Europa de amenințările ce ei faceau asupra Constantinopolei și când, daca Baiazetă Ilderim (Fulgeru) nu ar fi fost atras în Asia Mică ca să se lupte cu Tamerlan și să lase pe creștini să mai răsuflă, de atunci Constantinopolea putea să cadă în mâna Turcilor; și nu scim ce ar fi fost și de noi și de creștinătate daca nu se lăsa încă o jumătate de secol ca să ne mai desceptăm cu toții!

III.

Domnilor, este ună faptă de observată, că, de la 1400 până la 1453, în curs de $\frac{1}{2}$ secol, Români, cu tōte luptelor pentru Domnie, cu tōte certele dintre puterile cele mari vecine cu noi, Poloni și Unguri, cu tōte aceste sfășieri și smăcinări, totuși s'aū condus de o politică înțeleaptă, politica bětrinilor voevodă, prin care și au scăpat creștinătatea și civilisațiunea. Aci trebuie să punem, la locul ce i se cuvine, o figură Românescă în tōtă puterea cuvēntului, figura lui Ion Huniade. De și acest duce Român a servit interesele crăieř Unguresc și celei Polone, dar mai mult a servit interesele civilisațiunei și ale omenirei; elă a fost acel mare Căpităn care, în mijlocul neputinței Românilor din principate, a ridicat sus sentimentul vitejiei Românescă; elă a fost marea politică care a organizat forțele creștine și care a pus în mișcare tōte elementele aici la Dunăre ca să facă cea d'ântaiu residență eficace contra năvălirii Turcilor. Si Sérbi, și Bulgari, și Români, și Unguri fără deosebire, totuși au trebuit să recunoscă că Ioan Huniade fă acel bărbat, plin de ună mare simțu po-

litică, care sciu să unească interesele mari a totă creștinătatea și ale tuturor națiunilor europene în cestiunea apărării contra cotropirei ottomane.

Era în adevăr unu om mare Huniade, care a meritat să pórte corona; dar care nu s'a lăcomit la dânsa, de și ar fi putut să devie Rege, fiind că la corona s'a gândit mai puțină de cât la împlinirea datoriei sale către țără, pentru că scia bine că din cauza coronei se făcea prostiile cele mari și în Polonia și în Ungaria și în Principate. Huniade în privința acesta, fie că era inspirat de unu simț moral înalt de a nu rîvni corona, fie că aprecia mai mult interesele creștinătății și ale civilizațiunii de cât pozițiunea de Rege, Huniade, plin de acest sentiment de abnegație, a scăpat pe Români de a fi nimiciti prin ei însiși, prin certele lor din lăuntru la care elu a conlucrat cu Unguri și în cât a silit pe Români din Principate să se deserteze și să se pórte ca Români.

Unguri l'a reclamat ca pe unul de alor, căci elu a adus pe Vladislav Regele Poloniei de l'a întronat și ca Rege al Ungariei într'un timp când Crăiasa Elisabeta văduva lui Albert se credea că are să nască

uă fată și că Regele nu o să aibă unu moștenitoru.

Atunci Huniade face să prevaleze între nobiliș Unguri opiniunea de a chiama la tronul Ugariei pe Regele Poloniei în scopu de a organiza o rezistență cât mai eficace în contra Turcilor.

Dicea în sine: să se unescă mai întâi aceste două crăi, cari sunt aci cele mai mari puteri creștine, și pe urmă se va atrage după ele și forțele Române. Iată actul de bun simțu politic făcut de Huniade și care este pote încă și mai mare de cât chiar bravurile militare care le-a desfășurat la Cossova, la Belgrad, și în alte bătălii. A pătit și uă daună mare la Varna unde a murit însuși Vladislav; dar semința bună s'a pus, și în acest timpu s'aு născutu și aு crescutu doi omeni mari: Stefanu cel Mare și Scanderbey (Gheorghe Castriotul al Albaniei).

Iată pentru ce dic că Huniade a avut bunul simțu Românescu, ce i-a dictat o politică salutară pentru creștinism și civilizațiu, și acest sentiment de abnegațiu l'a avut tot-d'aura omeni mari ai rasei Latine. Unu Garibaldi a fost neimitabilu (aplause). Alți eroi ar fi speculațu asupra

titlurilor lor, pentru ale lăsa să trăcă după mórte la moștenitorii lor. Garibaldi însănu; elū este eroulă de specia antică. (Apause).

Așa a fost și Huniade în contra Turcilor. Póte să i se impute ori ce Voievodulu Transilvaniei; Români pot să dică că elū tinea mai mult cu Unguri de cât cu Români; dar elū sciea unu lucru, una și bună, că Ungurii și Poloni trebuia să fie împreună pentru ca se facă resistența comună în contra Turcilor.

Acăstă opera de bun simțu a făcut-o Ión Corvin. Înțeleptul gubernator al Ungariei a însuflețit pe tōte popoarele creștine în acele timpuri grele. El a fost pe tōte câmpurile de bătae până a nu cădea Constantinopole, și, după ce Mohamed II a cucerit imperiul bizantin, el organizează apărarea Belgradului. Huniade moare apărând această cheie a țărilor creștinești pe Dunăre (1456). Constantinopoli însă devine baza cuceririlor viitore ală Semilunei în Europa.

În aceste timpuri grele, creștinătatea occidentală, republica creștină, afară de micile state de la Balcani, era într'o stare mai tristă de cât țările de la Dunăre. N'am nevoie să vă mai aduc aminte de istoria

națiunilor Occidentului, cum Francia era în luptă cu Englitera, cum Italia era îmbucătățită, cum în fine nu exista o Europă creștină care să poată face unu actu seriosu de rezistență. Adăugați la aceasta și luptele dintre biserică apuseană și cea de răsăritu, lupte care, după Sinodul de la Florența. (1439) dedea spectacolul cel mai tristu. Europa Occidentală era prada sfâșierilor intestine; iar în Europa Orientală statele cele mici și-a făcut datoria în privința creștinătății și a civilizațiunii; popoarele aci au plătit tributul lor cu prisos vîrsând sîrōe de sânge; aşa au făcut Români, aşa și Poloni și Unguri. Nenorocirea cea mare era că această rezistență nu se putea organiza mai bine din cauza diferitelor opresiuni sub care se aflau diversele popoare. Polonia și Ungaria erau în lăuntru într-o situație deplorabilă din cauza opresiuniei ce se făcea poporului de către clasele Magnaților ambicioși.

IV.

Acum, Domnilor, ce ne-a lăsat nouă Mircea și Alexandru cel Bun? Mircea ne-a lăsat organizația militară și Alexandru cel Bun organizația civilă și bisericescă; și nu

pot să dică că în Moldova nu era organisațiu economică, fiind că în scurtul timp de câteva luni, cât a Domnit Iuga, ne spun cronicarii că acest Domnū a așeđat sate și tîrguri, a dat o organisațiu tîrii aşa în cât a început a înflori, ceea ce arată că societatea Română atât în Moldova cât și în țara Românescă aștepta numai nisce imprejurări favorabile, unu vînt mai priincios, mai caldū, pentru că să înfloréscă, și aşa s'a și întemplat.

Moștenirea care ne-a lăsat-o acești mari Voevodî de la începutul secolului al XV, a luat-o în mâna sa cel mai mare dintre Domnitorii Români, acela pe care puțină il cunosc încă, cu toate că astă-dî il cunoscem mai bine de cât ieră, acel Domn care, ca și Mihai Viteazu, ne-a făcut să ne străcurăm în aceste trei secole; pentru că Națiunea Română a avut unu talisman în aceste două nume, cari erau Mihai Viteazu și Ștefan cel Mare, nume în care se coprindea totă istoria nôstră, pentru că acești Voevodî erau Divii națiunii Române, erau sfintii cărora ne-am închinat și care ne însuflau în luptele ce ne-aă dus la bun succes (aplause). În conștiința Română era rămas unu ce neperitor de la Ștefan și Mihai: că Români, când vor lua arma în

mână, potu să și revendice cu succes drepturile lor daca se vor organiza în intru și vor căuta de interesul consolidării naționale. Atunci, nimic nu le poate resista... Acesta a fost în sentimentul națiunii Române. (Applause).

Să mă permiteti dar să vă vorbescu de Ștefan cel Mare și de contemporanul său Vlad Tepeșu, și pe urmă vom șe dică cîteva cuvinte și despre Mihai pentru ca să încheem măcar acăstă epocă eroică și legendară a istoriei noastre naționale.

Îmi pare rău că nu o să am destul timp pentru ca să vă vorbescu mai cu deamnuntul despre documentele descoperite de D-nu Esarcu în Italia, dar cred că D-vostre, din puținele amintiri care vi le voi face, veți lua gustu și le veți reciti, căci merită să tragem din ele învățăminte.

Dar, înainte de a vorbi de Ștefan cel Mare, permiteti-mă să formulez învățărările ce trebuie să tragem din cea d'ântâi jumătate a secolului al XV. Învățărările acestea le-aș trăsi și cronicarii noștri, căci despre aceste timpuri vorbescu ei mai cu critică. Să le resumăm în două lucruri: că certile pentru Domnie nu pasionaș poporul, pentru aceea s'a și dat nascere proverbului

popolar, că : *schimbarea Domnilor bucuria ne-bunilor*. Este óre un scepticism acésta, că nu trebuie să aștepte națiunea tot binele de la Domnú?.. ori este acésta uă reprobare a certelor pentru Domnie? Din acésta tragem ū învětămēntul că poporul ū nu lua parte la schimbarea Domnilor de cât dupé ce boierii se făceaú una cu prostimea, adică, dupé ce făcea prostia, atunci ca s'o drégă mișca poporul ū, în cât tot meritul, daca merit era, revenea la aceia cari aveaú în mână direcțiunea mișcărilor. Lucrul dar se reducea la sistemul curat oligarchic, care a predominit în aceste țări, și din care tragem un al doilea învětămānt: cât arma a fost în mână tuturor, în mână *prostimei*, armata Română n'a fost un instrument de opresiune pentru popor. (Aplause). Când arma Română a fostu în mână unui micu număr de streinii, de mercenarii, atunci s'aú întemplat scene dureróse, scene de acelea care aú amărítu dilele Domnilor mari, cum a fost Mateiú Basarabu și alții; și s'a dis, cu drept cuvēnt, că decadēnța nōstră tot-d'auna a coincidat cu nedisciplina militară. (Aprobări).

Și dér daca voim să fim complectamente militarii, și să avem tot-d'auna arma în mână, trebuie să avem un sentiment înalt de da-

toria cetățenescă, ca să nu punemă armănică uă-dată în serviciul pasiunilor ambiciose. (Aplause).

Vă rog să mă scuzați că m'am cam animat vorbind de armata noastră. Armata noastră este în adevăr inima înălțată a națiunei, și, or de câte ori o privim ca uă instituție, trebuie să fim cald însuflețiti de a-i da lectiunile cele mai severe de independentă pentru că ne adresăm la uă instituție care face viața națiunei. (Aplause entuziastice).

Ștefan cel Mare a avut un tată care s'a înălțat la Domnie în mijlocul certelor de care vă vorbeam. Bogdan, tatăl lui Ștefan, pretindea că dreptul său este mai tare de cât al adversarului său Petru Aron, și, cu ajutor din tăra suroră, de aici, s'a putut să mențină puțin timp la Domnie; dar în cele din urmă, a fost ucis mișelește de către Petru Aron, care s'a și suiat pe tron. Această faptă a deschis în inima lui Ștefan uă rană pe care a căutat să o vindece în totă viața sa. Inima lui Ștefan a fost coprinsă de durere că tatăl său fusese ucis mișelește. Iată în ce sentimente a fost crescut Ștefan din casa părintească. El scia că tatăl său Bogdan era os din osul lui Alexandru cel Bun,

și, cu tóte astea, ambițioșii lău ucis ca nisce mișei.

Militarii, citindu istoria noastră, pot să tragă învățăminte practice de cea mai mare importanță pentru apărarea țărei. Domnii Români, cu puține mijloce, au înfrîntă de atâtea ori armate mult mai mari și mult mai bine organizate de cât aveam noi pe acele timpuri. (Aplause).

Ștefan cel Mare, neputându suferi să vadă la Tronul țărei pe usurpatorul ucigaș Petru Aron, a venit în țara Românescă, și, cu ajutorul deoste muntenescă, a trecut în Moldova și a gonit depă Tron pe Petru Aron, care făgăduise să dea tribută Turcilor.

Domnilor, ori ce am dice, ideea de a se lupta în contra Turcilor era ideea dominantă de atunci; câte uă-dată ea se invoca cu sinceritate; altă dată, și cu fățănicie. Ștefan, pentru ca să și pătă forma puterea armată de care avea trebuință, îmbrătoșează ura populară contra lui Petru care se plecase a da tribut Turcilor.

Intrându în Moldova, Ștefan adună în jurul său lume multă și nemulțumită; cu acéstă lume adunată și cu oștirea Muntenescă el și-a format uă putere aşa în cât

să pótă căstiga Domnia, și, în două bătăi însemnate, a învins pe Domnul terei. Dar atât n'a socotit că e destul. Învingătorul, care era de la natură înzestrat c'o inimă mare, s'a dus d'adreptul la Suceava și a chiemat tóte clasele și le-a întrebat: Este cu voia tuturor să fie el Domnū terei? A făcut, cum am dice astă-dă, un plebiscită, în totă forma. Adică, după ce a învins în două bătălii pe Petru Aron Vodă; după ce a arătat ce pote să facă; după ce i-a ajutat Dumnedeo, — aşa vorbia el — ca să învingă pe cel care sta pe Tronul terei stropit cu sângele tatăluș său, el a voit să aibă și sufragiul tuturor.

Cronicarul dice: Cu voia tuturor s'a făcut Domnū... (Aplause). — Nu fac nică uă aluziune la istoria actuală. Iistoria trecutului nostru este atât de frumosă în cât putem să lăsăm, la ușa acestei incinte, tóte preocupaile dilei... (Aplause). — Și astfel, i-a respunsă tere cu un cuvîntă: Să trăesci întru mulți ani Măria Ta. Vorbă frumosă și coprindătoare. (Aplause). Și de a doua zi Ștefan a început să organizeze tere militaresce; a pus căpitanii ostirei, și a urmată aşa cum tere a voită, adecă el să pue, mai

pre sus de ori ce, interesul cel mare al apărării teritoriului. (Aplause).

De pe acesta s'a vădut că Ștefan era om de resboae. Închipuiți-vă un om deșteptă, iubitoră de țără sa, cu inima și cu mintea cunoscător de ale țărăi. Un asemenea Domnitor, după trei ani de la luarea Constantinopolei, cându-murise Huniade, cându-Gheorghe Castriotul se dusese în patria sa la Croia ca să organizeze rezistență împotriva Turcilor, un asemenea domnitor înălțat pe tronul Moldovei nu putea să aibă de către cugetări mărețe; nu putea să fie de către omul timpului, omul la înălțimea imprejurărilor. El a trebuit dintr-un început să organizeze în țără sa rezistență și a organizat-o aşa de bine, în căt de la al cincilea an al domniei începe seria de resboae cu noroc. Expedițiunea în țără Secuescă (1461), și anătâia impresurare (Iulie 22) a cetăței Chilia (1462).

După trei ani (1465) dobândesc amândouă cetățile Dunărei, Chilia și Cetatea-Albă, cu multă versare de sânge, știe boerul cronicar Urechiă. Ear în al decelea an al domniei (1466, Iulie 10) a început Ștefan Vodă să zidă monastirea Putna.

De la cea d'ântaiu rană a sa, căpătată la gleznă, împresurându Chilia, și până la vizita cei făcu (22 August 1502) doctorul Mateiu Muriano, adus din Venetia, Ștefan Vodă, precum însuși spuse doctorului, avuse 36 de bătălii, din care în 34 fuse învingător, și numai 2 le perduse.¹⁾

Elu începe aceste resbele care n'ați mai întusat până la mórtea sa; s'a bătut cu totă lumea, dar s'a bătut pentru unul și același lucru, pentru apărarea țerrei; nu s'a bătut pentru libertățile ei publice, căci, în acele timpuri, a apără legile și integritatea țerei, era și apără tóte bunurile și tóte drepturile, care suntă legate de ființa unei națiuni.

Ștefan era Domnitoru întregu la minte, pios și bravu, prudent și înțeleptu în supremul gradu; iubitor de oștire, dar iubitor și de popor; avea uă figură care exprima sentimentele înalte ale creștinului, unite cu bravura fără seamă a oșteanului. Tóte aceste însușiri, când le intrunea unu

¹⁾ Adi 22 avusto io fo a la visitation de questo illustissimo Sign. Duca Stephano et fici l'oficio di fedel servidor di la S-a. V-a... et dissemi etiam: io sono circondato da inimici di ogni banda, e ho avuto bataie 36, dapoi che son signor de questo paese, de le qual son stato vincitore de 34 et 2 perse.

ȘTEFAN CEL MARE

De pre miniatura din Evangeliariul de la Homoró.

omu care avea conștiință că apărând țărăsa, și apăra creștinătatea și civilizația, putem crede că a format într'ensul convicțiunea cea mai tare și adâncă că el era Domnul destinat a lucra fără preget spre

întărirea și mărirea națiunei sale, spre apărarea creștinătăței. Daca atăi putea să vă îndoiți un momentu despre acesta, suntu streinii cari vă pot respunde, suntu corespondențele lui Ștefan, începându de la Șahul Persiei până la Papa de la Roma, în care puteți vedea că Ștefan, pentru a apăra creștinătatea, despre barbaria ottomană, nu făcea deosebire între naționalități, nu făcea deosebire de ginte; el era Românul care se simția că, în aceste regiuni, era dator să apere interesele cele mai scumpe ale omenirei civilisate. (Aplause).

În 47 de ani și mai bine cât a domnită, Ștefan n'a făcută alt de cât să stea cu mâna pe sabia sa; în 40 de ani și mai bine cât aș ținut șirul resbóelor minunate poporului n'a făcut de cât să fie de strajă, ear Domnul său însuși să fie cel antaiu și mai mare străjar. Pentru vitejia și credința sa el a meritat să fie proclamat cel mai de frunte luptător al creștinătăței, atletul lui Christ, cum l'a numită Papa.

Dar în lăuntru? Gândiți dór că a uitat interesele poporului?... Văți amăgi; și acăstă grija pentru buna stare a poporului face superioritatea lui: că de și absorbită de atâtea resbele, de și cufundată cu totul

în gândiri pentru apărarea intereselor țărei și ale creștinătăței, cu tôte acestea Ștefan avea uă inimă duiosă, palpitândă de-apurure, pentru binele poporului de josu. (Applause).

Aducetă-vă aminte numai de balada cea frumosă, *Movila lui Burcelu* în care poetul poporului știe de Ștefan cel Mare, că e mândru ca unu săore...

Într'o zi de sărbătoare
Într'o zi cu mîndru săore...

Domnulă Ștefan cel vestit,
Domnulă cel nebiruit,
El pe cal încăleca
și cu mulți voinici pleca
De la scara curtei lui
La biserică 'n Vaslu...

Ștefan Vodă se opria,
și din gură aşa grăia:
«Auđit'ață, auđit,
•Glas de Română necăjit?

Domnul piosu trămite se aducă pe cel
Român amărît dinaintea lui:

«Şi eū sunt řoiman Burcel

«P n a n'ajunge plugar
Aveam falnic arm sar
Şi o ghi g a nestrujita
Cu pirone  intuit ,

Ear  n foc la Resboen 
Mi-a u c zut ghi g a din m n a,
De o sabie p g n a
etc. etc. etc.

Şi ce r spuns d  řtefan lui Burcel care
se pl ngea c  e s rac?

— »M i Burcele, f tul meu,
Eaca ce hot resc  e u:
«I t  un plug cu   se bo ,
«Şi merg  bogat de la noi,
«I t  movila r z sie,
«Ca s'o aib  de plug rie.
«Dar  n v rfu  s  te-a ed 
«Ca str jar, s  priveghezi.»

Ce timpuri! Ce grije dui se! Ce sentimente  nalte!... řtefan dicea veteranului s u de la Valea-Alb : i t  un  plug  cu   se bo , s  merg  voios  de la noi!

D'apoī bisericile făcute de Ștefan pentru consacrarea acelor bătălii! Monumente acele sacre ce aū servit ca centruri de încuragiare pentru menținerea creștinătății pe care elū o apăra, nu vi sě pare că și ele eraū destinate spre a îndulci sórta poporuluī muncitor? Vedetă că unū Domnū mare nu este mare pe jumătate. Când chiamă pe tot prostul să iea arma în mâna, elū scia că tot prostul trebuie să aibă și dreptul și putința de a și face o sórtă mai bună, de a duce o esistență onestă pentru ca să fie și bětrinul oștean unū nobilū. (Applause).

Acesta a fostă secretulă lui Ștefană de a învins în tōte bătăliile; și numai atunci el n'a putut învinge când frate a dat în pieptul fratrei, când Domnul unei țeri Românescă a venit alături cu Turciă la Valea-Albă, unde nu l'a învinsă Turciă pe Ștefan, ci fratesă. Si era mîndrii Români că unū Domnū Românū n'a putut să fie învinsă de căt numai când unū altū Domnū Românū a ajutat pe vrăjmașii lui. Numai la Valea-Albă, la Resboieni, a pătită Ștefană, nu dic rușine, ci dauna cea mai mare; dar acolo a avut durerea de a fi combătat de unū Domnū de același sânghe cu dênsul; și a sciut acesta tótă lumea și tótă lumea

a desprețuită pe Domnul ţării Românesci că a ridicat brațul său alături cu Turcii în contra apărătorului neînvinsu al creștinătății, în contra piosulu lui Ștefanu al Moldovei. Si cu totă înfrângerea acea cumplită, de la Valea-Albă, țara acesta tot n'a fost cucerită.

V.

Domnilor, încă odată vă spun că 'mă pare fără rău căci, ținându comptă de buna D-v. voineță, nu pot să vă obosesc și să vă citescu câte ceva din cronicarii noștri, alăturați cu corespondenții străini unde să vedeați cumă popoarele cumă puterile cele mai mari atunci în lume, privea de aproape pe Ștefanu, se interesa de el și îl iubea. Venetia care era pe atunci cea mai mare putere maritimă, bună oră cum este astăzi Anglia, se interesa tare de Ștefan, și îl iubia. Intocmai cum Papa Inocentiu iubia pe Regele Romano-Bulgar Ioniță numit și Caloian, asemenea Dogele Venetiei iubia pe acest Domn resboinic pe care îl scia că este și unu politicu înțeleptu. Îmi pare rău că nu putem să cetim împreună aceste documente; dar vă conjur să le citiți singuri în sărbătorile acestea, și sunt încredințat că veți afla satis-

factiunea sufletescă de a vedea că acest Domnū mare, care a lăsat urme neșterse în conștiința națională, n'a fost numai un om alături unei sale; a fost omu de omenie și omu al omenirei, a fost *un om* al întregei Europe civilisate. (Aplause).

Ştefan Vodă însuși, *ilustrul Duca Ştefan* cum i dice doctorul său Muriano, venețianu, scia, avea buna sciință de cine lăudă și cine nu. La cea d'ântâiă vedere cu Muriano, Ştefan i dise: Eu n'am vrut să mă aduc medic din altă parte a lumii de căt de la amicii mei cări sunt încredințat că mă iubesc...

Aș dori, Domnilor, se vă vorbesc de un lucru care poate interesează pe cei mai mulți astăzi și mai cu seamă pe militari, voi să dicu de administrația militară a lui Ştefanu de organizația forțelor sale defensive, de strategia sa. Aceasta este un studiu fără însemnat. Ştefan cel Mare, ca meșter la răsboae, cum i-a dispus cronicarii, și-a creat însuși uă tactică a sa particulară; și, dacă nu avem din epoca aceasta de căt două soiuri de monumente: moșiroaile cele mari, formate din osemintele morților, căzuți în bătaie, și altarele de recunoșință pentru cel a tot puternicu, care să perpetue suve-

nirile victoriilor străbune, căci căte victori, atâtea altare a rădicat, daca dicu, nu avem de căt aceste două soiuri de monumente din timpul acela, acestea totuși ne esplică geniul și economic și religios și răsboinic și strategic al Marelui Ștefan.

Dar acestea dise par că nu sunt destule cuvinte pentru a lăuda calitățile resboinice ale acestuia mare Duca alături Românilor; și, pentru a complecta acăstă idee, vă voi aduce aminte că, or cine vorbesce de Ștefan cel Mare, nu poate să nu se oprescă la una din bătăliile sale cele mai însemnate; aceea ce i-a făcut mare faimă și în care se vede întreg omul-principe, căpitanul mare, politicul însemnat, omul de stat prevădător și ostașul generos, bătălia de la Racova, care, mai drept, trebuie să se numească *bătălia de la Podul înalt*, și vă voi spune pentru ce. Öste de 120,000 de Turci năvălesce, căm pe unu timp ca cel de adăi, pe uă iarnă seacă, dar destul de tare, năvălesce asupra Moldovei ca să răsbune pe Domnul țării Româneschi, Radu, vasalul otomanilor, pe care Ștefan il bătuse tocmai fiind că se aliase cu Turci. Turci voiau să tragă o răsbunare asupra lui Ștefan pentru că atacase pe clientul lui Mahomed II. Ștefan

însciințase pe Unguri și Poloni spunândule cum el era nevoie să se ducă și afară din marginile țărei sale să apere creștinătatea, și că puterile creștine era datore săi de ajutor. Acesta fusă la anul 1475. Unguri și Poloni trimisă lui Ștefan unu contingent de vre-o 7000 de oameni, cea mai mare parte călări, fiind că pe atunci călărimea juca în răsboe cel mai mare rol. Ștefan, ca în toate bătăliile sale, compta pe o forță de la 40,000 până la 50,000 oameni. Turci apucă pe Valea Birladului; Ștefan dă foc erburilor uscate ale tămnei, pentru ca Turci să nu găsească cu ce să-și hrănească caii și astfel, cugeta el că până când va veni momentul să se lovescă ostirile, partea principală a ostirii, călărimea Turcă, nu se va mai putea măsura cu călărimea Română. Turci merg astfel flămândindu până în dreptul Vasluiului. La Vaslui sunt trei râuri care se întâlnesc, Racovățul, Birladul și Vaslăuțul; și aci se formează unușesu frumos și pe deal erau strejtele domnesci. Pe acolea pe unde altă dată și tatăsă Bogdanu desfășurase stratagemele sale militare, pe acolea își intrunise Ștefan ostirea sa. Turci în număr foarte mare să grămadescu în valea strâmtă a Birladului, și de ce mer-

gea mai înainte de aceea se mai grămădea; aveaū tunuri fórte grele și numeróse peste 100 de bucăți. Ștefanu ū așteptă la locul cel mai strimt, unde unu pâriuțu venea de se arunca în rîul Bîrladulu, și unde se face o rîpă mare peste care era unu podu ce, pentru înăltîmea lui, s'a numit Podul Inalt. Prin urmare, nu este la Racova, ci pe malul Bîrladulu, la Podul Inalt, unde Ștefan dede piept cu Turci. Elu pune în luncă, de partea dréptă a Bîrladului, pe buciumașii săi ca să dică din bucume. Turci, credînd că acolo este oștirea lui Ștefanu, aŭ căutat să schimba frontul. D-vostre sciți cât de greu este pentru o oștire ca într'unu spațiu strimt să schimbe de-odată frontul. Deci, pornindu Turci cu mare furie ca să tae copaci spre a face drum în dreptul locului de unde venia vuful buciumelor, Ștefanu cu oștirea sa tótă, de și mică la număr dar animată spre isbêndă, se aruncă asupra dușmanului și'lă sférîma. Din 120,000 n'aū scăpat de cât aceia cari aū putut să fugă de a dreptul peste rîpi și prin Valea Racovei, unde se pomenesce până astă-dî de măcelul ce aū suferit Turci; și acestia respinsî după două dile d'abia aū putut să

iasă din codri la lumină mulțumindu lui Dumnezeu căci aș putut scăpa cu viață.

Iată, Domnilor, cum Ștefanu, mai multă ca meșteșugă și cu prudență de cât cu temeritate, a sfârmat o oștire de 3 ori mai mare de cât a sa și bine armată. (Aplause).

Ei! Domnilor, despre această victorie s'a lătită mare faimă în lume; și fiind că aș cooperat și Poloni și Unguri cu acei 7,000 de oameni, trimiși de craii vecinii, aș găsită Ștefanu ocasiunea ca să-i împărtășască și pe deneșii de această glorie, și din trofee ale resbelului, din cele 100 de steguri ce aș luat de la Turci, Ștefan a trimis a treia parte Polonilor, a treia parte Ungurilor și a treia parte Sântului Părinte de la Roma, pentru ca să vadă creștinătatea că acestu Voevod a sciut să înfringă forțele cele mari ale lui Mahomed. A fost unu eșec, o scandăre mare pentru prestigiul cel întins al lui Mahomed II, ca să vădă, nu dicem o daună nereparabilă pentru oștile otomane trimise asupra Moldovei, dar o infrângere atât de cumplită a unei oștiri atât de numerosă și aşa de faimosă ca acea ce s'a sfârmat într-o clipă de ostaia lui Ștefanu mult mai mică la număr dar aprică la luptă și viteză. (Aplause).

Asupra acestei bătălii a urmat corespondențe în totă lumea, și mai cu seamă cu Venetia. Marele Ștefanu căuta ca să convingă pe totă creștinătatea și pe Papa și pe Venetia și pe Unguri și pe Poloni că puterile creștine trebuia să fie în ajutoru, cu mijloacele pecuniare mai alesă, pentru că dacă Turci vor îngenuchia pe Români, apoi creștinătatea întrăgă se va prosterne la picioarele păgânilor.

Ei, acăstă corespondență este admirabilă. A trimis, se dice, cu acăstă ocazie, pe unul care-i dicea Ion Tamblac, unu nume cunoscut în istoria noastră încă din timpul lui Mircea. În imperiul Româno-Bulgar a înflorit unu Grigore Tamblac care a fost trimis la Conciliul de la Constanța, un om de biserică, destinat să aducă unirea bisericilor creștine, pentru că numai neunirea acăsta între răsărit și apus făcea ca creștinătatea să nu fie unită în contra Turcilor.

Ei bine, a trimis pe acel Ión Tamblac care se dice că era unchiu lui Ștefanu vodă ceea ce însemneză că Ștefanu celu Mare se înrudia cu Români din Imperiul Româno-Bulgar cari se disterrase de la Tîrnova. Va să dică, numele acesta de Tamblac este al unei familie cunoscute în istorie, pentru că,

aci vedem unul trimis în misiune în Rusia din partea Imperiului Româno-Bulgaru, aci altul vedem trimis la Venetia ca să vorbiască în numele lui Ștefanu cel Mare ca sol și ca rudă, ceea ce însemnă că Stefan avea conștiință că, dacă căduse Imperiul Româno-Bulgar la Em, el trebuia să se servescă de toate elementele Române pentru ca Românul să nu cadă și la Carpați. Aceste Ión Tamblac este curios cum se duce înaintea Senatului Venetianu și nu dice că vine să vorbească, ci dice că vine să spui cuvintele Domnului său, și citește cuvintele că dice din partea lui Stefan.

Acăstă manieră de a trata a impresionat fără mult pe Senat, pentru că vorbele lui Tamblac nu erau o negociație al căreia mobil să nu să scie și la ce scopu tindea; era pe față disu, că Domnul creștinu al Moldovei adresându-se la Doge, la republica Venetiană, cere să mijlociască la Papa să trimită ajutore Moldovei, ca să potă continua rezistență.

Ei bine, acăsta nu este o negociație ordinară, nu semănă cu negociațiunile banale care le vedem în timpurile aceleai, este negociația unei căpitani brav și ager care, cu bravură, solicită de la cea mai mare

putere maritimă ca să apere unu interesu mare al creștinătății!

Iată cum avem dreptul de a dice că Europa nu și-a plătit datoria ei către națiunea Română. (Aplause).

Noi am tras o politică asupra Europei creștine, am scris-o cu sângele nostru și am subscris-o cu numele glorios al lui Ștefanu: și acea politică nu este plătită până astăzi de Europa.

Apoi, când am avut unu așa Voevod, cu unu sentiment de datorie așa de viu pentru interesulu cel mare al Europei, se mai poate îndoi cineva că fiecare pas al lui nu a fost dictat de alta de cât de acăstă politică Europeană?

Și apoi, cine era atunci ca Venetia în Europa? La cine puteau Români să se adreseze? Poloniile aveau vanitatea ca Ștefan să-i recunoască de Suzeran; Mateași al Ungariei, cari lăua bani de la Papa și nu-i trimitea lui Ștefanu, se lăuda că Ștefanu lucează ca unu prefect al său! Atunci, Ștefanu a trimis pe ambasadorul său pre la Venetia la Papa. Papa era cam supărăt că unirea bisericei nu să făcuse; el trebuia să ajute unu principe Slavonu! La noi era în biserică slavonismul. Papa trimite la

Matiașă craiul bine-cuvântări și pote chiar cuvânt ca din sumele ce se dedea de creștinătate, să-i dea o parte și lui Ștefan; dar lui nu i s'a dată, elu a fost nevoit să-și apere suveranitatea în contra lui Matiașă, dându-i bătaia de la Baia, (15 Decembrie 1467) după care apoii său împăcat Ștefan cu Matiașă și i-a cerut cele două cetăți, Balta și Ciceul.

Simția Ștefan că nu putea să apere drepturile creștinătății dacă nu va avea spatele resemate de Carpați în aceste două cetăți ardelenesci tot așa cum voia să aibă picioarele la Dunăre în cele lalte două cetăți Chilia care era în mâna Ungurilor, din vremea lui Huniade, și Cetatea Albă.

Iată pentru ce Ștefan voia să aibă aceste patru cetăți; elu voia să asigure integritatea teritoriului, fiind că aceste cetăți erau punctele strategice prin care acest mare Domn voia să asigure succesul planurilor sale. (Aplause).

Este lucru curios, când vedem, în acele corespondențe, cum se interesă lumea de acăstă țară, cum întrebă: căți locuitorii sunt și cum sunt locuitorii ei? Si ce înalte idei se vede în relațiunea dată de ambasadorul Venetian și despre țară și despre locuitori

și despre Domnū. Toți Români sunt bravi, dice elū, Domnul lor este și bravă și înțeleptă.

Iată reputațiunea pe care să-o făcuseră Români în timpul lui Ștefanu, înaintea puterii aceia care sciea să aprecieze aceste lucruri cără se numescă politică, strategie, preponderență politică. (Aplause).

Domnilor, fiind că aveți bunătatea ca să priimiți cu bună-voință metoda acesta, permiteti-mă să deschid o parentesă, și să vă spun că ceea ce aflăm astă-dă, de câțiva ani, în corespondențele puterei cei mai vigilente de atunci, cum era Venetia, ceea ce aflăm în acele corespondențe din timpul lui Ștefanu, despre calitățile neamului Românesc, despre tendințele Domnului lor și despre cugetele lui mărețe, aceea nu este alt de cât consacrarea puținelor vorbe cără se găsescă în cronicarii noștri despre Ștefanu.

Nimică nu este în cronicarii cără așa scris viața lui Ștefan, nimica care să nu ne lumineze asupra cetăților Chilia și cetatea Albă; lui Ștefanu îi trebuia aceste cetăți pentru că elū credea și dicea că acolo este pórta Orientului, pe acolo intră tóte năvălirile și că acolo trebuia ca Domnul Roman ca stră-

jarul creștin să aibă cetățile sale. Și când le-a perdit, durerea lui a fost mare, și corespondența sa tindea să convingă puterile creștine, ca după ce va fi perdit aceste două cetăți, apoī este în pericol nu numai țara sa dar creștinătatea întreagă; căci trebuie să vă spun La 1481 a murit Mahomed al II-lea și a venită după densusul Baiazeț II. Aceasta a făcut o năvălire în țară; și de atunci Turci și au luat aceste două cetăți (1484) pe cari nu leau mai lăsat, și scădereea noastră a venită că n-am mai putut recupera fortăretele Dunărei. Pe urmă, am perdit și cetățile Balta și Ciceul din Transilvania, și am remas fără sprijin de la spate și fără apărare în față! Până astăzi acele cetăți nu s-au mai putut lua înapoi; Domnii. cari au venit în urmă, au schimbată politica, și n-au mai putută creștinii să recupereze aceste cetăți cari erau apărarea efectivă a țării precum n-au mai recuperat nicăi cetăți depă malul Dunării și depă malul Nistrului, de căd după ce s-au desceptat puterile Europene, Austria și Rusia, și mai cu săma Rusia.

Ce mare importanță avea, pentru combaterea năvălirii Turcescă, linia Dunării și linia Nistrului!..

Domnilor, din corespondență lui Ștefanu ținută cu Venetia răsare acăstă idee, că elu cerea să-l ajute ca să nu pierdă Chilia și Cetatea Albă; dar ele nică până astă-dîi numai sunt în mâna Românilor! *)

Domnilor, dacă D-vostre ati avut curiozitatea să citiți o corespondență fără însemnată, despre evenimentele de pe la 1857...

— Vedeti cum s'ar de la una la alta; v'am spus înainte însă despre aceasta, ca să nu socotiți că este numai slabiciunea mea; v'am spus că este metodă. — Dacă D-vostre veți deschide corespondență de la 1857 în care veți găsi în viață pe Prințipele Albertu sociul Reginei Victoria... — Am spus că Englera, la 1857, a jucat rolul principalu — Dacă veți deschide acea corespondență veți vedea că acele idei care le spunea Ștefanu Venetiei, în 1477, aceleași idei, *Veneția Modernă*, Englera, le-a spus

*) Perche io tegno el Turco iter vignera contra de mi in questa Saxon per le do terre soe Chieli et Monchastro, le quele li sono molto moleste... che queste do terre sono tuta la Valachia, e la Valachia con queste do terre sono un muro del Hungaria et Pollona. Oltra de zo io dico piu che se questi castelli se conserveranno i Turchi poranno perder e Caffa et chiersonesso, et sara facil cosa... (Vedî espunerea lui Ioan Zamblac, unchiul lui Ștefanu Voevod)

la 1857 când a cerut ca să se dea Basarabia îndărătă Moldovei cu cetățile cari fusesese odată ale ei.

Principele Albert care nu avea oficial nică unu rolă, căci sistemul constituțional nu-i permitea, principele Albertu, în corespondențele sale care suntă publicate, spune curat că neîncrederea ce s'a ivită după încetarea resbelului între Englitera și Franța și care amerință să desființeze alianța, a fost din cauza că lui Napoleon III se părea că înclina spre o alianță cu Rusia și că nu ținea aşa de tare să se dea Basarabia după cum cerea interesul păcei generale.

Ei, Domnilor, când vedem că în secolul acesta luminat, în urma unui mare resbel, la negocierile de pace, se reproduc aceleași idei ce cu patru secole înainte s'a produs de Ștefanu cel Mare, atunci trebuie să ne înclinăm cu toții înaintea umbrei sfinte a marelui Voievodu care era și ager diplomat și prevădător politicu. (Aplause prelungite).

Dar, Domnilor, ca să nu uităm pe Țepeș, voi spune că dacă Ștefanu cel Mare n'a căutat să unească țările, precum ar fi fost de dorit, apoi elu n'a căutat nică să desfințeze aceste două gemine state, ci a căutat

numai să le pună mâna în mâna, să le pună în armonie.

Póte că el ca un căpitan mare grăbit ce era de a'și pune în aplicare planurile sale, póte că nu se prea gândeau la acea combinațiune politică de a face din aceste țărăi ună statu unit și indivisibilă, dar de sigur se gândeau că aceste două state să urmeze pe una și aceeași linie politică, se gândeau că precum aceste țărăi erau de același sânge, cu aceeași limbă și aceleași interese, trebuia să fie ca ună suflet în două corpuri îngemănate; și când venea în țara Românescă nu căuta să cucerească pentru sine; din contra, venea să ajute întronarea ună principe care era simpatică politicei creștine. Ștefanu, în interesul de a organiza în țările acestea o resistență unită venia și se lupta cu fratele său de la Tîrgoviște, așa în cât lupta dintre noii era o luptă numai pentru prevalență; elu voia să prevaleze în ambe țările politica creștină independentă. Pentru acesta elu să luptată în contra lui Radu, și, după ce a pus, în locul lui, ună Domnă care era plăcută Ungariei pe care voia să o intereseze ca și pe Polonia la resistență comună în contra Turcilor, atunci elu a luat, între captivii din bătălia câștigată, pe Dómda

fica lui Radu și le-a dus pe la Suceava, și acolo când a fost ca să încheie pacea, a cerut și a luat în căsătorie pe ficea lui Radu Vodă.

Așa înțelegea Ștefanu să consolideze unirea acestor țări, făcând ca Domniile să fie înrudite; și, în adevăr, că Dómna Maria a născut pe Bogdanu care a semănat la fire cu tată-său Ștefanu, și care n'a mai căutat să ia o Dómnă streină, pentru că politica cea mai bună era ca Domniile acestor țări să aibă o dinastie comune. Cu Dómna Maria a trăit Ștefanu până la urmă, și în faptul acesta vedem cugetarea persistenta a lui de a uni interesele acestor două țări atât în privința politicei interne cât și în privința politicei externe.

Conubiul politicu, căsătoria dinastică care a făcut Ștefanu cu Maria, — Cronicarii dic Voichița, însă este Maria fiica lui Radu al țării Românesci pe care l'a învins Ștefan — Căsătoria acesta a fost și națională și politică, despre care putem să dice cum că a fostu și o căsătorie armonică, și, în totă puterea cuvântului, corespunzătoare la scopul în care s'a făcut: căci vedem pe Dómna Maria prin lucrul ei de mâna înzestrând bisericile noastre; și vedem totușauna cooperând la înzestrările bisericescă care le făcea Ștefanu

cel Mare. Va să dică intra în cugetarea Domnului piosu că Dómna socia sa, prin deprinderile sale, se contribue la cea-l'ală parte, la partea socială și religiosa.

Domnilor, figura lui Tepeș mi se pare că este încărcată; și s'a quis, spre a scusa faptele sale, că a fost omul timpului său.

VLAD DRACULA TEPEȘU

[19,851].

Într'ună timpă când atrocitățile și represaliile săngerose, erau la ordinea dilei, când în fața barbariei Turcescă trebuia să se apere creștinii prin ori ce mijlocu, nu este de mirare că Vlad Tepeș să fi făcut atâtea acte de cruzime căte spun istoricii: pentru că pe aici s'a întemplat atunci bătăliile cele mai mari, aci s'a înfiptă pentru antâia dată piciorul Otoman, și prin urmare, nu este de mirare ca să se fi făcut și acte de crudime ca represaliă. Prin urmare eșu daca aș descrie figura lui Tepeș, aș face-o frumosă ca a lui Neron, aș face-o liniștită la față, cu aerul senin; nu aș reprezenta pe Dracula cel tânăr ca unu tiran monstruosu, cum să dice, că nică Dracu nu este așa de negru precum îl facem noi. (ilaritate). Nică Tepeș nu este așa de sălbatic cum ni se represintă. Așa dar aceste două figură a doi principi valoroși cari s'a luptată pentru aceiași cauză, cu același sentiment național în contra năvălirei Turciloru, putem să dicem că se aseamănă; putem să le punem alăture, pe Ștefanu fără barbă înse, (ilaritate) fiind că și Tepeș era fără barbă. (Aplause). Dar mă tem să nu abuseză de bunătatea D-vostre și voi să dice numai unu cuvîntă pentru ca să termin acăstă escur-

siune istorică, resumându învățăminte care trebuie să le tragem.

Înțelesă și Tepeș amendoi ne lasă un învățăměnt: că la Română interesele cele mai mari se apără cu cea mai mare învieršunare, și că acei cari aū sarcina de a dirige armatele și poporul, căpitani și capii, aceia trebuie tot-dăuna să fie în unire cu inima poporului; fiind că nu este cu putință ca un popor mic și cu ast-fel de trecut ca al nostru, nu este cu putință să-lă ducă la fapte mari până când nu-i vei arăta că celă mai din urmă pote fi omu de frunte și se'si facă elă bună nume. (Aplause).

Când se face apel la prostime, când înarmarea trebuie să fie generală, atunci și conștiința trebuie să fie deșteptă și la tăranulă din coliba umilă ca și la boerulă din palatulă aurit. (Aplause).

Ast-fel se explică cum, la 1857, tōte clasele societății Române aū răspunsu într'un cugetu. (Aplause).

Tot ast-fel și în timpulă lui Ștefanu și ală lui Vodă, națiunea Română avea conștiință deșteptă în tōte clasele societății, de la ciobanulă de la oă și până la boerulă de neam. De aceea țara se scula armată de la unu capăt la altulă și apăra teritoriul și libertățile ei. (Aplause).

Acésta a fost adevérata democratie. (Aplause).

Și fiind că vreaū sě încheiuă aici, sě-mă permitetă — după ce în rîndul trecut am luat un învěțăměnt de la animalul cel mai fidelă, de la câne — sě-mă permitetă să nu las pe câne singur, căci cânele este animal sociabil, nu pôte să fie singur, elu trebuie să trăiască la oî și eü ciobanulă. (ilaritate).

Domnilor, într'o călătorie că am făcută mai an-țeră în Valea Lotrului, m'am suită pe muntele Tîrnova, acolo am găsit unu ciobanașu din satulă de la Vai-de-ei care că totăci ciobani pe munte trăia fără nevoie multe; nu avea de căt o traistă, și, în prepeleagul în care era atârnată se părea că mai nu era nimic.

De curiositate m'am dus să văd ce bagajă mare avea ciobanașulă; și, am găsită? Ce Alexandria, cîntecelă ostasiulu Română, și unu calendaru în care se vorbia de Plevna.

Apoi, când asemenea scrieri au străbătut până și la ciobanașul isolat din munte, pentru că să-i realte înima și sentimentele lui, apoi vă rog să mă credeți că nu este de disperat despre descendenții lui Tepeși și lui Ștefanu cel Mare. (Aplause entuziastice în delungă repetite).

IV.

Dr. M. G A S T E R

APOCRIFELE

în

LITERATURA ROMÂNĂ

Conferință ținută la Atheneu în 5 Februarie 1884.

este într-o lăstăriță din lemn, cu o ușă și un portuț, în care se ascundea o femeie îmbrăcată într-o mătăsură deosebită. În mijlocul sălii era un pat de fier, pe care se așezau în mod obișnuit. De la capătul sălii se vedea o ușă și o ferestre. La stânga era un alt pat, și în mijlocul sălii se văzuse că se întindea o sală mai mare, unde se așezau și se întărau. În mijlocul sălii se văzuse că se întindea o sală mai mare, unde se așezau și se întărau.

Apocrifele în Literatura Română

Dómnelor și Domnilor,

La anul 1826 a publicat chir Grigorie, episcopul Argeșului, o traducere română a Logicei sfântului Ioan Damaschin. În procurăvântarea esplică cauzele, cari l'așă indemnat să facă această traducere, și termină cu pilda următoare:

„Să mai asemănă țara Românescă, și cu pasărea, care să numește Finix, care după ce să învechește și voește a se mai întineri, adună grămadă de găteaje uscate, și stând deasupra lor în pripecul sôrelui, fâlfâie cu aripele sale până să-și aprindă flacără, și arde împreună cu gătejile până rămâne cenușă, apoi din cenușa aceea zâmislindu-să să face iarăș cum aș fost și cu vîrsta în-

noită. Așa s'aū întâmplat și Țării nóstre intr'a șaptea sută de ani a nacelniciei Domnilor, că după atâta prăpădenii și foci și întórcere în cenușa sa, iarăși s'aū zămislit din însăși cenușa ei, și fără nădejde scuturându-și ghioacea. aū eșit la aer slobod."

Renașterea politică și socială prognosticată de chir Grigorie s'a īmplinit, precum toti o știm, în modul cel mai glorios. Dar și renașterea literară amurgește acum pe orizontul României. Literatura veche română începe a eși din întunerecul în care se află, colbul de veacuri se șterge de pe letopiseti și manuscrise aruncate în unguiul uitării, și începem a studia viața literară a poporului român în cursul secolilor trecuți.

Pagina cea mai împodobită din acéstă viață conține acea literatură, cu care ne vom ocupa acumă, căutând a preciza originea, răspândirea, coprinsul apocrifelor române și importanța lor.

Înainte de a intra însă în desvoltarea subiectuluī, care ne preocupa, cată să dăm definițiunea cuvîntuluī „apocrif“, să explicăm, ce înțelegem prin „literatura apocrifelor.“

Însuși cuvântul este de origine grecescă și însemnă o scriere, o carte ascunsă, și se aplică acelor cărți cari au pretenția de a fi de origine sfântă, adică a fi scrise de patriarhi, apostoli și părintii bisericei, dar totuși nu fac parte din canonul biblic. Biserica cu drept cuvânt bănuște autenticitatea lor în ceea ce privește pe autor, și le respinge din cercul cărților fundamentale religiose, din cari scotă dogmele și bazele credinței.

Aceste apocrife sunt cu totdeauna acestea de o vechime însemnată, unele chiar din secolul I-II al erei vulgare.

Pentru a ne putea explica originea acestor apocrife, trebuie să ne transportăm cu gândul și cu simțimentul, în acea epocă primăvaratică a omenirei, în care încolțește o religiune nouă, măntuitore pentru o lume întreagă; în care ideea Monotheismului prăvălește zei Polytheismului din capștele lor înalte, și unde puterea învingătoare a mucenicului zdobește o lume deșartă și sofistică. Lumea pagână uimită vede pentru antainaș-dată omeni jertfindu-se pentru credința lor nestrămutată, oameni cari le-pădă avuții, onoruri, bunuri lumești, pentru a duce o viață pustnică, însă plină de nădejde, așteptând mórtea, ca un punct de

trecere de la viața deșartă pămîntescă, la viața vecinică în împărăția cerurilor.

Espedițiunea lui Alexandru Machedon a avut ca efect involuntar, — ceea ce ne desvelește și răși faptul că noi omenii nu sănsem decât instrumente órbe în mâna aceluī, care törce firul destinelor omenesci, — a avut ca efect involuntar, zic, de a lăti filosofia și speculațiunea grecescă adesea prea subtilă printre popoarele Asiei, și a introduce astfel o plămădeală nouă în aluatul metafisic al acestor popore. Dar încetul cu încetul în locul filosofiei logice a lui Atistotel, sau filosofiei idealiste a lui Platon, veni speculațiunea distrugătoare și sceptică a Sofiștilor, care prin conchuziuni istețe, dar false, a surpat credința, obiceiurile, năravurile, viața curată casnică, cu un cuvînt, tot ce era înalt și ideal; și a înlocuit acele bunuri prin cinism, disprețul instituțiunelor, disolvarea societății și a statului. Un exemplu din cele mai instructive avem în vestitul Lucian (sec. II d. Chr.) care ne arată, cum încă până în vremea lui se continuase acea batjocorire a tradițiunelor și credințelor religiose, care lădânsu, ca orator și stilist distins, căpătă o formă mai fină de ironie și satiră.

Golul acesta al simțimintelor se manifestă tot-de-odată în Grecia, Asia și Egipt, și de aci se născu dorința de a dobândi un nou sprijin moral și religios, nădăirea că are să se întâpte ceva nou, nemai auzit; o excitație nervosă apucase tôte popórele, întocmai precum o putem observa și astă-ză în ajunul unui fenomen uriaș fie în viața omenirei, fie în viața naturei.

În mijlocul acestor mări de popore, ale cărori valuri au fost bătute de vîntul rece al Scepticismulu și Cynismulu, se ridică deodată ca o stâncă de cremene, la ale cărei picioare se sfărâmă puterea talazului și se deschide un liman neviforat: *Biblia Vechiului și Noului Testament*, carte răsuflată de duhul Dumnezeirei, ba chiar cuvîntul propriu al lui Dumnezeu! Biblia începe să gonescă pustiurile filosofiei deșarte și dă omenirei sprijinul care-i lipsia și pe care-l aştepta cu atâta dor. Ea devine *Cartea* prin escență, și fie-care fapt, fie-care cuvînt dobândește o importanță deosebită.

Dacă am încerca să citim și noi astă-ză *Biblia* cu acei ochi, cu cari se citea în vremurile de atuncea, ușor ne-ar isbi și pe noi lacune, lipse de explicație, povestiri curiose, cari par a contrazice caracterul înalt al

Bibliei, și spiritul credul și naiv, care a găsit într'ënsa totul, lumea întregă, căută să umple acele lacune, să esplice lucrurile obscure, să lămurescă contrazicerile și să dovedescă superioritatea absolută a Bibliei. Lăsând bună-oară la o parte zidirea lumii, a raiului, și a celor d'antai ómeni asupra căroră vom reveni mai la vale, să ne reamintim cel d'antai epizod tragic din Biblie: omorul lui Avel.

Cititorul cel vechi se întrebă cu drept cuvînt: cum a știut Cain să omore, când mórtea nu era încă pe lume și el nu văzuse pe nimene murind? Apoi, cu ce instrument a săvîrșit omorul?

Legenda caută deci să esplice acest fapt și spune, în forma ei cea mai primitivă, că o piatră prăvălindu-se din vîrful muntelui, a lovit o oae din turma lui Cain și a omorât-o. Cain văzînd acesta, a luat și el o piatră și a zdrobit cu dînsa capul fratei lui său.

Apoi cum aǔ îngropat părintii pe Avel? Căci nicăi ei n'aǔ văzut până atuncea mórtea? Si iarăși vine legenda și esplică, cum că, stând părintii plin de jale lângă trupul mort al fiului lor, aǔ văzut de-odată un corb, care săpa cu pliscul lui o grăpă în

pămînt, și apoi a pus pe un tovarăș al său mort în acea grăpă, acoperindu-l cu pământul scos. Astfel a învățat Adam și Eva să îngrope pe Avel. Dar și Dumnezeu răsplăti corbului pentru învățatura dată celor d'ântăi ómeni, căci îndată ce corbi însătașii în vreme de secetă cer apă, trimete Dumnezeu plăia din cer.

Aceste povestiri legendare, în cari se întrunește observațiunea naturei și tendința de a regăsi și lămuri tóte în Biblie, mai împodobite și desvoltate și apoi atribuite unei persoane biblice, constituiesc ceea ce se numește: *apocrif*.

E exemplul citat de noi este tot-deodată exemplul unei legende în forma ei cea mai primitivă. Dar legendele n'așă rămas supt acea formă; ci s'a întemplat cu densele intocmai precum spune pilda Evangheliei relativ la împărția cerurilor, că ea se asemănă grăunțului de muștariu, care este mai mic decât tóte semințile; iară dacă crește este mai mare de cât tóte verdetile, și se face copaciu, de vin pasările cerului și lăcuesc în ramurile lui. Tot așa și edera legendei care se mlădia în jurul trunchiului religiunei, hrănidu-se din sucul ei, a ajuns săl copleșescă, și grăunțul alegoric și

simbolic a crescut și a devenit un copaciu uriaș, în ale cărui ramuri aů lăcuit miî de paseri și aů cântat în miî de glasuri, și supt a cărui umbră s'aů adăpostit *tôte* popórele Europei, fără esceptiune; ba, ceea ce este și mai mult, în umbra copaciului, a început să créscă literatura modernă a tuturor popórelor.

Căci ăsată ceea ce s'a întemplat cu aceste apocrife în primii secoli ai erei creștine. Ne transportăm ărăși cu spiritul în acea fierbere mare ce domnia între popore; filosofia și ideile păgâne văzând că tărâmul lor se restrângea pe fie-care zi mai mult, aů urmat aceeași cale ca tradițiunile și obiceurile: aů căutat adică să se acomodeze cu învățătura cea nouă, priimind și dând reciproc. Greutatea cea mai mare o întâmpinau însă la ideile cele mai înalte, la înțelegerea adevărată a dogmelor fundamentale.

În școalele din Alexandria se amestecă speculațiunea veche, mistică a Egiptului, cea plină de cimilituri, cu teoriile idealiste ale lui Platon, și dădu naștere Neoplatonismului, celei din urmă încercări de filosofie păgână, care se opunea Creștinismului. Nu este aci locul, și nici nu este scopul meu de a desvolta acumă înaintea domnilor

vóstre, teoriile filosofice ce esistaú pe vremea aceea, când apăru noua religiune pe scena lumiř; tot aşa de puřin ne preocupa acuma influenřa ce ele ařu esercitat chiar asupra fixării filosofice a terminologiei și dogmelor bisericei. Se vorbește de pildă în Biblie: de minună, de îngeră, de fapte făcute de Dumnezeu; de chiar vederea lui Dumnezeu; și acei filozofi pagani ce ajunseseră deja la cea mai mare înălțime de vederi asupra lumei, și asupra problemelor mari ale omenirei, trebuiau să împace atară notiuni Biblice, cari erau fără de parte de vederile lor înalte, cu concepřiunea filosofică ce ařu avut eři despre Dumnezeu și lume. Toři acei cari s'ařu ocupat cu istoria bisericei creştine și mai cu séma cu epoca patristică, adică cu epoca părintilor bisericei, cunosc în destul acăstă mișcare intelectuală adesea mistică și simbolică, după mediul în care se făcea. Deci și telcul evenimentelor biblice capătă uneori un caracter mistico-alegoric. Pentru a esplica cutare săř cutare fapt, se născocește căte o viziune cerescă, — un *apocalips* — unde eroul este suit în cer și vede acolo, când clar, când supt formă alegorică, esplicarea cerută.

Aceste *apocalipse* sau vedenii au prototipul lor biblic in cartea lui Daniil, si in Apocalipsul sfantului Ioan Bogoslov, ca niste carti canonice; iar ca apocrife, caci si apocalipsele intră in numărul apocrifelor, avem o sumă însemnată, începând chiar din secolul I până în secolul VII – VIII al erei creștine.

Aceste vederi tainice au originea lor în *theurgia alexandrină*. Aceasta este până la un punct partea cu care contribue Egiptul la izvodirea apocrifelor.

O altă mișcare, dar și aceea de o mare influență asupra apocrifelor, se manifestă în Babilonia și Asia mică. Aci domnea religiunea lui Zaratuștra sau Zoroastru, care stabilea un Dualism fundamental. În lume există două puteri opuse: binele și răul, personificate în Ahuramazda și Angromai-nius sau Ahriman și Ormuzd. Aceste două puteri sănt pururea în luptă una cu alta; dar la sfârșitul veacurilor răul, Ahriman, va fi zdrobit împreună cu toate slugile lui, iar binele, Ormuzd va efi învingător. Cine nu-și aduce aminte de: Antihrist, și lupta ce va avea la sfârșitul zilelor cu cei trei sfinți cari n-au murit încă: Enoch, Ilia și

sfântu Ioan? Cine nu recunoscăte în Ahriman pe Satana și slugile sale? Dacă noi după atâtea secole întrevedem acăstă asemănare, cum să nu fi izbit pe acei, cari țineau de religiunea dualistă, când li se propoveduia noua credință?

Aci asimilarea s'a făcut și mai profundă, și o mulțime de idei de origine zoroastrică a pătruns în literatura apocrifă. Dualiștii încercau să esplice în modul lor greutățile din Biblie, și ce mijloc mai ușor, de cât a născoci o carte nouă? susținând că este una din bătrâni, în care autorul venerat al acelei cărți prorocește și propovăduiește târanele cele mari ale credinței, într'un chip analog cu vederile lor dualiste.

Pe lângă acăsta mai este un factor puternic, care stă în strânsă legătură cu mișcările semnalate în Egipt și Asia mică, adică *sectele eretice* ce s'a u născut în același timp cu creștinismul, sau după dânsul. Cele d'ântăi se explică prin agitarea cea mare a spiritelor: ele erau niște începuturi premergătoare evenimentului, ca niște nori de diminată, a căror margine argintie preves-tesce răsăritul sôrelui.

Cele alte secte din potrivă sănt născute din încercarea ce a făcut lumea pagână de

a pătrunde și a se asimila cu ideea nouă, monotheistă, când prin explicații mistice, când căutând să o identifice cu cea cunoscută lor.

Fie-care din aceste secte, după sistemul ei religios, și după predilecția ce avea pentru una sau alta din personale biblice, înzestrare finită cu fantasia bogată a Orientului, a prefăcut, a aprofundat sau a asimilat cu mai multă sau mai puțină dibacie alegoria naivă, legenda simplă, cum era la începutul ei; și astfel pe de-o-parte a căpătat o desvoltare deosebită, pe de alta un caracter cu totul diferit. Până atunci apocrifele erau încă cărti tolerate, dar de atunci înație a cărora chiar cărti persecutate cu drept cuvînt de biserica, păstrătorea vechei tradițiuni biblice. Căci nu trebuie uitat că ori-ce sectă, care apare, nu vine cu pretensiunea de a falsifica, ci din contra de a îndrepta religiunea, care după convingerea fundatorului și a partizanilor săi, a fost stricată de către clasa domnitoră. De aici râvna de a face proseliți, și ura profundă în contra instituțiuniei dogmatice esistente. Cu acela trece literatura apocrifă din domeniul legendelor pure, care caută și explică toate obscuritățile din Bi-

blie, ea trece în rândul literaturăi tendențiose, polemice și prin urmare persecutate. Din acel moment începe epoca venirei apocrifelor în Europa.

Înainte de a urmări apocrifele în călătoria lor prin Europa, să dăm aci două exemple de o atare schimbare.

Legenda povestită mai înainte, despre omorul lui Avel s'a transformat în cea următoare. Diavolul, urzitorul tuturor răutăților, a învățat și pe Cain, cum să omore pe frațele săi. Spre acest scop, el s'a prefăcut într-o capră, și cu coarnele prăvălește piatra din vârful muntelui care căzând omoră oaea. Cain imiteză pilda ce s'a dat.

În aparență schimbarea este mică, dar ea este fundamentală, prin suplinirea *diavolului* în locul întâmplării; aci este deja tendință vădită de a arăta rolul principiului rău, care cășuneză totodată stricăciunile din lume, și în contra căruia trebuie să lupte drept-credinciosul.

Alt exemplu nu mai puțin interesant avem în legendele privitore la zidirea lui Adam.

Biblia spune: „și făcu domnul Dumnezeu pre om din lutul pământului, și suflă în el duh viu.“ Pentru cititorul cuvios nu încape

nică o îndoială, că acest lut plăzmuit de în-săși mâna lui Dumnezeu, trebuie să fie dintr'un loc sfânt potrivit pentru o aşa înaltă destinație. Si legenda cunoște acest loc, anume: Madiam sau Ierusalim. Închipuirea poetică, modifică acéstă legendă, spuind, că acest *lut* n'a fost luat numai dintr'un singur loc, ci a fost adunat din cele patru unghiuri ale pământului; doavadă pentru acésta este numele *Adam*, care se compune din patru litere, și fie-care literă este inițiala unui cuvînt grecesc, care însemnă căte una din cele patru puncturi cardinale ale universului, și adică: *a*: *anatoli* răsăritul; *d*: *disis* apusul; *a*: *arctos* miază-nópte și *m*: *mesemvria* miază-zi. Cauza pentru care a fost luat de pretutindenea era, ca ori unde s-ar afla omul pe pămînt, să se afle pe locul său de naștere și când moră să n'aibă pămîntul dreptul de-a-i refusa odihna în sénul său, sub cuvînt că e *străin*, că n'a fost luat dintr'ensul, pe când Biblia spune lămurit: — „te vei întorce în pământul din care a fost luat.“

Dar și acéstă legendă s'a mai modificat. Teoria filosofică a lui Empedocles, că toate căte sânt în lume, se compun din patru elemente principale: pământ, apă, aer și foc, a cuce-

rit cu încetul tótă lumea, și într'atâta s'a înrădăcinat în credința universală, în căt nici pénă în ziua de astă-ză nu s'a stârpit încă cu totul. Deci și omul, care este un *microcosmos*, o lume întrégă în miniatură, trebuie să se compue și el din acele patru elemente. Conform cu acéstă credință s'a și schimbat legenda, și ca doavadă pentru noua teorie se aducea ăărăși numele *Adam*, care conține patru litere, conform cu cele patru elemente.

Așa merge legenda tot desvoltându-se și schimbându-se, până când ajunge în forma în care se află în gura poporului român. — La nuntele țărănești, când toti și sed la masă, se scolă mireasa și și cere ertăciune de la părinti, că-i părăsește, urmând bărbatului în noua căsnicie. Acéstă *ertăciune* este un fel de istoric al căsătoriei, începênd cu zidirea omului. Iată ce ne spune: „Deci după acele după tóte, zidit-aŭ Dumnezeu pe Adam și-l făcu din opt părți: trupul din pămînt și ósele din piatră, cu sângele din rouă, cu frumusețile din sóre, cu ochii din mare, cu sufletul din duhul sfânt, cu gândul din iuțimea ângerilor, cu puterea de la sfânta Troiță, și-l făcu om deplin.“

Iată unele din nenumăratele exemple, ce am putea cita, spre lămurirea celor care să mai înainte. Aceste două ne ajung în destul.

Cu răspândirea Creștinismului în Europa, se răspândesc și sectele eretice și împreună cu densele și cărțile religioase apocrife și canonice, tolerate sau anatemizate.

Pe când însă Biblia grecescă sau latinescă rămânea proprietatea claselor culte, pătrundea și din potrivă în popor, și chiar forte adânc, cărțile propagate de eretici; căci aceștia le traduceau în limba populară și căstigau pe cetitorii prin priveliștea fantastică și uriașă, prin povestirile și legendele minunate în care se desfășura totă podoaba fantaziei orientale.

Când săntem mici auzim și citim cu placere basme și legende, și când ajungem mari citim iarăși legende; căci și romanele sănt legende și nu legende religiose, ci legende sociale și psihologice. În evul mediu nu existau încă romane, ci înainte de toate legende religiose, și apoi legende eroice. De aceea și stau apocrifele în fruntea literaturelor moderne.

De la Asia mică până la Provența în Sudul Franței se întinde în evul mediu, paralel cu muntele cari despart Nordul de Sudul Europei, un lanț de secte eretice, care începe cu Manichei, se leagă de Bogomili, Cathari, Valdensi și ajunge până la Albigensi. Între densele există și o legătură de idei, și o legătură de credințe, și lor trebuie să atribuim răspândirea cărților eretice, a apocrifelor religioase peste totă Europa. Ce e mai mult: aceeași literatură se răspândește pretutindenea; și dacă cunoștem literatura noastră proprie, literatura apocrifă română, cunoștem în același timp literatura tuturor popoarelor moderne. N'avem nevoie să învățăm de la alții, când o avem noi în sine.

Dómnelor și Domnilor!

Suma de legende din cari se compun apocrifele române, se poate împărți în: legende biografice, sau povestiri privitore la viața și petrecerea personalelor biblice, a apostolilor și sfintilor; apoi legende eshatologice, cari caută răspunde la vecinica întrebare a vieții, adică legende despre morțe și viață după moarte; însfășuit legendele

despre Antihrist, sfîrșitul lumii, și judecata cea de apoî.

Să trecem acuma în revistă repede fiecare din aceste trei șiruri.

Legendele privitore la zidirea omului, și la omorul lui Cain le cunoscem deja. Aci mai adăogăm încă una de origine curat eretică.

Adam gonit din raiu, sedea în preajma raiului și se tânguia de pedeapsa cea amară. Când voi Adam să are pămîntul, iată că vine diavolul și-l oprește, zicînd, că *pămîntul este al său*, și numai atuncea îi va da voie, când Adam i se va înhina lui și îi va făgădui și copii ce vor ești dintr'ensul. Adam zise: că el și copii săi, să fie ai aceleia, a căruia e și pămîntul, știind bine că Dumnezeu se va pogorî odată pe pămînt. Diavolul crezînd că i se făgăduește lui, aduse o cărămidă de lut și învăță pe Adam să pue mâna sa pe cărămidă, ca să-i slujească în loc de înscriș. Cum puse Adam mâna, urma ei rîmase întipărită. Diavolul luă cărămidă și o ascunse în Iordan, puind 300 de draci să o păzească. Dar când se pogorî Hristos la Iordan ca să se boteze de către sfântu Ioan, atuncea luă acea cărămidă și o frânse.

Iată cum leagă legenda în mod simbolic căderea în păcat și măntuirea. Dar legenda merge chiar mai departe. Pe *țestu* lui Adam, peste care se ridică movila intitulată: Golgotha picură, după legendă, săngele Măntuitorului răstignit, scăpând astfel și pe tatăl omenirei de greșala sa.

Tot în viața lui Adam intră un epizod fără importanță: călătoria lui Sit la raiu pentru a aduce tatălui său bolnav de moarte, ceva, care să-i recorăscă sufletul. Îngerul domnului îl preîntâmpină la ușa raiului, și îi dă o ramură din pomul maslinului, vestindu-i tot-de-odată că Adam va mori. Înainte de moarte își impletește Adam capul cu acea ramură, și e îngropat cu densa. Din mormântul lui crescun un pom uriaș, păzit de un foc vecinic și de fiarele sălbaticice. Din acel pom, după cuvântul lui Avraam, luă Lot trei tăciuni și îi împlântă în pămînt, și îi udă cu apă adusă în gură, până când așe prins rădăcinii și așe înverzit. Aceasta era semnul că Dumnezeu îi aertat păcatul.

Iar dacă a voit Solomon să zidească templul din Ierusalim, să adus și acel pom. Dar cum îl măsura, el tot-dată era sau mai lung sau mai scurt, și nu să a putut folosi

de dênsul. Impérâtésa Savila, care venisse să vază pe înțeleptul Solomon, cum călcă pe acel lemn, începu să proorocescă de venirea lui Hristos. Solomon porunci de pâstrară acel lemn într'un puț, și acolo a stat până când veni ziua pentru care a fost destinat, și atuncea se făcu din acel lemn: *Crucea purtătoarea fiului lui Dumnezeu*. La acest scop n'a putut să slujescă alt lemn crescut pe pămînt, ci numai lemnul *raiului*.

Trecem acumă peste legendele privitóre la *Cain și Avel*, la *Lameh*, care orb fiind răscumpără mórtea lui Avel, săgetând pre Cain. Pomenim numai aceea, care a ajuns credință populară română și aprópe universală, că ucigătorul Cain șade în lună, unde duce pe Avel în spinare; și cea-lăltă, care ne spune: „că vînturile și vremile cele rele se pornesc din Cain; căci l'aă rânduit Dumnezeu de șade în lună; și văzând multe răutăți căte se fac pre lume, știind că din el s'aă început, el plângе cu lacrămi, și se pornesc vîforile și vînturile cele rele pre pămînt.“

Apostolul Pavel vorbind despre Melhise-dec, persóna aceea, care ne interesază acumă, zice în epistolă către Evrei: „fără de tată, fără de mumă, fără de număr de

neam, nică început zilelor, nică sfârșit vietii având; ci asemănat fiind fiului lui Dumnezeu rămâne preot pururea.“ Aceste cuvinte, pe deoparte ne arată, că încă de atunci a început să se formeze un ciclu de legende alegorice și mistice, în jurul lui Melhisedec, pe de alta aceste cuvinte au dat prilej la născocirea a noi legende; cu atât mai mult, cu cât se formase o sectă deosebită a „Melhisedechiilor“ cări recunoștea și în Hristos pe *Melhisedec*.

La noi s'aș păstrat trei legende deosebite, din cărui vom cita numai una, mai vestică, care se atribue lui Athanasie din Alexandria. Coprinsul acestei legende este cel următor:

La hotarele Palestinei era un oraș anume Salim. Acolo împăratul unu Melhi, care avea doi fiți: Melhi și Sedec. Într-o zi voia să aducă o jertfă idolilor și trimise pe Melhi în Galilea să aducă 7 țalovițe. Iar Melhi se întorse din drum, unde ajunsese la cunoștința lui Dumnezeu și înfruntă pe tatăl său pentru inchinarea la idol. Tatăl măniat hotărî să-l jertfescă chiar pe dênsul, ca să împace pe Dumnezei săi, superați de ocărârea lui Melhi. Il trimise deci iar la ciréda, și împăratul intră de spuse hotărârea sa

împărătesei. Acesta cum o află trimise pe Sedec să întâmpine pe fratele său și să-l facă să fugă de primejdia care-l aştepta.

Impăratul adunase în vremea aceea pe totii boerii săi, le spuse hotărârea și îndemnă să jertfescă și ei copiii lor. Aceștia se făgăduiră. Melhi înștiințat de fratele său, se sui în muntele Tavorului, și neputând suferi gemetele și plânsetele ce resunau din oraș, rugă pe Dumnezeu, ca pământul să deșchiză gura și să înghiță orașul cu locuitorii cu tot. Așa se făcu. Iar Melhisedec a sezut acolo șepte ani, hrănindu-se din muguri copacilor și din miere sălbatică și adăpându-se din roua care cădea de sus. După trecere de șepte ani, zise Dumnezeu lui Avram să se sue în muntele Tavorului, și acolo să strige de trei ori: Omul lui Dumnezeu! și după a treia strigare va ești un om din desimea codrului, un om însălbătăcit; să nu se sperie de dênsul, ci să-l rază, să-i tae unghiile și să-l îmbrace. Așa și făcu Avram.

După puține zile veni glas din cer zicând: pentru că nimenea n'a remas din nemul lui Melhisedec pentru acesta se va numi: „fără tată, fără mumă, și nenumărat la nemuri, nici început zilelor având, nici vietii sfârșit,

ci ca fiul lui Dumnezeu închipuit, rămâne preot în veac.“

Iată-ne deci întorsă la locul de unde am plecat: la cuvintele apostolului Pavel, cărora le slujește acumă povestea ca o explicație legendară.

Din numerosile povestiri relative la viața și mórtea patriarhului Avram, vom aminti de asemenea numai cea mai răspândită, mai fantastică, și care este și tot-deodată cel d'antăru exemplu de *apocalypse*, de cără am vorbit mai înainte. Este povestea despre: *mórtea lui Avraam*.

„Avraam avea locuința lui lângă Diea cea neagră întru răpaosul ce veniea drumurile, ca să primescă pe strein și călători. Apropindu-se vreinea morții sale, chiemă Dumnezeu pe Arhanghelul Mihail și l trimise la Avraam să l pregătescă de mórte. Ajungând la dênsul iu spuse, că vine de la cetatea cea mare, fiind trimes de către împăratul cel mare, să zică prietenulu său, Avraam, să și gătescă tóte ale casii lui, căci împăratul îl chiamă. Gătindu-se Avraam să se întorcă cu acel strein din satul unde l-aflase îngerul, vrut să aducă cai să încalece, îngerul îl opri zicând că se ferește să încalece pe viață cu patru picioare, ci mai bine se duseră pe-

deștri până la casa lui Avraam. Pe drum trecură înaintea unui chiparos înalt, care strigă deodată cu glas de om: Sfânt, sfânt, sfânt!... Domnul Dumnezeu te chiamă, părinte Avraame! Apropiindu-se de curte sejură la vorbă; Isac văzu pe înger și cunoșcu că nu e om pămîntesc și alergă de se încchină înaintea lui. Apoi aduse lighean cu apă și Avraam se sculă și spălă picioarele streinului; pe când îl spăla plânse Avraam, Isac plânse de asemenea și îngerul plânse; lacrimile îngerului se făcură pietri nestimate. Apoi porunci Avraam fiului său Isac să gătescă masă bună și două paturi, una pentru dênsu și alta pentru streinul. Atunci se sui Arhanghelul la Dumnezeu și zise, că nu poate să spue lui Avraam de mórte. Iar Dumnezeu îi răspunse că va trimite un vis lui Isac prin care îi va arăta tóte și Arhanghelul să îi talcuească visul, ca Avraam se potă îngriji de tóte; iar îngerul să mănânce cu ei la masă.

Nóptea arătă Dumnezeu lui Isac în vis pomenirea morții lui Avraam, și Isac se sculă și se atârnă de gâtul tatălui său, plângând cu amar. Si Isaac îi spuse: „eu văzui într'acéstă nópte era sórele și luna deasupra capului meu, și zorile răshirate

și luminate și ceriul deschis și ești multe veselieam. Și iată un bărbat luminos ca soarele se pogorâ din ceriușă și luă soarele din capul meu și să sui în ceriușă și ești rămasei jalnic." Arhanghelul tălcuește visul arătând că a venit ceasul morții lui Avraam și că el vrea să-i ea sufletul. Atunci se rugă Avraam de densul, ca să-l ia cu trupul să vază toate lucrurile lumiști și tot norodul, apoi se va supune și morții. Dumnezeu zise Arhanghelului să ia carul Heruvimilor și se înălță într-oensul pe Avraam ca să vază toate. Înălțându-se văzu mulți omeni chinuindu-se, iar alții jefuind și plini de păcate și el rugă pe Dumnezeu ca pământul să-i înghiță și se cază foc din cer peste densișii. Dumnezeu îi împlini dorința, dar spuse în aceeași vreme Arhanghelului se întorcă carul, ca Avraam să nu mai vază norodul, că altmintrelea ar prăpădi totă lumea; și aşa întorse carul către ușa ceriului celui dinainte. Acolo văzu Avraam două căi: una largă și alta strimtă și înaintea lor sedea un om cu firea înfricoșată; și când vedea el suflete multe pe calea largă, rănite de îngerii, plânghea; cu acele suflete însă ce venea pe calea cea strimtă se veselea. A-

cesta era Adam care plângea sufletele păcătoșilor și se bucura de sufletele dreptilor.

Apoi mai văzu un om lucind ca focul, având o carte mare înaintea sea și îngeri scriea ispitele și milosteniile ómenilor și cumpănea sufletele; acela era Avel fiul lui Adam, care judecă sufletele ómenilor până la cea din urmă judecată. Așa mai văzu și altele și este readus la pămînt; aci veni mórtea la dênsul, însă în chip strălucitor ca să nu'l sperie. Avraam voi să vază fața adevărată a mortii, și ea se arătă cu capul de zmeu în șépte chipuri, în patru-spre-zece fețe de foc și cu multă gróză, așa în cât aŭ murit atuncea de gróza ei 7000 de ómeni; apoi s'a schimbat iar moartea cum era înainte.

În fine se înduplecă Avraam să îngrijescă de casa lui, și să se gătescă de mórte. Apropiindu-se căsul mortii zise mórtea lui Avraam: vin'o de'mi sărută mâna, și cu acéstă sărutare îi dete și paharul cu otrava mortii; în momentul acela sosi Arhanghelul Mihail cu multime de îngerî și luă sufletul lui Avraam; și pe Avraam îl îngropă Issac, Sara și toti vecinii cu jale mare în Diea cea négră."

După apocrifele privitore la Avraam urmăză în genere un sir întreg de apocrife relative la visul lui Iacob, la Iosif în Egipt și mai cu sămă la cei doi-spre-zece fiți ai lui Iacob. Vestite și fără răspândire au fost mai cu sămă diatele pseudopigrafice ale acestora din urmă.

Noi pomenim acestea totuști în trucăt, căci până acum n-am reușit să le găsi și românește; dar nu ne îndoim că cercetări continue vor aduce la cunoștință și pe acestea.

Legenda ce o avem apoi este un epizod din viața lui Moise, cea plină de povești și minuni.

Noi o cităm în graful original arhaic: „Iară odată ea, adică fata lui Faraon l'a dus (pe Moise) la tată-său, la împăratul, și văzându-l aşea curat și frumușel, l'a luat în brațe, și l-a dezmirerat ca pre un pruncu, iară el se întinsese și luă corona după capul împăratului, și o dete jos. Pentru acesta său scârbit împăratul și vrea să-l omore. Iar fata lui Faraon, mama lui Moisi dacă auzit, a mers și a zis: împărate! să nu faci acest lucru să omori copilul, că el este nepriceput ca un pruncu, și de nu mă crezi împăratia ta că nu se priceape, să puie într-o tipsie galbenă și în alta cărbuni”

aprinsă, și pune înaintea copilului, să îspitești, și atunci de se va tinde la galbenă, vei vedea că se pricepe; iar de se va tinde la foc, la jerâtec, vei vedea împărția ta că iaste brudiu. Și îspiti Faraon cu acesta de aŭ pus de o parte galbenă, de altă parte cărbuni aprinsă, și ce vru Dumnezeu, s'aŭtinsă copilul și aŭ luat cărbune cu mânușita lui și băgându-l în gură să așe ars limba, și dintr'aceea el aŭ grăit fălcav sau gângav, până la mórtea lui. Iară Faraon dacă văză așea, el aŭ crezut că iaste un prunc brudiu și i se potoli mânia.“

Sfârșitul acestei legende ne explică de ce s'a scornit. De ore ce se zice în Biblie, cum că Moisi era gângav sau zăbavnic cu limba, a venit fantasia legendară și a explicat cum se pote, ca Moisi, care trebuia să fie desevărsit în toate să aibă un defect.

Trecând peste epizoduri mai mici din viața lui Moisi, peste altele de mai puțină valoare, precum descrierea celor 10 bătăi din Egipt; precisarea fiecărei pietre din Efud, căruia din triburi corespunde și ce proprietăți avea fiecare piatră, și altele de felul acestora, ajungem la Solomon, eroul unui ciclu însemnat de povești și legende, cării aș influențat în gradul cel mai înalt, atât Ori-

entul cât și Occidentul. Căci Biblia înzestrând pe Solomon cu toate darurile spiritului și ale trupului a dat un avantaj fantaziei de a se desvolta și de a descrie mărirea și înțelepciunea lui Solomon. Astfel viața lui Solomon a ajuns să fie ca o cercevea, care coprinde în sine un șir îndelungat de istorii și povești, adesea ori de origină cu totul streină, cără s'aș grupat și cristalizat în jurul acestuia punct fix. Într-o carte fundamentală în care analizează fiecare din aceste povești arată profesorul Wesselofsky originea lor, amestecarea cu povești de origine deosebită, apoi le urmărește în călătoria lor prin Europa, arătând și mijlocitorii cără au contribuit mai mult la răspândirea și schimbarea lor.

Între aceste avem o legendă importantă, atribuită deadreptul lui Solomon, pe care am pomenit-o în parte deja mai sus, adică legenda despre regina Sava, născută din spunerea Bibliei: că regina Sava a venit la Solomon și a recunoscut înțelepciunea lui cea înaltă. Legenda a împodobit fără mult venirea reginei și a adăogat și întrebări istețe ale ei, la cără răspunde Solomon, și cu acest mijloc ea recunoște agerimea mintii sale.

„Iară Sivila dacă auzi așea și văzu că nu poate prinde întru nemic înaintea lui Solomon, încă l'ați mai ispitit odată să și mai vază; aduse cu sine fete curate, tinere și copii tineri de potrivă cu fetele, și porunci împărătesa de le retezară părul tuturor într'un chip și copiilor și fetelor, și-i îmbrăcară tot într'un port și-i aduseră înaintea împăratului, și a tot senatul, și zise Sivila: Înpărăte! voiu să mă spui, dintr'acești copii cari sunt feti și cari sunt fete? Iar Solomon mult său mirat de acesta și zise de le deteră apă pre mâni să se spele, înaintea împăratului; și spălându-se, în loc pricepu împăratul Solomon, cari sunt feti și care sunt fete, că feti se spăla pre mâni și pre obraz apăsat și tare, iar fetele se spăla linișor și smearin.“

Am putea ușor continua cu înșirarea de legende și povești, dacă nu ne-am teme că abuzăm prea mult de buoă-voința domnilor vostre, ne vom mărgini deci a mai cita numai una singură, cu care vom încheea apocrifele vechiului Testament,adică legendă lui Ieremia și dărâmarea Ierusalimului.

Ieremia se rugă la Dumnezeu, ca Avemeloh, care'l scăpase de mórte, se nu vază

dérâmarea orașului. Dumnedeoă și spuse, să-l trimetă la via Agripei, că acolo îl va adormi; și așa dormi Avemeleh 70 de ani. După treceare de 70 de ani se întórse și proorocul Ieremia cu poporul din robie și aduse jertfe de mulțumire în templul din Ierusalim. În mijlocul jertfei, căzu deodată Ieremia mort; iar el nu murise, ci numai sufletul său se ridicase în cer; după trei zile reînviă Ieremia, proorocind poporului adunat venirea lui Hristos Mesia. Poporul îl omore cu lovitură de pietre.

Cu acéastă proorocie a lui Ieremia, intrăm în Noul Testament și după exemplele citate ne putem cu drept cuvînt aștepta și aci la o sumă de legende. Dar în Noul Testament Mântuitorul este singura personalitate covârșitoare, în jurul căreia se învârtesc toti și toți. Cu acéasta este și circumscris cercul legendelor Noului Testament. Aci se ocupă legenda cu luminarea tuturor epizodelor privitore la viața pămîntescă a Domnului începînd cu sfânta Ana, mama Născătoarei de Dumnedeoă; nașterea și creșterea Mariei; istoria lui Iosif lemnariul; apoi evenimentele din copilaria lui Isus, din momentul pribegirei sale în Egipt până la întorcerea în Palestina în vîrstă matură. — Despre acéastă epocă nu

se găsește nimic în Evangheliele canonice.

— Vine apoi procesul înaintea lui Pilat, răstignirea, coborârea în iad, învierea și înălțarea în cer. Pe lângă aceste apocrife mai sunt acele relative la viața apostolilor.

Dar aceste apocrife nu sunt aşa scurte ca cele citate până aici, ci formează cărți întregi, intitulate: *evangelii*, și adică: *evangelii apocrife*, de căte 15 — 20 și 30 de capitole.

Se înțelege că răspândirea lor devine mai grea cu cât volumul lor este mai mare; dar dacă nu s'așă lățit să se leagă în întregimea lor, și n'am reușit până acum să le găsesc totuși avem pe cele mai scurte, epizodele cele mai importante, și una din aceste evangelii apocrife cea mai importantă, adică evanghelia lui Nicodim, întreagă. Tot aşa posedăm și mai multe actele apocrife ale Apostolilor.

Din săptămâna aceasta ne vom mulțumi cu citarea unuia din epizodele cele mai poetice luate din „*evanghelium Pseudo-Matei*“ privatul la pribegiește în Egipt. și aci urmăram în tocmai originalulu:

„Apoi mergând în cetate și intrând într-o capiște care era mai întâi acolo, îndată așăzut idoli. Așijderea și într'un ore-care sat ci să numea Sirenă, trei sute și

șase-zeci și cinci de idoli aŭ căzut într'o capiște, mergênd acolo Hristos împreună cu maică-sa; ci și intru Eghipetul prin venirea Domnului s'aŭ sfârâamat idoliș și draciî dintr'ênsii aŭ fugit, și s'aŭ împlinit ceea ce aŭ proorocit sfântul prooroc Ieremiea, fiind în Eghipet.“

După óre-carc esplicări ale sfântului Epifanie, intercalate în text, continuă legenda în modul următor: „După acésta întorcêndu-se puțin mai înapoï de la cetatea Ermopolî și căutându-și loru-și loc de petrecere, aŭ venit la un sat ce se numea Natarea, carele era între Iliupoli și Vavilon. Si ajungênd Iosif lângă satul acela, aŭ lăsat pre Preacurata feciora Mariea cu Hristos Domnul supt un copaciu de smochin; iară el singur s'aŭ dus în sat pentru cele de trebuință. Deci copaciu acela de smochin dând acelor Dumnezeestri streinî loc de petrecere intru sineși s'aŭ despicat de sus până jos, și vîrful său și l'aŭ plecat, făcêndu-se ca un umbrariu, sau ca un cort, deasupra capululor; iară jos la rădăcina sa s'aŭ făcut ca o colibă de petrecere, și acolo Preacurata feciora cu pruncul săzênd s'aŭ odihniti de cale.“

Tot acolo s'a mai făcut o fântână de apă vie și încă alte minuni.

În felul acesta se formeză un ciclu legendar în jurul Mântuitorului, ca prunc, ca băiat când intră în școală, și în loc de a învăța de la dascălul său, îl învață pe dênsu, și aşa mai departe până la ultimele momente ale petrecerei pămîntești. Dar totuși trebuie legenda să se tie în niște margine circumscrise de credință, și fantazia nu putea să născocescă fapte, care avea măcar aparență că staă în contrazicere cu faptele relatate de Evangheliști. Aci era deja baza fundamentală a credinței în joc, și nu, ca în cazul când era vorba de persoanele Vechiului Testament, cărora fie-care putea să atribue ce voea, numai ca să ajungă la scopul general: la înțelegerea dogmelor și tainelor creștine.

Mai există apoi încă un apocrif cu care vom încheea primul sir, șiadică: „Epistolia Domnului nostru Isus Hristos pe care a trimis-o Dumnezeu din cer într'o piatră“ sau cum o numim noi cu terminologia științifică: legenda Duminicei. Aci avem în primul rând un exemplu, cum se ascunde o carte scrisă pentru un scop ore-care, supt un nume sfânt și înalt, ca să-i dea o impor-

tanță deosebită; dar ceea ce face acéstă legendă mai interesantă este, că avem dovezi pozitive pentru originea ei, sau cel puțin pentru răspândirea ei în forma actuală peste Europa întrégă.

Pierzêndu-se cu încetul interesul pentru lupte teologice, unde se ciopărtea și se spinașteca ideea cea mai abstractă, să pierdut asemenea și góna cea strașnică în potriva ereticilor. Iar din cărțile apocrife intrate în popor să s̄ters de asemenea partea cea polemică, și apocrifele au devenit iarăși ceea ce au fost de la început: un tâlc fantastic al Bibliei, în formă de povestă; de aceea este acum adesea greu de a găsi urme pronunțate, care să ne dovedescă partea ce au luat sectatorii și ereticii la răspândirea lor.

Cu totul alt-fel stă cazul cu „Epistolia Domnului Hristos, ce a trimis-o Dumnezeu din cer închisă într'o piatră.“ Scopul principal al acestei „Epistoli“ este de a îndemna pe creștinî la pazirea și la ținerea deosebită a Duminicei; iar de nu: „voi trimite asupră-vă fiare sălbaticice, voi lua lumina și voi trimite trăsnete din cer pre fața pămîntului.“

Dintre toate sectele evului mediu, numai „Flagelantii“ acei ce se bicuiau spre mai

mare laudă a lui Dumnedeu, prăznuiau Duminica cu un fanatism deosebit. Autorii contemporani ne-așă lasat știrea, că între cărțile lor de predilecție, pe care le ctea și reciteau mii de ori, era și acesta legendă a Duminicei, care prin mijlocirea lor să răspândit peste totă Europa.

Ei mai cinsteau în deosebi pe Maica Domnului și pe Arhanghelul Mihail, întocmai ca și Bogomili din Bulgaria, predecesorii lor cei vechi eretici. Activitatea acestora datorim fără îndoială răspândirea celei-l-alte *Epistoli*, adică: „Epistolia Maicii Domnului”, care stă în fruntea apocrifelor relative la viața după mórte.

Întocmai precum în viața omenescă, trecem adesea prin iad, doborâți de munci și chinuri, și nică odată nu intrăm în raiu, ci rămânem la usa raiului, văzând fericirea ca în vis pierzându-se în depărtare, tot așa conțin aceste apocrife descrieri detaliate ale muncilor iadului, dar nu ne duc decât până la porțile raiului. Durerea este cuvenităre, fericirea este mută!

Partea aceasta, care se adresază la închiruirea și la frica, a pătruns mai mult în inima poporilor, cu atât mai mult, cu cât stașii sub adăpostul unui nume sfânt: apos-

tolul Pavel, sfântul Macarie saă chiar însăși Maica Domnului și Arhanghelul Mihail, și aă aparentă de a rădica puțin vălul ce ascunde viitorul.

Urmând șirului cronologic al evenimentelor, avem mai întâi „Apocalipsul apostolului Pavel“, care ne descrie ultimele momente ale omului, și modul cum se desparte sufletul de trup. Apostolul Pavel condus de îngerul Mihail vede, că îngerii se apropiie de omul cel drept de către primesc sufletul, îl duc apoi în cer, trecându-l peste vămile văzduhului, și apărându-l înaintea dracilor, cără staă și-l pândesc, căutând totă greșelile lui. Iar când moare un om păcătos vine diavolul cu ceata lui și-i zmulge sufletul din trup, pentru a-l cufunda în muncile vecinice ale iadului. Înainte însă de a părăsi acest pămînt îngerii zic de trei ori către suflet: „suflete! cunoște-ți trupul tău, căci cu densul te vei împreuna la ziua judecății“ și sufletul se duce de se întări cu trupul. Apoi dacă prohodesc preoții trupul, ia și îngerii sufletul și mergând astăptă la casa omului până vin omenii de la grădina de mănâncă bucate și zic toti: bogdaprosti, și scriu îngerii totă bogdaprostile și ia și sufletul de-al trec preste 26 de vămi drăcesti.

Aceeași vedenie, pe care a avut-o apostolul Pavel, s'a învrednicit a o avea și sfântul Macarie pustnicul, pe care'l întâlnește un înger în pustie, și îi arată asemenea esirea sufletelor din trup.

Tizul acestui sfânt, adică tot un sfânt Macarie, dar spre deosebire poreclit: Râmleanul a interprins alt-ceva și mai interesant: a făcut o călătorie până la raiu. Dar în acéstă întreprindere n'a fost cel d'întâiū ci mult înaintea lui, încă pe vremea lui moș Adam, a călătorit, precum o știm deja fiul său Sit, la raiu, pentru a dobândi ceva spre răcorirea sufletului tătâni-său. Un alt sfânt, însă nu sfânt prin credință, ci sfânt prin vitejia, căci și vitejia sfîntăște omeni și popore – precum numia și poporul pre Ștefan cel mare: *domnul sfânt*, un alt sfânt – zic, a călătorit asemenea până la raiu și adică *Alexandru Machedon*. După ce a cucerit totă lumea s'a încercat să ajungă și până la raiu. Dar nică Sit, nică Alexandru Machedon, nică sfântu Macarie n'ați ajuns mai departe, decât până la usa închisă a rațulu. Dintre cele căpătate acolo, darul primit de Alexandru are înțelesul cel mai poetic. Comunicăm pe scurt aci acéstă legendă orientală.

Nevoind Alexandru a se întorce „la lumea mirului“ cum se exprimă Alexandria, fără vre-un semn, că a ajuns până la porțile raiului, și dă îngerul păzitor, ochiul unui om. Ajuns acasă Alexandru s'a tot mirat de acel dar și a strâns pe toti înțeleptii să-i esplice ce înțeles are acel ochiu. Iar unu din înțeleptii porunci să se aducă o cumpănă. Într'o parte a cumpenei a pus ochiul, și în cea-laltă spuse să se pue echivalentul în aur; dar cu cât mai mult aur se grămădea într'o parte, totuși ochiul precumpănea și atârna jos. Alexandru văzând acestă minune, întrebă pe înțelept: ce o fi aceea? În loc de răspuns luă acesta din urmă, o mână de cărâna și o aruncă deasupra ochiului; în același moment se rădică cumpăna cu ochiul în sus, și aurul atârna jos. Învățatura este: cât trăește omul, și are ochiul deschis nu-i ajung tóte avuțiile din lume; dar când more, când cărâna îi astupă ochiul, tóte pier ca o nălucă.

După ce am încercat în zadar a patrunde în raiu, ni se deschide acumă priveliștea „divinei comedii“ luminată de focul vecinilor al muncilor.

Cea d'ântâia și cea mai vestită pogorâre în iad este aceea făcută de însuși Mântui-

torul, și relatată pe larg de evanghelia apocrifă atribuită lui Nicodim. Aci însă nu sănt încă bine descrise muncile iadului, și fantasia a îmbogățit acea povestire cu scenele cele mai gróznice. Apogeul l'a ajuns în „Epistolia Maicii Domnului.“ Atribuirea acestui apocalips tocmai Maicii Domnului ne dovedește un simț delicat, cavaleresc. Maica Domnului, ca femeie este blandă și îndurătore și ca atare nu lasă pe cei munciți nemângăiați, ci se rögă de fiul ei, pentru erarea lor. Astfel conține „Epistolia“ atât durere cât și mângâere.

Deci Maica Domnului se coboră în iad, călăuzită de Arhanghelul Mihail, ca să vază muncile păcătoșilor. Vede păcătoșii împărțiti în multe cete și fie-care cétă are câte-o deosebită pedepsă. În cursul veacurilor s'aū modificat pedepsele și păcatele. Noi vom cita aci numai unele din cele mai vechi, și altele mai noi. Așa vede un rîu de foc și sta în el norode multe, bărbăti și mueri, uni până la grumaz în foc, alții până la brâu, iar alții până la creștet, și plânse Maica Domnului și zise către Mihail: ce sănt aceștia?... Mihail zise: aceștia sănt cei ce s'aū blăstemat părintii, și aşa se vor munci în veci.... Trecând peste alte munci „iară

văzu Maica Domnului scaune de foc și sedea pe ele ómeni mulți, bărbați și mueri, și zise Maica Domnului: ce le sănt păcatele acestora? — Aceștia nu s'aú sculat înaintea preoților, când au venit la biserică de aú slujit leturghií.

Grele sănt apoř muncile cărturarilor, căci: „văzu Maica Domnului într'alt loc un om de'l mâanca o gadină cu aripi și cu nouă capete: cu două capete era pe ochiul lui, iară cu patru era pe gura lui și cu trei capete îi sugea inima; și întrebă Maica Domnului: dar acestuia care sănt păcatele? Mihail zise: aceștia sănt cărturarii care aú cetit la Evangelie, și cuvintele lui Hristos n'aú ascultat cum a spus la cărti și îl va mâanca gadina aceea în veci. Si iară văzu Maica Domnului un cărturar muncindu-se și zise: dar acesta ce a greșit? — Acesta n'a spus cum este scris în cărti și aú spus alte minciuni; și se va munci în veci.“

În „Epistolia“ mai modernizată s'aú cam schimbat păcătoși. „Mergend la I-a ceată întrebă: ce sănt aceștia? Arhanghelul zise: sănt tot felul de neguțători, care vinde lipsă și înșel pe ómeni; cărciumarî ce vinde cu măsuri lipsă și amestec băuturile cu apă, care dau lipsă din cantică, din cot, și din

ori-ce fel de măsuri. La a doua ceată întrebând, Mihail răspunse: aceştia sănt judecătorii care eaŭ mită și vinde dreptatea; avocați care trădăză pricile; ispravnicii și tot felul de dregători care fac abuzuri și nedreptăți. La a treia ceată întrebând, Mihail răspunse: aceştia sănt miniștrii linguisitori, care înconjoră tronurile despotilor și ale tiranilor, domnitorii și împărați tirani, care împiléză și sugrumă poporul,“ și aşa mai departe.

Tristă priveliște! dar în mijlocul gemeteelor generale răsună glasul bland al Maicii Domnului, ca vântul lin după vifor și fur tună; melodrama se închee printr'un acord armonios. Cuprinsă de milă, lăcrămă Maica Domnului și se sui la Hristos și-l rugă pentru păcătoși, și se coboră Dumnezeu cu îngerii în iad și zise păcătoșilor: pentru rugăciunea Maicii mele m'am îndurat de voi, și vă dau voie, ca de la ziua învierei de la Paști și până la Dumineca mare să lăcuiți în raiu. Apoi să mergeti iară în muncă.

Cu sfârșitul lumiei se sfârșește și rul apocrifelor. Antihrist, va veni să nălucescă lumea și va omoră pe Enoch, Ilie și sfântul Ioan, și după trei zile vor învia și va începe sfârșitul lumiei. Atunci a puterile ce-

ruluř se vor clăti și tóte se vor risipi. În 14 zile va certa Dumnedeuř păm ntul cu 14 semne, și în urma acestora va începe judecata cea de apoi.

Însemn m aci unele din aceste semne gr znice, premerg tore cataclismului universal.

„A treia zi va fi semn că fiarele și gadiile m rii, cele spurcate și veninate vor e i la  ermurile m rii și vor urla și vor  ipa cu glas mare, c t se vor sp im nta to i  menii pre lume. Iar  a patra zi va fi semn, că apa m rilor și a tuturor apelor se vor aprinde și vor arde din fund p n  deasupra și vor clocozi ca para de foc, ca o c ldare, și  ermuri  se vor face de sm l ă și de c tran, și va fi mare spa m ă și jale la t t  lumea.

„In ziua a 13-a atuncea se vor r schira ingerii, o tile cele Dumnedee t , cetele cele de foc, preste fa a a tot p m ntul, și vor prinde pre to i c i, ce a  fost pecetlui  de Antihrist și-i vor aduce ca v ntul; și cum spulber  v ntul praful și pl va de pre fa a p m ntului,  sa vor lua pre Antihrist și pe t te slugile lui, și-i vor arunca  n  az rul cel de foc, la muncile cele vec nice;  ntru ac st  zi vor muri to i  menii din lume.

„Iară în ziua a 14-a, atuncea se va aprinde cu foc, ceriul și pămîntul, și vor arde munții și dealurile, și măgurile se vor topi ca céra, și se va face tot șes, și se va curăți de tótă spucăciunea, și va rămânea alb ca zăpada, și curat ca sticla pentru că va să vie pre dênsul făcătorul sĕu. Si va veni în slava sa pe nourii ceriuluă, să judece lumea în valea Iosafat.“

Dómnelor și Domnilor!

V'am spus povestă, și încă n'am spus tóte câte aș fi trebuit să spuiă, și cu drept cuv  nt m   ve   intreba: dar de unde le-am scos? Si apo  , ce important   a   ele pentru noi?

De unde le-am scos? Din manuscrpte scrise de Rom  ni peste car   p  ajenul u  t  ri a   sut mreaja sa secular  , adunate cu mult   trudă și cu multe jertfe din t  te unghiu  ile   arei, culese de prin poduri și pivni  i, alese intre h  rtii netrebnice și maculature. Multe din aceste manuscrpte a   sc  pat astfel de o pierdere sigură. Adesea am r  dicat c  te o h  rtie de pe drum, un fragment dintr'un manuscript, a  stept  nd ca v  ntul noroculuă să'm   aduc   înc   o f  e; și astfel lipind f  e

de făe, și carte de carte am ajuns a reconstrui zidirea literară, ridicată de mâini românești, și să astern înaintea domniilor vostre un tablou multicolor, al căruia fond este luminat de lumina roșiatică a foculuī de veci și de asupra căruia se înalță cu majestate slava Dumnezeirei.

Intrégă acéstă literatură este deci o literatură manuscrisă, numai cele două „Epistoli“ fac o excepțiune, fiind tipărite. Sunt ca niște peteci din mantaua uriașă fantastică, cu care a înveluit Orientul Biblia și credința, și pe care, cum spun poveștile noastre în graiul lor înflorit, vorbind de haïna ce o pără Iliana Cosinziana, erau scrise sōrele și luna, stelele și luceferii, câmpii cu florile, dealul cu podgoriile și vălcelele cu viorelele.

Ce importanță aș acuma apocrifele pentru noi? Mai întâi, precum am văzut chiar acuma, aș importanța cea mare literară, căci ele reprezintă o parte din literatura noastră, asupra căreia s-a întipărit mai mult decât pe oricare alta, caracterul român.

Apoi apocrifele mai aș importanța cea mare culturală, căci ele conțin o parte din avuția poetică a omenirei; ele ne arată mișcarea

cea mare a spiritelor în curs de atâția secolă, și începuturile literaturelor Europene.

Dar pentru noi Români, aș apocrifele încă o alt-fel de importanță.

Care sănt monumentele artei picturale la noi? Cine s'a ocupat puțin cu acéstă chestiune știe că noi n'am avut pictori profani; arta stetea în slujba bisericei. Manuscrise române cu „iluminări” și miniature sănt fórte rare; tot așa de rare sănt manuscrisele slavone scrise și ilustrate de Români. Singurul izvor, de unde putem cunoște pictura română sănt tablourile de pe pereti bisericelor vechi, cari cad în ruine. „Dar din ruine încoltește viață nouă.“ Studiul artei române se va face numai pe acele ziduri secolare, cari port urma penelului românesc. Obiectele reprezentate sănt scene din Biblie sau din viețile Sfintilor. Precum însă nu s'aș putut ceta ieroglifile egiptene până nu s'a recunoscut limba, în care aș fost scrise și concepțiunea care le-a dat naștere, tot așa vor rămânea tablourile artei române ierogliffe necitite până când nu vom ști limba în care aș fost scrise, până când nu vom cunoște fantasia, care a condus mâna pictorului. Apocrifele și legendele, iată de unde se inspirau artiștii în concepțiunile

lor. Din acest punct de vedere nu s'a considerat încă pictura română, ba putem zice că nu s'a considerat *de loc* până scuma. Dovada cea mai bună este, că n'avem nică o *singură* copie din nenumăratele tablouri bisericești, pe când din contra avem sūtimi de reprodusări după originale occidentale.

Chiar dacă aș̄ voi, mărturisesc că n'aș̄ putea să intru în detaliu asupra acestui punct atât de important pentru istoria artei în România. Scopul meu principal este numai de a urmări apocrifele în multiplilor influență, și de a îndemna pe acei, în al căror domeniu am intrat fără voe, de a se ocupa puțin cu scăparea rămășițelor artei naționale.

Totuș̄ voiu aduce un singur exemplu. Pe zidurile bisericii Trei Ierarhi din Iași, și în alte biserici se află descrierea Judecăței celei de apoi, venirea lui Antihrist, etc. Cunoscut este, că acest subiect a fost tratat de către cei mai mari pictori din lume, cităm numai pe: Signorelli, Michel Angelo, Hans Memling și „last notr lease“ Peter Paul Rubens. Fie-care a descris Judecata cea de apoi în felul său; unii inspirați de-oarecum de Dante, alții urmând proprietățile lor fantaziilor.

Intre tablourile române avem și noi unul, care s'a reprodus chiar de mai multe ori, făcând parte din „Viața și minunile prea cuviosuluī părintelui nostru, Vasilie cel nou,” unde se tracteză și de „vămile văzduhului.”

Am reușit a descoperi în Rusia o copie exactă a acestei „Judecăți” și adică între „lubocinyia cartina” sau „foile colorate” rusești.

Povestea lui Antihrist formeză o foare deosebită. Dacă ne uităm mai de aproape la acea „Judecată,” vedem, că nu este altceva decât ilustrațiunea epistoliei Maicii Domnului și a Apocalipsuluī apostolului Pavel, se înțelege puțin modificată. Partea dedesupt reprezentă iadul și muncile iadului, întotdeauna precum le vede Maica Domnului în călătoria ei prin munci; iar partea de asupra, ne arată călătoria sufletului, care, condus de îngerii păzitori, trece peste cele 26 de vămi drăcești, reprezentate aci, sub forma unui șarpe uriaș, având atâtea inele de solzuri, câte vămi sănt. Însfărăt ajunge la locul, unde se cumpănesc bunătățile și răuătățile omului, și dacă precumpănesc cele d'ântai intră în împărăția cerului, reprezentată prin cetele de sfinti și îngeri. Această *Judecată*, care nu este decât judecata fie-

căruī om după mōrte, întocmaiă precum o descriū apocrifele, trece apoī în mod simbolic, ca „Judecata cea de apoī,” a întregei omeniri.

La acest rezultat am putut ajunge, numai prin ajutorul apocrifelor. Fără cunoştinţa lor n'am fi putut să ne dăm séma de concepţiunea acestei Judecăti.

Mař avem însférșit să constatăm încă o influenţă a apocrifelor, care lupă convin gerea nōstră este de importanţa cea mai covârşitoare, adică: influenţa apocrifelor asupra literaturieī populare române.

Cunoscut este caracterul Românului; ce are în inimă, are și pe limbă. Este deci ușor de a presupune, că Românul care a primit apocrifele cu atâta dragoste în inima sa, să le fi și rostit cu tot farmecul limbei sale. Intr'adevăr dacă scormonim numai puțintel prin imensa comoră a literaturieī populare: prin *colinde*, *cântece*, *basme* și *bocete* recunoscem îndată urmele, adesea adânci, ale apocrifelor.

Nevoind a pune la prea mare încercare bună-voitorea D-vostre ascultare, mě voiū mărgini a vě cita numai unele exemple, mai cu sémă acele, cari staū în legătură cu apocrifele și legendele povestite mai sus. In trécăt

curii și de cărți moște impăcati bocani o
deosebită apreciere. Dacă abia în mod zin-

chinezescă de „religioase” boemice cu bri-
pili: „Sfântă nouă”. Când întrupăre
călătorie să fie în locuri de la

Clișei din Stabil. Soeciu & Teclu.

amintesc de „ertăciunea“ pomenită cu prilejul: „zidirei omului.“ Colinda intitulată: „Drumetii“ ne repetă supt o formă poetică o parte din legenda privitorie la pribegiearea Domnului în Egipt:

Ostenit de drum voi să se odihnescă:

De un plop dedură,
și aci stătură
de a se răcori.
Plopul se clăti,
umbra și o trăgea
soarele-î ardea.

«Plop afurisit!
Să nu fi rodit
să creștă tot în sus,
căci umbra mi-a dus!»

— Iară mai plecară
și un măr aflařă —
și ei odinea,
mărul îi umbrea,
umbra se lătea,
soarele perea.

«Mărul înflorit!
Să fii tot rodit,
să creștă tot în lătură,
să sporeștă cu roduri!»

Cel'alt epizod: despicarea pomuluī, pentru a-ī găzdui, nu este el însuși decât desvoltarea unei alte legende mai vechi, care spune, că sfânta familie, fiind urmărită de tâlhari, se desfăcu un pom uriaș, o coprinse în sénul său și se închise iarăși în jurul ei, dându-ī astfel un adăpost sigur. Aceeași legendă o posedăm noi în literatura populară în basmul intitulat: *Fata din Dafin*. Dafinul lăcașul fetei se deschide când ea ese afară, și se închide în jurul ei când intră. Mai amintim *apa vie* luată tot din apocrife și legende, și alte trăsuri și povestiri transformate apoī în basme.

Legămēntul între Adam și Satana îl re-găsim în colinde vechi și în cântece de stea; iar cântecul al 20-lea din „Cântecele de stea“ ale lui Anton Pann nu este alt-ceva, decât epistolia Maicii Domnului versificată și puțin modificată. Cităm numai unele strofe:

Îngerul morții acum,
mě însoțește la drum,
și mě trece pe la ūad,
unde păcătoșii ard.

Vaš, la el cum mě uřtař,
ce vězuř, mě spăřmēntař!

Vězuř bálař cásčānd,
și din gură foc věrsānd:

Curgênd ca un riû întins
 în flacără, și nestins!
 și-n frunte-ă un drac ședea
 cu Iuda în braț și ardea.
 Deacolo la alt vad,
 Tot la ăad, la ăad, la ăad!
 O! vař! ăar când mă uitařu
 Ce văzuřu mă spăimîntau!
 Văzuř popř mulți, eretici,
 cu dascăli și grămătică,
 aruncaři cu capu-n jos
 în focul cel flăcăros;
 și draciř iř impingea
 cu suliři, și-ă impungea
 D'aci mergênd la alt vad
 Tot la ăad, la ăad, la ăad!
 În flacără când mă uitařu,
 ce văzuřu, mă spăimîntau:
 Văzuř negustorř în rând,
 cară înșel și lipsă vînd;
 uniř cu măsură de gât
 se tângua amărât;
 aljiř cu cantare'n nas
 se văita cu mare glas;
 aljiř cu fôrfecă, cu cot
 iř ducea para în not.

Și aşa mai departe. Iată atât „epistolia“ cât și „Judecata.“

Tot aşa puțin ne va surprinde, dacă vom găsi în bocete imagini și pilde luate din apocrife și legende.

Iată câteva exemple din cântecele boci-tórelor, cu cari petrec pe mortul la mor-mént:

«Da ţă seama tare bine
și m'ascultă și pe mine:

«Că sănt două drumurile:
unu-ă tot cu floricele
floră negrite și de jele;
cela-l'alt cu busuăoc
par că-ă un părău de foc.»

Iată cele două drumuri pe cari le vede Avraam în apocalipsul de mai sus. Alt epizod luat tot din acel apocalips puțin transformat se află în bocetul următor:

«Ear în carul dinainte,
Dumnește prea sfinte!
șede Maica Domnului,
mângâerea omulu
pe un scaun de argint
îmbrăcată cu vestmément,
mândru până în pămément;

scrie vii și cu morții
și pe păcătoșii cu toții.

Scrie morții cu cernelă
și vii cu rumenelă.

Mă rog Maica Domnului
mângâerea omului
nu mă scrie cu cei morți
ci mă lasă cu cei-l-alii
și mă scrie între vii
între vii și libovi.»

Ne oprim aci cu înșirarea paralelelor între literatura populară și literatura apocrifelor și a legendelor; căci am putea-o continua în infinit.

Concluziunea ce o tragem noi din acesta este, că literatura populară română nu se mai poate studia fără o cunoștință perfectă a întregei literaturi scrise, mai cu seamă fără o cunoștință a apocrifelor și legendelor române. Așa vom putea mult mai bine apreția valoarea poetică și națională a literaturii populare, căutând partea luată din apocrife și văzând în ce mod a fost schimbată și asimilată. Prin această legătură capătă și apocrifele pentru noi valoarea lor adevărată.

Piatră prețiosă, când se găsește în pămînt se deosibeste fără puțin de alte pietre fără valoare. Indată însă o recunoscem ca piatră prețiosă, când e lucrată, tăiată poliită, și răsfrângă în mii de culori variate lumina soarelui. Tot aşa și literatura apocrifelor devine numai atuncea piatra nestimată și neperitóre în odorul națiunei, când a fost schimbată, prelucrată, poleită de mâini românești; când transformată în literatură populară răsfrângă în mii de culori variate lumina geniului poetic al poporului român !

32(2)-01 ✓

V.

C. DISSESCU

PARTIDELE

INTR'UN STAT CONSTITUȚIONAL

Conferință ținută la Atheneu în ziua de
8 Ianuarie 1884.

(72)

sprijinirea și sprijinul său nu arătojă
oarecă se potrivesc cu interesul național
nu într-o singură direcție, ci într-o
direcție care să se potrivească cu
interesul național. În ceea ce privește
interesul național, nu este deosebit de
important să se respecte interesele naționale
în ceea ce privește interesul național.
Interesul național nu este deosebit de
important să se respecte interesele naționale
în ceea ce privește interesul național.

Partidele într-un Stat Constitutional

Dómnelor și Domnilor,

Dați-mi voe, vă rog, să mă emancipez de
exhortiul tradițional pentru a mă recomenda
indulgenței și ascultării D-vostre bine-voitore
și se intru d'adreptul fără altă introducere
în cercetarea cestiunei, care face obiectul
conferinței de astă-dă: „*cum se formează partidele politice și care este rolul lor?*“

Astfel pusă chestiunea, vedetă că ea difere de modul cum a fost formulată în
programul conferințelor Atheneulu. Prefer
pune astfel cestiunea, pentru că aşa cum
este formulată în program vă poate induce
în erore și vă poate face a crede, — cum
și cred și unii — că numai în Statele Consta-

tuațională, în Statele unde tăra se guvernează prin ea însăși, există partide politice. Eróre.

Partidele, Domnilor și Dómnelor, nască din óre-cără fapte naturală și de aceea le găsim pretutindeni, chiar și în Statele de guvernămēnt personal.

Ele nască mai întâi din varietatea ideiloră asupra organizațiunie socială, asupra sistemelor de guvernămēnt și asupra meritului acelora cără ne guvernă. Ómenii nu sunt egali în fapt, nu sunt îndestrață cu aceleași aptitudini, și acesta din norocire, în alt fel totul ar fi monotonie. Uni sunt mai mult ómeni de rationament de cât de simțimēnt, alții sunt mai impresionabili, uni se entuziasmădă mai repede și urmădă mai mult avântul ideiloră progresiste, alții din contra sunt de uă natură mai rece, mai resistentă. De aci și instinctul de reactiune sau de conservațiune mai desvoltat la uni. Astfel fiind nu toți au același modă de a vedea și a rezolva cestiunile socială și politice. Uni vor Republica, alții Monarchia.

Și varietatea ideiloră nu se arată, nu se manifestă numai când se facă legile. Legile odată făcute trebuie să intelese și aplicate. Apoi nu toți înțelegă legile în același chip. Acei cără au procese, cără judecă și cără

pledéđă știu cât e de greu să găsești adeveratul înțelesu al cutărui articolu de pravilă care la citire pare claru. Ei bine, când daă peste uă așa lege, cum o să o interpretezi, cum o să o aplici? Uni înclină spre uă interpretare, spre uă aplicare largă, întinsă, liberală; alți voescu, înclină spre uă interpretare strinsă, riguroasă. Si uni și alți pot fi de bună credință, și uni și alți urmădă módul lor de a vedea.

Un exemplu va învedera mai bine varietatea interpretării unei legei. Articolul 10 din Constituție dice: „Toți Români sunt egali înaintea legei și datorii a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice.“

Când va fi vorba de a face uă lege de imposit, cum va fi impositul pentru a nu se viola textul Constituției? *Progresiv?* adică cel care are uă avere s. e. de 100,000 va trebui să plătescă de uă mie de oră mai mult de cât cel care are 100, sau *proportional?* adică și cel care are 100,000 să plătescă cât cel care are 100, în proporție constantă de 10 la sută?

Cei ce înclină spre egalitate, spre nivellarea averilor, respund: impositul să fie progresiv. Cei ce înclină din contra spre

ideile tradiționali, vor dice: impositul să fie proporțional.

Și să nu credem, Domnilor, că este posibil să dăm legilor un așa caracter de precisiune în cât să nu mai fie posibil controversă, discuționea. Un fapt ce'mi vine în minte, vă va dovedi acesta.

Mi-aducă aminte că într'una din dile vorbind cu Domnul Rosetti, îi diceam că îndărăt suntem cu sciința legilor, de ore ce n'am ajunsu încă a pune capătă discuțiunilor juridice, și a ști cu precisiune ce e al tău și al meu. Până când legea va fi, cum dicea poetul C. Bălăcescu, într'una din satirele sole, un nasu de céră pe care 'l modelează cum vrei? Atunci Domnul Rosetti mi respușe: „nu pot fi alt felu nică uă dată.“ Și ca să'mi probeze afirmaționea sea mi isto-riști următorul fapt. „Era în 1879 dupe finitul resbelului. Uă multime de tineri căduseră pe câmpul de resbel lăsând în lipsă de mid-löce familia lor. Eu am propus atunci în Cameră uă lege de ajutorarea soțielor sau mamelor, în lipsa soțielor, soldaților morți în resbel. Fără discuție, în aprobarea tuturor, legea fu votată. Mi-am disu atunci, că uă lege bine alcătuită. Eu care de la 1857 fabricedă mereu la legă de astă dată

am nemerit'o. Deceptiune! In una din dile
mergêndü la Cameră al căruia Președinte
avém onore de a fi, mě întempiñă uă femeę
bëtrână. In încrëtiturile obrazuluї eї vedeař
suferința. Alăturându-se de mine 'mí pre-
sintă uă plângere aretându-mí că 'i s'a re-
fusat pensiunea de și flul eї, singurul sëu
sprijin, murise în resbel fără a lăsa copii.
Am cercetat casul. Ce se întemplase? Din
cele d'ânteiú dile de separařiune, când soțul
trecuse Dunărea, soția sa legase dragoste
cu notaru din satuř și deschisese acțiune de
divorțu. Iustanța s'a închisü însă prin mór-
tea soțului. Cine era în dreptu de a lua
pensiunea? Muma? Dér ea nu putea, fiind
că soldatul lăsase soție. Soția? Dupe lege,
dinsa. Dér în așa condiřiuni pensiunea nu
este uă inichitate revoltătore? Nu e nedrept
a respinge pe mamă? Ce sě faci? Poți sě
prevedi cu precisiune tóte aceste situařiuni?"

Esempile de insuficiența legilor și de im-
possibilitatea în care se găsește omul de a
face legi cari sě prevadă totul, sunt nenu-
mérante.

Mař este și uă altă causă, un alt fapt
care dă naștere la partide. In ori-ce societate

constituită este uă parte care are interesă se mențină starea actuale de lucruri și uă altă parte care are interesă să se schimbe situațiunea. Așa de exemplu cei ce au puterea voescă să o conserve; cei ce n'au puterea voescă să o dobândescă. De aci partida celor ce sunt la guvern, cum dicea cu mult spirit reposatul Manolaki Costaki, și partida celor ce nu sunt la guvern. Franconi dică: „ote toi, que je m'y mette.“

Noi dicem: „Scăla tu să ſedă eū“. Un publicist englez, Doctorul Johnson, întrebăt fiind ce este un whig (liberal)? a respunsă (un conservator) un tory care nu e la putere. Saă mai bine, dacă nu vreți să fixați partidele și pe acest mobil de dorință de a guverna, dorință fără legitimă de al mintreli, pentru că ori cine are un sistem de guvernămēnt trebuie să dorescă de a'l pune în practică pentru binele comun; dacă nu primiți distincțiunea aceasta ce pare glumă, apoi tot avem *partidul conservator* al acelora cari găsescă ca organizațiunea politică dintr'un moment dat este destul de nemerită, și *partidul liberal* al acelora cari vorbind în numele unui progresu continuu, în numele libertăței, voescă se schimbe situațiunea. Astfel când uă țără are la un mo-

ment dat libertatea votului fără libertatea reuniunilor, partidu liberal cere pē acéstă din urmă. Când avem sistemul electoral censitar, partidu liberale cere scădereea censulu. Partidu conservator represintă resis-tență, partidu liberale represintă mișcarea.

Vedetă, Domnilor și Dómmilor, că nu vorbesc și de numérul cel mare al indiferenților, al ignorantilor și al ómenilor interesați cari n'aú preferință pentru partidul conservatoru sau liberal. Putin le importă dacă puterea o aú conservatori sau librali. Lor să le mérgă bine. Aceştia sunt din ne-norocire cei mai numerosi și asupra lor lucrédă fie-care partid pentru ca în óre-cară situațiuni să formeze majoritatea. Așa fiind să nu ne mirăm cum să întemplă că cu ocasiunea alegerilor, aceiași alegători, fără violențe, daú reprezentanți vopsiți cu culórea guvernamentale. Acești alegători sunt indiferenții sau interesați cari oscilează între partidul conservator și partidul liberal.

Intinderea, limitele acestor partide, sunt anevoe de determinat cu precisiune. Ele variază de la uă țară la alta. Astfel ne-a fost dat să vedem pe *democrații* din America susținând sclavagiul contra *Republicanilor*. Cine ar putea pune pe aceeași tréptă

pe conservatoriⁱ noștri cu legitimiști din Francia? Partida conservatore și partida liberale duse fie-care la estremă produce alte două partide: cea conservatore produce partida absolutistă, reacționară, cea liberale produce partida radicale. Se întemplieră adesea că ideile extreme sunt reprezentate de însăși conservatori și liberali. Se întemplieră adesea că numai avem conservatori și liberali, de reacționari absolutiști de uă parte și despotați democratⁱ de altă parte. În aceste situații naște partida numită *Centru* destinată tot-d^auna a fi de scurtă durată ca și necesitatea care a produs-o.

Publiciștii, dupe cum spune Block, (II, p. 512) nu sunt în genere favorabili acestor partidⁱ-centru, pentru că n'a^u principii hotărîte. Ceⁱ ce facă parte din aceste partide votăd^ă fatalmente când cu drépta, când cu stînga, pentru că nu există trei urne. Block adaugă că partida mișlocie poate să aducă folose mari țeri când partidele extreme sunt prea pasionate. „Mais losqu'un tiers parti boude porce qu'il n'a pas e^u sa part du gâteau, il ne peut que faire du mal.“

Un partid politic ca să merite acest nume trebuie să aibă uă organizație, un șef, un organ și mai pre sus de tōte să reprezinte

un principiu, să aibă un scop. Ii trebuie uă disciplină pentru ca să pótă lupta, un șef care să o dirigă, un organ care să împrăștie ideile, un scop, căci în alt fel nu și are rațiunea de a fi: partidul nu este atunci de cât expresiunea nemulțumiților.¹⁾

Am disu că partidului i trebuie mai presus de toate un principiu. Necesitatea principiului se impune în orice ordine de idei și în orice acțiune a omului. Iea Mathematicului principiul că 1 și cu 1 fac 2, că două cătimi egală la uă a treia sunt egale între denele, și lăi paralisat! Iea theologului pe „crede și nu cerceta“ și lăi omorit, Iea partidului principiul scris pe stindardul său și lăi distrus! Și dacă nu lăi distrus, lăi transformat într'uă clică. E greu lucru să ști ce principiu să ai, dorești trebuie să lăi și decă cum-va nu poți să lăi lasate de politică și de partid.

Ca și ordinea monacale partidul cere credință, însă fără hypocrisie. Poate că principiul partidului este greșit. Puțin importă: dacă faci parte din partid trebuie să crezi într'ensul. Cum ar face parte cine-va din partidul aristocratic dacă n'ar crede ca și

¹⁾ V. Presa de la 24 Ianuarie 1881.

densul în superstițiunea numelui, în faptul acesta, miraculosu de sigur, că nașterea poate să ţă dea uă inteligență, un rol în societate pe care tu nu 'l ai?

Acela care este membru intelligent al unui partid trebuie să ře dică „Așa credești că trebuie să gândesc și să lucrez pentru societatea din care facu parte, pentru terra în care trăescu, așa o să facu și nu altfel.“ Credința acesta poate să te facă să suferi, să ţă atragă persecuționi, nemulțumiri! Puțin importă. Ați să luptați alături cu aceia cari împărtășesc credința ta pentru triumful ei, și cu cât vei fi mai persecutat cu atât ați să luptați mai bine, căci persecuția facilită succesu. Tu poți muri, dar ideia va triunfa.

Istoria ne arată că reformele sociali cele mai însemnante, revoluționile cari au asigurat triumful libertăței, nu s'aș făcut de oameni cu mintea și inima rece, de sceptici, ci de aceia cari au știut să se sacrifice pentru ideile, pentru credințele lor. Cu risicol de a părea paradoxal e să voi să dice că numai „nebunii fac fapte mari“ Cristofor Columb credea că dincolo de apa care ne înconjură mai este uă lume, și a descoperit-o, Christos credea în egalitate, lumea întreagă 'l perse-

cuta. A murit pe cruce dăr ideia lui a triumfat!

Acțiunea dramatică ne-a dat, Dómnelorū, — mě adresează de preferință către voi Dómnelorū pentru că sunteți mai simțitoré la afacerile de inimă — un exemplu minunat, admirabil de tăria credinței. Vă aduceți aminte că s'a jucat acuma de curând Huguenoti. În actul al II-lea este uă scenă sfâșietore: Regina Marguerita adresându-se către Raoul de Nangis îi dice: *Votre compagne la voila.*

Et des mains de son père receveezla și Raoul îi respunde:

Moi, son époux?... jamais!

Plutôt la mort!

Trahison! perfidie! à ce point l'on m'outrage

Je repousse à jamais un honteux mariage.

Raoul refusă să ieă pe Valentina de soție: pentru ce? nu o iubea? ba da căci mai tardiu (în actul III sc. 6.) Raoul dice:

*Et j'ai pu l'outrager! grâce pour un coupable
Que l'amour égarait, que le remordsaccable*
(A. St. Bris).

*Rendez moi tous les biens que mon coeur
repoussait.*

*Rendez la moi! je l'aime, et j'attends mon
arrêt.*

A refusato pentru că pe stindardul partidului din care făcea parte, era scrisă uă altă credință. El era Huguenot și Valentina era Catholică. Mai târdiu a vrut'o, dăr era pré târdiu.

Dacă însă necesitatea unuī principiu se impune în politică ca și în ori-ce ordine de idei, acesta nu va să dică că *opportunismul* trebue cu totul esclus din politică. Omul de Stat, omul politic nu este un visător care să dorescă schimbarea de uă dată. Elu trebue să gândescă înainte de tóte la ce se poate realisa, la resultatele practice. Si precum profesorul care vrea să respândescă veritățile sciinței cată se aibă methodă, tot aşa și omul politic va transforma societatea încetu cu încetu căci nimicu nu se face de uă dată. In politică ca și în natură ce crește pré iute nu trăește.

Si cine ar avea pretențiunea să dică că prevede tóte evenimentele și că ce se poate face mâine se poate face și astă-dă? Societatea merge pe fie-ce minut și fie-care pasu aduce noui chestiuni, aşa că ce găseați bun ieri, poți să găsești astă-dă rău. Ieri mă puteam alia și trebuia să mă aliedu cu Rusia, mâine mă aliedu cu un Stat dupe cum mă va dicta interesul tărei. Remâne acum la aprecierea opiniunei publice de a ne spune

ce cere interesu tări. 'Mă istorisia mai alătări un boer bătrân că pe vremea lui un om politic de aici noștri, fost general, era aşa de oportunist în cît avea două uniforme: una rusescă și alta nemțescă. La consulul rus se ducea cu cea rusescă și la cel nemțesc cu cea nemțescă. Cum am știe aici de un ministru care să ar schimba decorațiunile dupe împrejurări.

Este bine înțelesă că nu acesta e oportunitismul ce recomandăm. Nimeni în lumea aceasta imperfectă în care trăim să n'aibă pretenția de a personifica consecență absolută în idei. Ceea ce suntem în drept de a cere fiecărui este să nu să schimbe ideile dupe interesu personal. Schimbarea însă din convicție este laudabile și se impune ori căruia om care recunoștește în greșelă, iea drumul cel bun. În alt fel progresul n'ar fi posibil: fiecare ar trebui să stea în ideile în cari s'a pomenit. „Les imbéciles seuls ne changent pas“, a șis un cugetător.

Alegerea unui partid trebuie să fie determinată de *comunitatea ideilor* pentru care luptă acel partid cu cetățenul ce vrea să intre într'eușul. „Când vrei să ieși parte activă în politică, nu căuta dacă oameni ce compun cutare partid sunt buni sau răi,

dacă 'tăi sunt prietenii sau neprietenii, nu căuta nicăi dacă faptele lor de pînă acum au fost bune sau rele, caută numai cari sunt cele două idei generali, cele două tendințe pe cari le reprezintă partidele din țera ta, și intră fără sfială în partida aceea, ce reprezintă ideile cari se apropie mai mult de convicțiunile tale, de credințele tale, de temperamentul tău.

Ómenii cari reprezintă astă-dîi ideia ta, sunt răi? Ómenii trec și ideia, dacă e bună, va rămâne și va da fructele săle. Nu trebuie să părăsești ideia pe care o credi cea mai bună, pentru cuvîntul că ómenii ce o reprezintă astă-dîi sunt incapabili de a o reprezenta și de a o face să fructifice. Din contra, îmbrățișadă și susține-o contra acestora ce o înăbușesc sau o exploatădă.

Acei ce reprezintă astă-dîi ideea ta au făcut greșeli? Dute între densi și luptă, în măsura puterilor tale ca greșeli să nu se mai facă, ca să împuținezi răul și să mărești binele,¹⁾"

Dacă privim în fapt formațiunea partidelor o să vedem, cu deosebire în țera la noi, că nu comunitatea de principii a deter-

¹⁾ Partidele politice de Gr. Păucescu.

minat pe mulți membri ai aceluiasi partid de a se găsi la uă laltă. Astfel o să găsim în același partid ómeni cări n'aú aceleasi idei; s. es. în partidul conservator o să găsiți elec-tiviști pentru magistratură, o să găsim reprezentanți ai partidului cări aú combătut legea de toleranță și expulsiunea streinilor, cări susțin că delictele de presă se judecă, fie vorba de pedépsă, fie de daune-interese, se judecă de juriu. În partidul liberal vom găsi cumulardî, vom găsi partizanî ai votului restrîns și ai censului ridicat, partizanî ai instrucțiunî inquisitorialî, secrete. Si când democrația pură voește ca orî ce funcțiune să fie revocacile și temporară, o să găsim la noi democrați cări vor inamovibilitatea ma-gistraților! Uni din drépta sunt în stînga, alții din stînga sunt în drépta!

Dacă legătura de idei comune, de principii adevărat democratice lipsește, ce îi tine împreună pe toți ca membri ai același par-tid? Ecă ce: Ómeni nu se légă uni cu alții numai prin comunitatea ideilor, a prin-ci-pelor, dăr și prin educațiunea împreună, prin împrejurări, prin împlinirea adesea orî a unor sentimente de devotamente și recu-noscință.

Lucru nu e de mirare. A fost timpă — întregul evul mediū — când întréga organisație politică și sociale se sprijinea pe devotament: vasalul se devota unui seignor, și seignorul regelui sau unei femei.

In politică simțimēntul de devotament îl inspiră oameni cari fiind la guvern aŭ ocasiunea de a îndatora pe prietenii, a le distribui funcțiuni, decorațiuni și alte favoruri. Toti acești beneficiari se văd atrași într'un partid ale căruia principii nici le cunoscă, nici le împărtășescă. Funcțiunile înalte nu se dau tot-d'auna în vederea principiilor politice, sau a servicielor reali ce titulari pot aduce publicului, dăr în vederea unor servicii personali aduse în trecut, a căror valouituri primite în alegeri. Un asemenea sistem este corupătoriu și nu poate de căt să vateme interesele ţării.

Impărtășirea acelorași principii nefiind, din nenorocire tot-d'auna causa pentru care găsim la un loc pe toti membri aceluiaș partid, lesne ne explicăm cum oamenii, nu ca Victor Hugo, Thiers, in Fracia, și alți oameni de Stat la noi, cari aŭ lucrat cu toate partidele, cum oameni — nu de valoarea acestora cărora le poate fi permis ca ore-cărori astre mari se iasă căte uă dată din orbita lor —, dăr oameni

de a doua mâna ca Stan Păpușă și alți să trăcă din un partid în altul fără să schimbe ideile politice. Ideile le sunt aceleși, nu le-ău schimbat, de cărui omeni cu care lucrădă sunt alții.

Diceam, Domnilor și Domnelor, la începutul acestei conferințe, că partidele nască din fapte ce întâlnim pretutindeni și în tot locul: varietatea ideilor, varietatea interpretării legilor și dorința de a guverna.

Dacă astfel nască partidele, e natural ca să le găsim nu numai în Statele Constituționali de și în acele State unde regimul parlamentar era necunoscut. Si în adevăr, găsim la Evrei pe Farisei, partidul reacționar, și pe Novatori, partidul liberal.

Găsim la Români societatea împărțită la început între patricieni, aristocrația, și plebei, poporul superpus peste vechii descendanți ai lui Enea. Lupta între aceste două partide durădă decimii de ani mai multe pentru egalitatea sociale prin posibilitatea conubiului, căsătoriei, între patricieni și plebei; și mai pe urmă pentru egalitatea politică: încredințarea funcțiunilor

publice nu numai patricianiloră dăr și plebeieniloră.

Găsim chiar în evul mediu pe Guelfi, partizanii papi, din cără așe sit clericali de adă din Italia și pe Gibelini, partizanii Imperatului, din cără așe sit liberali de adă din Italia.

În Anglia în secolul XVII (1678) uă dată cu manifestarea, cu consfințirea regimului parlamentar, apără Tories și Whigs. Whigs (de la *Whiggam*, strigătul ce lă daă Scoțieni cailor să mărgă, hi!) sunt liberali. Tories (de la cuvântul irlandez *Toree* — dă'mi) sunt conservatorii, regaliști conservatori încocați ai marei proprietăți.

Dupe alti Tory este un cuvânt irlandez care însemnă selbatecă. Poreclă acăsta s'ar fi dat de inimici regelui partizanilor lui cără favorisaă rescoala din Irlanda. Am insistat puțin asupra etimologiei cuvintelor pentru a se vedea legătura, relațunea dintre ideie și cuvânt.

În trecutul nostru istoric nu găsim partide de caracter permanent cu numiri proprii. Vedem totuși două partide în divergență de păreri în politica esternă. Aceste partide sunt partida acelora cără țineaă mai mult cu Turci de cât cu Creștini. Ei repre-

sintău Spiritul conservator al țerei, politica tradiționale a Domniloră noștri celor mai viteji. Mai era și partida acelora cără înclinații mai mult spre Creștini de cât spre Turci. El reprezintău spiritul de progresu al timpului aceluia¹⁾. La această partidă apartineau cu deosebire aceia cără și făcuseră studiile în Rusia sau Polonia.

Partida turcă, dacă mi dați voe să o numescu astfel, se temea că nu cumva Ruși sub masca religiunii Creștine să cucerească țările române. Partida rusă se formase mai târziu sub inspirația ideilor creștinești și asprimilor turcești.

Cronicile timpului ne vorbescu de aceste două partide. Astfel în timpul lui Cantemir avem partida rusescă în capul căreia era însuși Domnul (Cantemir) și partida antirusă reprezentată de Nicolae Costin. Nicolae Costin ca cronicar făcându-se „resunetul cronicei scandalöse a timpului, raportândă un fapt pe care l-ar fi comis ofițerii ruși la uămasă dată de Petru cu ocasiunea intrării săle în Iași.

„Dupe ce aū māncat cu totiř carne, de și

¹⁾ V. Epoca lui Matheiū Basarab și Vasile Lupu de Nicolae Ionescu pag. 18.

era postul Sfintilor Apostoli, meseni îngreunându-se aŭ masă acolo; eară peste nōpte aceia n'aŭ scăpat fără pagubă mai niči un boer și nefurat de Muscali, cu pistole, cu rafturi, cu epāngele, niči boer, niči slugă¹⁾.“

Mař era și uă partidă oportunistă — vedetă că oportunitismul e vechiū în Téra Românescă — condusă de Iordachi Roset Vornicul, care de și în principiu pentru unirea cu Ruši, nu voea să se dea de la început în partea lor și care cerea să mai fi îngăduit Cantemir, „pēnē li s'ar fi vēdut putearea cum le-o merge²⁾.“

În Muntenia politica oficială, guvernamentală, politica lui Brâncoveanu era echivocă, — ceea ce 'i-a și causat peirea. — În fața acestei politice partida Cantacuzineștilor nemai putend răbda trăgănilorile lui Brâncoveanu, trece fătiș la Ruši în persóna lui Toma Spătarul³⁾.

Dacă nu abuseđu de bună-voitorea D-vóstre ascultare, aşu voi, Domnilor și Dómnelor, să vě reamintescu numai două fapte din cari vom putea vedea manifestându-se lupta

¹⁾ Nicolae Costin, pag. 114. Xenopol, Resbelul dintre Ruši și Turci, pag. 30.

²⁾ Ibid. pag. 31.

³⁾ Xenopol pag. 73.

între majoritate și minoritate la uă epocă când regimul constituțional era necunoscut la noi.

Vasile Lupu avea două fete frumose de înghetau apele: pe Maria și pe Rucsanda. Ajunse în vîrstă de măritișu se gândeau tatăl cu că se le dea. Sub influența femeiei săle care era uă streină, uă circasiană, și dorind de a face alianțe politice s'a hotărât să le mărita dupe suverană streină ca la nevoie să aibă ajutor. Si pentru acesta s'a ținut sfat cu boeri. Minoritatea cu Domnul a fost pentru căsătoria Mariei cu Kneazul Radzivil Polonul, er majoritatea a fost contra măritișului. În scările săle, cronicarul Miron Costin, istorisește în deamănuțul împrejurările acestei căsătorii¹⁾. — Mai târziu Vasile Lupu a vrut să o despartă pe ficăsa, dăr dânsa care gustase farmecul vieței occidentali să opus, respunând tatălui său: „să fi socotit antei lucrul, nu mai pre urmă.“

Pe a doua fică a sea, pe Rucsanda, tot fără consimțimentul țerei, Vasile Lupu a dato lui Timușu fiul cazacului Chmil ca să împace și se scape Domnia.

¹⁾ V. Discursul asupra Epocei, lui Matei Basarab și Vasile Lupu pag. 81—82 de Nicolae Ionescu.

Un alt fapt istoric care ne arătă uă luptă de partide, de majoritate și minoritate, mi l'a semnalat eruditul nostru istoric, Domnul Urechiă. Este vorba de introducerea imposițului numit *Văcărītul*. În secolul al 18-lea Domnul Fanariot Calimach din Moldova vrea să pue, inspirată de agentul său Grecul Savarache, Văcărītul. Mitropolitul Iacob I, cu o mare majoritate se opuse și legă cu jurămēnt ca nu cum-va cine-va-și să plătăescă darea văcărītului. Domnul amerintându-l cu surghiunul la o mănăstire, Mitropolitul i-a respuns: „cărja și scaunul mi'l aî luă dăr cugetul ba.“

Calimach a intrigat prin patriarchul de la Constantinopol scădere Mitropolitului Iacob înlocuindu-l cu fratele său. Aceasta sosi în țără, deslegă pe cetățeni de jurămēnt. Mitropolitul Iacob se retrase. Dăr văcărītul nu se împlini, căci opoziția era pre mare și se temea Domnul de resvărtire.

Privind societatea împărtită în grupuri cără se găsesc continuu în luptă ne putem întreba, este acăsta un bine sau un rău? Este de dorit ca aceste partide să existe? N'ar fi mai bine ca toți fi aceleiași mame să fie uniți între densi? Lucrul, Domnilor și Dōmnelor, pare îndoiosu.

Inconvenientele, realele ce nască din esistența partidelor, pară la prima vedere evidente:

Mați anteișii partidele aducă cu denele un fel de domniă a tiraniei. Din momentul ce aî intrat într'un partid, afară numai dacă aî avantajul de a fi șefu — uă parte, și uă parte mare, din libertatea de acțiune aî pierdut-o. — Mați poti vota fie în comițiele electorală, fie în Adunare cum vrei? Evident nu, căci dacă fie-care ar vota cum vrea unde ar mai fi unitatea de acțiune a partidului? Tirania partidului se simte cu deosebire când alegerile se facă pe scrutin de listă. Sunt patru deputați de exemplu de alesă, sau 30 membri la Comună, comitetul partidului face lista și o prezintă alegătorului. Ce trebuie dênsul să facă? Să o voteze! căci dacă fie-care alegător votă 30 de nume diferite nu se mai alege nimeni. În reunii private ale partidului poti să propui ce vrei, dîr în cestiunile ministeriale și în toate cestiunile însemnante trebuie să fii disciplinat, să votezi dupe cum dă semnalul șefu! Nu numai atât! Partidele politice desvoltă ceea ce se numește *spiritul de partidă* care face pe omeni de partid zeloși să considere toate cestiunile mai mult din punctul de vedere

al interesului partidului de cât al interesului general, național. Vederile lor sunt parțiali și esclusive. Grație acestui spirit, aderenți partidului se entuziasmă numai de actele lor și atribue tot progresul și binele țărei lor și numai lor! *Adversari nu sunt adversari lor dăr inimici țărei.* De aci epitetele grățiose de trădători, de ómeni vînduți streinilor, de incapabili în conducearea afacerilor publice cu care un partid gratifică pe membri celuï alt partid. Un asemenea spirit nu poate face de cât rău; ajutat fiind de libertatea și de acțiunea presei pervertesce pe mulți, și se facă dile amari unor ómeni cari și consumă viața gândind și lucrând pentru binele țărei. Calomniez toujours, il en restera quelque chose! La calumnia, dice Don Basilio, e un venticello assai gentile! Grație acestui spirit, ómeni de partid privescă cu un ochiu gelosu pe capi partidului opusu, și îi bănuescă de intențiuni rele în ori ce facă. Succesele lor în politica internă și esternă sunt atâtea acte de trădare și de slabire a țărei!

Spiritul de partid până într'atât orbește chiar și pe capi partidelor, în cât densi numai pot vedea păcatele soldaților pe cari îi conduce. Si dacă cum-va le vede și le

denunță, riscă să și piardă comandamentul și să nu mai fie recunoscuți de șefi: „Și dacă cumva, dice un publicist american vreun om este înestrat de un spirit sincer care consideră cele două părți ale cestiunilor politice, și le consideră cu îngrijire, pentru că le putea judeca, el nu este capabil de a fi șefu de partidă, și este aruncat că l'arrière plan¹⁾.“

Astfel fiind, oamenii de bine caută se temere de pe căt se poate desvoltarea spiritului de partidă și manifestarea lui prin presă.

E de dorit ca în acăstă privință să nu se imite de presa americană plină de injuri și calomnii. Modelul ei să fie presa engleză și franceză plină de decentă pentru orii ce om de merit. — În alt fel presa în locu se formează spiritul publicu, 'l corupe și și face reu ei însăși căci cade în discredit.

Partidele politice mai pot fi criticate și din alt punct de vedere. Ele sunt, ce e drept, mijlocul de producție, de înălțare al omenilor de merit. De să de căte ori partidul nu este un mijloc de a parveni pentru mediocri? Ce dicu? Chiar pentru oameni cari sunt de desubtin mediocrului? Știut,

¹⁾ Seaman. Syst. du G-t. américain.

este că în politică mai lesne reușescu acei cari prin îndrăsnelă și devotament și facu reputație de cât ómenii de valóre reale. Omul de merit e timid, neîncredător în forțele lui, serios, aşteptă să fie chemat. Din contra imbecilul, când are mai cu sémă norocu să alba și bană, nu se îndoeste de nimic; se agită, apare în tóte părțile, 'l vedă în tóte reununiile cérând cuvénțul fără să vorbescă. Într'uă bună să 'l vedă în Adunare. Ce 'l a dusă acolo? Inteligența? 'I lipsește cu totul! Elocența? Nu știe să deschidă gura! E publicist distins? N'a scris un rînd în viață lui! Cine 'l a scos la lumină? Partidul, fie că poate conta pe supunerea, pe votul lui orb, fie că are câte-va voturi influente. Cea d'ânteiú datorie a deputatului e de a gândi ca partidul din care face parte, și care se inspiră de șeful său; etă de ce se patronedă mai lesne, etă de ce întempiна mai puțină rezistență omul mediocru de cât omul de merit care excită invidia, neîncrederea, pe când omul mediocru nu excită nimicu.

Isbiti de aceste păcate ale partidelor politice uni publiciști le-aú combătut; ér un publicist care aparține terei unde se cultivă

flirtagiul și emancipațiunea politică a femeilor, un publicist american, Seaman (*Le système du Gouvernement américain* p. 22 et 23), a propus un alt mod de formățiune al partidelor. Étă ce dice Seaman:

„Politica guvernului se schimbă dupe circumstanțe, opiniunile sunt continuu mobile, partidele politice ar trebui să se schimbe cu ele și să se reformeze când noi candidați se presintă pentru președinția și vicepreședinția Statelor Unite pentru binele națiunei, sau când nască nouă cestiuni supuse cercetării lor.

Conclusiunea e clară — nu este nicăi un cuvânt serios pentru menținerea organizațiunilor permanente a partidelor în țără noastră sau în altă țără. Tote partidele politice ar trebui să fie temporare și schimbătoare — basate pe cestiunile și reporturile dilnice și pe opiniunile alegătorilor în ce privește meritul relativ al candidaților la președinția Statelor Unite, la guvernămēntul Statelor și altor înalte sarcini.

Partidele trebuie să dispară cu causele cări le-a ū produsă. Ele nu trebuie să organizeze în mod permanent printr-un mecanism aşa în cat să procure alegerea și înaintarea capilor de partidă fără a ține socotă de binele public ¹⁾.”

Părerea acésta a publicistului american, să nu vi să pară cu totul stranie, paradoxale. Ea are un reprezentant puternic în România; ea este reprezentată prin omul care personifică geniul cuvîntului, prin eruditul profesor și academician D-nul Nicolae Ionescu care în Parlament votéđă când cu un grup politic, când cu altul. Domnul Ionescu, fundéđă teoria sa asupra mobilităței partidelor pe articolele 67 și 78 din Constituție care cere din patru în patru ani schimbarea Camerilor tocmai pentru că opinioinile politice, partidele, său putut modifica.

Regretatul și neuitatul B. Boerescu împărtășia acéastă părere. El dicea că lucréđă cu principiele d'er nu cu ómeni.

Eă, Domnilor, nu împărtășescu nicăci acéastă părere a D-lui N. Ionescu, pe care 'mă a comunicat-o personal cel d'antéi când

¹⁾ Pag. 24.

aveam plăcerea de a mă afla în Iași și a' l asculta în discuțiunile politice ce iscodea între intimi, — nică părerea acea mai radicale care dorește supresiunea partidelor. De sigur că partidele sunt uă instituțiune omenescă care are multe inconveniente, multe păcate.

Dér ce créđă omul care să fie perfect? Dér ce e perfect iu natură? Să dorim tot-d'auna mai binele (le mieux), și să ne mulțumim cu ce este mai puțin rěu.

Legenda mitologică care ne vorbește de călcăiul vulnerabil al lui Achil ne arată că nimic nu este perfect în lumea în care trăim. Eū credă nu numai că cu partidele este mai bine de cât fără densele; dér mai mult de cât atât, eū credă că partidele sunt viața regimului constituțional. Dacă suprimăm partidele politice suprimăm libertatea și înlocuim regimul constituțional prin guvernămēntul personal. Când Napoleon I, cu uă mâna a desființat opoziția a sugrumat cu cea altă libertatea politică. Englera era mare sub Cromwell, dér incetase de a fi liberă! ¹⁾

Am disu că partidele politice sunt de

¹⁾ Passy. Des formes de Gouvt.

esență regimului constituțional și etă de ce:

Stat Constituțional este acela care trăește și se desvoltă ca și un om. Când privim un om vedem că elu are inteligență, voință, judecată, simțimentul binelui și răului, judecătorie și inegalitate, și forțe musculare, pentru a depărta, a supune obstacolile din lumea materiale.

Stat Constituțional va fi acela care ca și omul are sentimentul binelui și răului, judecătorie și inegalitate manifestat prin opiniunea publică.

Stat Constituțional este acela care are voință și inteligență manifestate prin Corpurile legiuitorice care reprezintă cel mai mare grad de voință și cele mai înalte inteligențe, (în fapt nu cam este așa). Stat Constituțional este acela care are judecată, adică uă putere judecătorescă independentă, și uă putere executivă, un braț puternic, care să execute legile și sentințele judecătorescă și să ne apere contra atacurilor din afară.

Și precum în om diferențele lui facultăți sunt *separate* unele de altele, deci nu *isolate*, așa că trăescu în armonie, tot asemenea și în Statul Constituțional puterile sunt separate, deci nu isolate, trăesc în

armonie, căci în alt fel avem anarhia ori tirania. Un stat în care una din puterî absorbe pe cele alte, unde de exemplu puterea executivă face legi sau unde puterea legiuitoră le executa, sau judecă pe împriacinați, un asemenea Stat este expresiunea despotismului. Istoria parlamentară este plină de învățaminte și pentru a privi exemplele nu le voi căuta în practica noastră parlamentară. Vom merge în Francia. Aici găsim Convențiunea. Ce este Convențiunea? Uă Adunare care are exercițiul complet al suveranității, care este putere legiuitoră, executivă și judiciară. Este omnipotență unui partid degenerat în un tiran.

Cine are majoritatea pote totul, și pentru a avea majoritatea acei ce o doresc întrebuintează totte violințele. Uă aşa Adunare judecă și executa pe cine vrea. Într'uă aşa Adunare se găsește un Robespierre care dupe ce se proclamă republica Athea, restaură cultul Ființei Supreme și propune cultul Naturei. Într'un stat în care puterile sunt intruite fie într'uă personală, fie într'uă Adunare, avem guvernământul personal, și nimic mai periculos de cât guvernământul personal căci nu există om de geniu, ori cât

de superior ar fi care să păță resista la amețelile puterei.

Un om care exercită singură puterea fără control, se obiceaște de a conta numai pe dênsu, de a consulta numai dorințele lui personal și a visa astfel măririi imposibile. Napoleon I, care și-a făcut singură mărirea, și-a făcut sigură ruina pentru că a personificat guvernul personal.¹⁾ Dacă separația puterilor este semnul distinctiv al statelor Constituționali, dacă ea este de esență regimului Constituțional, consecința acestei idei este că partidele politice sunt indispensabile mecanismului parlamentar.

Și etă de ce: puterile în Stat sunt în adevăr separate; dêr nu este mai puțin adevărat că ele cătă să fie în armonie și să se respecte una pe alta. Frumusețea și folosul regimului Constituțional este că nimenei nu poate totul: atribuțiunile fiecărui sunt precise și determinate. Atâtă porțiune de suveranitate poate să fie exercită fie ce autoritate cât și să dată prin constituție. Sanctiunea acestui principiu este controlul reciproc. Puterea judecătorescă și găsește controlul său în implinirea formelor

¹⁾ Des formes de gouvernement par Passy p. 282.

prescrise sub pedepsă de nulitate și în instituirea diferitelor grade de juridicțiune. Astfel Tribunalul controlă pe judecătorul de pace, Curtea de apel pe Tribunal, Curtea de Casatiune pe Curtea de apel, etc. Curtea de Casatiune și găsește controlul său în prescripțiunea legei organice de a nu putea judeca de cat cestiunea de drept. Dacă Curtea de Casatiune ar judeca și faptul și dreptul, ea ar fi singura instanță judecătorescă de la care totul ar depinde.

Camera și Senatul se echilibrează între densele și ambele se controlă de Capul Statului prin exercițiul prerogativei numită *dreptul de disoluție* și prin dreptul de *veto*.

Dacă controlul Puterei executive unde va fi? În dreptul de interpelare al reprezentanților națiunii? Dacă cine sunt acești reprezentanți? Majoritatea? Controlul însă al majorităței nu poate fi de mare eficacitate, de mare folos: Ministerul fiind delegatul majorității, cât timp are încrederea majorității, cum poate fi controlat de densa? Si ce independentă poate avea majoritatea când printr'una din aceste intorsături ale sistemului constituțional majoritatea este produsul ministerial! Si ce este uă interpelare adresată

Ministeriului de un membru al majorităței? Uă glumă mai tot-d'auna! Din nenorocire evenimentele ce se petrecă adăi ne spun că aşa este.

Controlul puterei executive nu'l găsim de cât în esistență unui partid opus reprezentat în Parlament printr'uă minoritate ori cât de minimă, minoritate care dupe evenimente pote, dacă nu să se transforme în majoritate, dărău să dea alarmă, să tie ţera în deșteptare și să împedice multe rele.

Cu alte cuvinte opozițiunea este un element de constituire esențial al lui unui Parlament. Fără densa Parlamentul este mort și acei cari doresc lipsa opozițiunei doresc mórtea regimului Constituțional. Respunzul nostru prin urmare la întrebarea:

Pute opozițiune, are ea dreptul să se retragă din Parlament? Respunzul nostru la această cestiune este *nu*. Se susține retragerea opozițiunei pe motivul că *un partid este liber în alegerea mijlocelor lui de opozițiune*: prin retragerea ei se paralizează acțiunea, esistența partidului de la putere: nu se sprijină cineva de căt pe ce resistă.

Respond: da, partidul e liber să'și alégă mijlocurile săle de acțiune; dărău ori ce mijloc e permis? Opozițiunea este datore să stea

la locul ei și să și împlină datoria cu orice chip. Ea nu trebuie să deserteze. Opoziția nu se poate retrage din Parlament pentru că prin acest fapt se tinde la disoluția regimului reprezentativ, ba chiar la disoluția societății politice. Majoritatea rămasă, se scindează și densă în majoritate și minoritate; această minoritate retragându-se și densă, și același fapt reproducându-se, unde ajungem? ¹⁾

Se susține dreptul opoziției de a deserta de la locul ei? Apoi atunci sistemul Constituțional aşa cum se practică în Anglia și Franța numai este de nici un folos. Avantajul cel mare al acestui sistem de guvernămēnt este de a preserva țara de crisele revoluțiunilor. Resturnarea guvernului fiind posibile pe cale de discuție, de interpelare în Parlament, este inutil de a mai recurge la revoluția violentă de uliță. Apoi dacă nu este uă opoziție în Parlament cum o să se potă — afară numai dacă nu se vor fi influențe din afară, speranță infamă, — cum o să se potă resturna guvernul? Si dacă Capul Statului ar voi să schimbe cabinetul prin cine să lă înlocuiescă, pe cine să

¹⁾ V. Cest. revis. legei elect. pag. 6, broș. mea.

cheme la guvern, când uă opozițiiune văduță, legale nu există? și să nu se dică că rămâne opoziției midlocu de acțiune prin presă. Presa fără îndoială e uă forță puternică, dăr ca midlocu de opozițiiune presa nu poate avea autoritatea Tribunei din Parlament.

Concluziunea noastră este aşa dăr, Domnilor și Dômnelor, că un Stat Constituțional parlamentar nu se poate închipui fără partide. Si noi cari suntem la începutul vieței parlamentare avem trebuințe de partide; de partide însă, nu de coterii. Ne trebuie partide cari se apere principiile dăr nu asociații cari se exploatează Statul ca uă moșia făcând din putere, din guvernemēnt un midlocu de înavuțire. Ne trebuie partide, căci ele sunt un element de progres. Ce e drept, fără densele agitațiunile ar lipsi, dăr revoluțiunile ascunse, revoluțiunile acelea cari portă numele de revoluționi de palat, ar deveni mai dese. Cine vrea să fie nu numai om de gândire dăr și de acțiune politică trebuie să aparțină unui partid. Omul care vrea să facă politică fără se facă parte dintr'un partid politic va face tot-d'aua uă politică negativă!

Din luptele partidelor politice nască adesea ori *coaliziunile*. Se întemplă în ore-care împrejurări că Cabinetul nu reprezintă politica partidelor opuse, partidelor estreme. Ba chiar când n'avem de cat două partide: cea conservatoare și cea liberale, se poate întembla uă scisiune între guvern și majoritatea care 'l a produsă. În aceste casuri partidele cari combat guvernul, fiecare din diferite puncte de vedere se unesc pentru a ataca inimicul comun. Se dice în limbajul parlamentar că partidele să *coalisează*.

Coaliziunile se justifică numai în casuri extraordinare când instituțiunile, libertățile publice sunt amerintate, sugrumate. În principiu ele sunt un rău pentru că plecă dintr'un spirit esclusivist de a derima. Că aşa este, se vede din faptul că dupe ce coalițiunea și a împlinit scopul, se disolvă și fiecare partidă vine la matca ei. Ce rămâne în urmă? amărăciuni, plângerile reciproce că uni au înșelat pe alții și turburări, desorganisările în partid. Se cam întemplă cu coaliști-politici, ce se întemplă cu cei cari se unesc să prădeze pe cineva și în urmă nu se înțelegă când e vorba de a împărți câștigul!

Coalițiunile sunt un fel de societăți leonine în care cel mai tare iea totul sub cuvânt că el are majoritatea în țără.

Ele așă într-ensele și ceva imoral pentru că presintă spectacolul acesta desgustător de a vedea oameni cari se tratau de trădători, de imorali, de inimici ai libertăței, încădelnițându-se uni pe alții!

Atâtă folosu poate că așă coalițiunile — dacă folos se poate numi — că facilită sau determină trecerea de la un partid la altul. Când se facă coalițiunile, se facă și noi programe, declaratiuni de principii pentru a espune trei linia de conduită. După victorie coalițiunea se disolvă. Aceia însă cari de bună credință așă ore·cară scrupule de a mai ești dintr'uă asociațiune pe care o credeașă partidul loru, rămân pentru tot-d'auna alipiti pe lîngă vechi săi asociați.

Cum că coalițiunile să facă în ore cari împrejurări pentru a învinge cu forțe reunite un inamicu comun, disolvându-se în urmă, acăsta ne-o probădă diferite exemple.

În Englîtera pe la finele secolului trecut s'a coalisat North, șeful conservatorilor (tory), cu Fox, capul liberalilor (wighs), contra lordului Shelburne care a și fost returnat și înlocuit prin capiș coalițiunei. Dér aceștia

n'aă fost urmașii de partisani loră și aă trebuit să lase guvernul lui Pitt care n'avea atuuci de căt 26 de ani.

Tot aşă s'a întemplat și cu coalțiunea făcută în Franția la 1839 între Guizot, Thiers, Odillon Barrot, Berrier și alții contra Ministerului contelui Molé. Coalisați ajunși la guvern aă trebuit să se retragă neputându-se înțelege între densii.

În scurta viață de regim parlamentar de care ne-am bucurat până acum, am avut și noi diferite coalțiuni dintre cari mai însemnate sunt acelea de la 10 Aprilie 1861, de la 1866 și de la 1876.

La 1861 Iepurănu, Boerescu și Costaforu voiau să formeze un partid mișlociu între drepta și stînga. Estremele s'aă coalisat contra lui, și în respunsul la discursul tronului făcut de Cameră s'a blamat conduită guvernului în imprejurările nenorocite de la Ploiești și Craiova. Guvernul a cerut disoluția Camerei „pentru încălcarea prerogativelor puterilor Statului“. Noile alegeri aă fost favorabilă coalțiunei care a și votat cu uă urgentă extremă darea în judecată a Ministerului de la 13 Iulie 1860, al cărui rezultat a fost achitarea.

Ce s'a întemplat însă după triumf? Coalițiunea s'a disolvat și D-nu Barbu Catargiu a format un minister pur conservator (?)

De coaliziunile de la 1866 și 1876 nu vă mai vorbescu: evenimentele fiind prea aproape de noi, știți bine tot ce s'a petrecut.

Ar fi interesant, Domnilor și Dômnelor, să cercetăm cum s'a format la noi partidele politice ce se luptă sub ochiul noștri. Atmosfera însă a Atheneului fiind streină de politică și datoră fiind de a judeca faptele cu răcăla ce nu o putem avea în asemenea cestiuni, ne oprim aci. Uă observație însă voiă reaminti; aceea pe care a făcut-o ilustrul meu coleg D-nu Nicolae Ionescu, tot la acăstă tribună spunând că să nu confundăm pe *roșii*, — liberali numiți astfel în limbagiu popular, pentru că ei luptă pentru libertate, pentru egalitatea tuturor oamenilor cără așa sâangele la fel, *roșu* —, cu *roșii*, militieni naționali din timpul lui Matei Basarab.

Acuma, dacă bine-voită amă mai acorda un minut de ascultare, voiă termina întrebându-mă și eu până la ce grad să fie fundată afirmația aceasta ce o audim dilnică

că nu este țără care să fi făcut un progres mai rapid de cât România și în care să domnească mai multă libertate.

Acăstă afirmație să o priimim cu uă distincție:

E vorba de libertatea *naturale* a omulu, aceea care se manifestă prin libertatea individuală, libertatea credințelor religiose, a presei, libertatea muncei? Atunci respundem *da*: triumful ei este mare, absolut.

E vorba de libertatea *politică*? respundem: înapoiat suntem! corpul electoral nu este tocmai în toate centrele țării la înălțimea lui; el este încă susceptibil de presiuni și influențe cari nu l'onorează. — Reuniunile publice n'aș intrat încă în moravurile noastre pentru ca cestiunile cele mari să le rezolvăm prin noi însine. Magistratura nu constituie încă un corp independent și puternic de ore ce este la capriciul celu d'antéi avocat ajuns ministru.

Și să nu ne mirăm că libertatea politică este mai înapoiată de cât cea naturală. Libertatea naturală stă prin sine însăși, n'aș de cât să o garantez. Libertatea politică este fructul muncei omulu, al civilizației. La ea nu se ajunge de cât prin mijlocul ce cu uă perseveranță admirabile D-l Esarcu,

ni'l a arătat prin cuvintele: *instrucțiune și educațiune*; instrucțiune pentru formarea inteligențelor, educațiune pentru formarea caracterelor.

Faimosul cuvînt al lui Guizot, „*Enrichissez vous, imbogătiivě*,“ a devenit mobilul acțiunilor nóstre péně și în politică. Se părăsim acest mobil. Mai avem ca și Francesi uă mania: reforma legilor. Să o înlocuim cu mania Englesilor, aceea de a reforma ómeni formându opiniunea publică.

Conferențiařii Atheneului se simt fericiți dacă ’i autorisați a crede că pot cătuși de puțin contribui la înplinirea acestui scopă.

în puterea legislativa și cea
executiva.¹⁾

I.

ACȚIUNEA REGELUI

în puterea legislativa și cea
executiva¹⁾

Omul, a dis un ilustru publicist, este un complexă de organe servit de inteligență. — În inteligență sa el părtă un german de unitate socială și individuală. — Nu'l voi considera aci ca unitate individuală; din acest punct de vedere l'am studiat în prima

¹⁾ Aceste trei cestiuni, cără urmădă au fărmăt objectul probelor scrisse date la concursul ținut la Iași în dîlele de 10—17 Octombrie 1882 pentru cathedra de Drept Constituțional și Administrativ din București. Incurajarea bine voitōre a jurirului esaminator, presidat de D-l Al. Giani, m'a indemnăt a publica aceste probe întocmai conforme cu manuscrisele aflate la Ministerul Istructiunei publice.

parte a dreptulu*ii Constituțional*, atunci că am arătat unu căte unu tot de drepturile săle și garanția ce însoteșce pe fie-care. Considerat ca unitate socială, existența sa urmărește să fie reglementată atât pentru a asigura autonomia sa față cu cei alți, cât și pentru a coordona autonomia, libertatea acestor alți cu a fiecărui. De aci necesitatea *Organizației politice*. — Scim căte forme diverse a luat acăstă organizație și că aceea la care s'a oprit Societatea română este organizaținea politică sub forma Guvernului Constituțional; său pentru a ne servi cu un cuvânt mai precis, sub forma *Sistemului Reprezentativ, Parlamentar*. — Basele acestui sistem sunt: Separarea puterilor, Ponderația lor reciprocă, Inviolabilitatea Capului Statului și Respunderea Ministerială. — Avem aci a ne ocupa numai de una din consecințele Separării puterilor, pote cea mai delicată, căci tesa noastră conține în sine teoria atribuțiunilor diferitelor puteri în Stat.

Constituția română prin art. 92—96 enumeră atribuțiunile Regelui și declară în art. 96 că densus n'are alte puteri de către ce i sunt acordate prin Constituție. Așa dar, de acum putem stabili că Regele

nu este el însăși suveranitatea în totă plinătatea ei. — Acăstă putere supremă de a face totul residă în națiune și Elă are numai acele puteri pe cărि dênsa prin Puterea Constituente i le-a delegat.

Se dice într'un limbajiu învechit că Regele este capul puterei executive; erore, căci dênsul este mai mult de cât atât. — El are acțiune nu numai în domeniul executivului, dar și în acela al legislativei prin inițiativa ce are de a propune legile, cât și în acela al puterei judecătorescă, prin instituția Ministerului Publică; — nu dic și prin numirea judecătorilor. Vom vedea pentru ce — și prin exercițiul dreptului de grătie și de amnistie.

Înainte de a studia în mod analitic diferențele atribuțiunii regeșcă, să ne oprim puțin asupra teoriei constitutionale a acestor atribuțiuni.

Laferière, (Droit Public), distinge atribuțiunile Regelui în două categorii: în anteaia categorie intră atribuțiunile cără sunt de natură puterei regeșcă, aşa s. es. dreptul de a numi funcționari, alți de cât Ministră.

— S'ar concepe lesne delegațiunea acestui drept Ministrilor, fără ca puterea Regelui întrebuintăm acăstă expresiune a lui Ben-

jrmin Constant, fără a recunoșce împreună cu dênsul existența în Stat a unei puteri Regale, cum recunoșcem s. es. puterea legislativă) să fie diminuită, atinsă. — În a doua categorie s'ar cuprinde atribuțiunile cari sunt de *esență* puterii Regești, (Prerogativa). — Aceste atribuțiuni i sunt, dacă așu putea dice, *personală*, inerente puterii regești, ele nu se pot delega. — Așa ar fi dreptul de grație, amnistie (în materia politică, v. art. 93 din Constituție), Comanda militară. — Distincțiunea acesta ar putea avea oare-care interes pentru acei publiciști, cari în materie de responsabilitate Ministeriale pretind că ar fi acte emanânde de la puterea executivă și cari totuși nu cad sub respunderea Ministerială. — Pentru noi, însă, acăstă distincțiune n'are interesu, căci oricare ar fi actul regescu el trebuie să fie însoțit de contra-semnul Ministerial. — Fără a ne preocupa dar de categoria la care ar apartine atribuțiunile ce avem a studia, vom dice:

În puterea legislativă Regele are dreptul de inițiativă (vedi art. 32 Const.) — Inițiativa este un drept ce îl are un membru al Corpurilor Legiuitoré de a propune o lege. — Este natural ca acest drept să aparțină

Corpurilor Legiuitoré, căci în alt-fel n'ar respunde la misiunea lor. — Dar cine este mai mult în poziune de a cunosc nevoile tărei de cât Puterea executivă, reprezentată prin Capul Statului? Puterea Legiuitoré reprezintă inteligența unei tări; ea este și trebuie să fie imaginea vie a unei tări. — Trăind însă într'un mișloc mai mult său și puțin abstract, nefiind în contact dinic cu faptele cari sunt vari și se succed cu o rapiditate minunată, Puterea Legiuitoré nu poate avea aptitudinea propunerei legei cum o are puterea executivă. — Nu trebuie însă de aci să cădem în erore Monarchie Constituționale din 1814 din Franția. — Se scie că la acea epocă dreptul de inițiativă nu l'avea de cât Regele. — Dar lucrul să nu ne mire. — Franția avea atunci nu o *Constituție*, ci *une Charte*. — Când o națiune și dă o constituție, ea delégă puterile cui vrea și cum vrea. Când primeșce o *Charte*, c'est une grâce qu'on lui fait: Regele dă ce vrea. — Este natural că vrea să dea cât se poate mai puțin. — Între altele și oprește dreptul de inițiativă. Națiunea însă gelosă de densul se silesce să relua în mod indirect, prin exercițiul ce să aibă reprezentanții săi de a exersa dreptul

de interpellări și mai târziu dreptul de amendament. — Astfel s'aș și petrecut lucrurile în Franța și în 1830 dreptul de inițiativă se recunoșcu Puterii Legislativă.

Regele nu are acțiune în puterea legislativă numai prin dreptul de inițiativă. — El are și *Dreptul de sanctiune și promulgăriune*.

Sancțiunea este aderarea Capului Statului la legea esită din mâna puterii Legislativă. Acăci Sancțiune, Regele nu poate da de către după ce se va fi discutat și votat liber de majoritatea ambelor Adunări (art. 32 și 93, al. 3), căci în art. 32, găsim admisiunea sistemului bicameral. — Dar nu e destul ca legea să fie sanctionată pentru ca să fie obligatorie și să se execute. Se cere ca să fie adusă la cunoșința Societăței. — Se realizează acest scop prin necesitatea *Promulgăriunei și Publicațiunei legilor*. — Sunt cunoscute diferitele mijloace întrebuintate în diferite timpuri în Franța pentru acesta. — La noi materia este regulată prin decretul din 30 Iunie 1866, promulgat la 1 Iulie 1866, asupra sanctionării și promulgării legilor. — Publicațiunea resultă din faptul insertiunienei legei sanctionate și promulgata în Monitor. Pentru Franța vedi decretul din 1870 al guvernului apărării naționale.

În Englîera există uă teorie originală, sanctionată de practică, asupra promulgării legilor. — E cunoscută omnipotența parlamentului Englez de a putea totul și de a reprezenta suveranitatea în întregul ei. — De aci concluziunea că legea n'are trebuință de a fi promulgată de vreme ce printr'uă fictiune — și Dreptul Constituțional Englez e țesut mai numai din fictiuni — se presupune că cetățeni au fost toti prezenți la facerea legei și că prin urmare au cunoscință de dânsa.

Regulamentul, v. art. 93, al. 9. — Pentru a organiza Societatea scim că ne trebuie legea: regula de acțiune căreia au să se conforme cetățeni. — Dar legea nu poate prevede totul. — Cum am să și mai sus, domeniul faptelor este inepuisabil atât în trecut cât și în viitor. — Pe lângă aceasta legea în aplicația sa găsește obstacole în fie ce pas. — Aceste obstacole trebuie să aibă îndepărta. — Cum? Prin mijlocul legei? dar dânsa nu le poate prevede. — Prin aprecierea agentului care executa legea? Dar atunci riscăm de a cădea în arbitrarie! Îndepărarea obstacolelor legei se va face pe cale de Regulament. — Etă pentru ce Constituția noastră a recunoscut puterei ese-

cutive, reprezentată prin Rege, dreptul de a face Regulamente. — Acest drept consistă în exercițiul unei puteri de apreciație, unei puteri discreționale în aplicarea legei. — Si când legiuitorul recunoște singur dificultatea de a se aplica opera sa din cauza unor obstacole de fapt, printr'uă disposiție finală însărcinéază puterea executivă cu facerea Regulamentului. — Uă restricție însă se aduce prin art. 93, al. 9 al Constituției acestui drept de reglementare: „.... fără să pótă vre o-dată modifica și suspenda legile, și nu pote scuti pe nimenea de execuțarea lor.“ Si să observăm că în acăstă restricție stă scris un mare principiu de organizație socială. Acăstă restricție este pote cea mai mare binefacere a regimului Constitutional. — Densă este corolariul Egalităței de dreptă a cetățenilor.

A doua observație ce avem de făcut este că Regulamentul neputându-se referi de căt la aplicația unei lege, nu pote sta alături cu legea, nu o poate crea, cum nu o poate modifica.

Alături cu Regulamentul stă *decretul* care diferă în acăsta numai că cel d'ântăi are un caracter de generalitate că și legea pe

care o aplică, pe când decretul are un caracter special, se referă la un fapt determinat și isolat.

Trebue însă să mărturisim că în practică aceste principii nu sunt tot-dăuna observate aşa că avem materii reglementate prin Regulament, când densele facă obiectul unei legi; aşa de exemplu în Regulamentul relativ la Societățile anonime se găsescă dispozițiuni care și să așeze locul numai într'uă lege.

În Franția se face deosebire între Regulamentele administrative și regulamentele în formă de administrație, după cum au fost date „ascultând pe Consiliul de Stat” său fără părerea Consiliului de Stat.

Comanda militară. — Aliniatul 10 al articolului 93 din Constituție ne spune că Regele este Capul puterei armate. — El conferă gradurile militare în conformitate cu legea. Pentru ce acăstă prerogativă? Hello (Principes de Droit Constitutionnel) crede că legislatorul Constituant a făcut uă prerogativă personală din Comanda militară pentru că în dile de grea cumpenă Capul Statului prin prezența sa să entusiasmeze trupele. — Pote că considerația acăsta să fi contribuit mult la înscrarea acestei dispoziții în pactul nostru fundamental. — Teoria Con-

stituțională nu o găsesc cu acéstă explicație satisfăcută. — De altmintrelea, entuziasmul ce 'l pote da prezența Capulu Statului trupelor militare 'mă pare uă considerație de fapt care în tot casul nu e permanentă.

Puterea executivă pentru a'și împlini misiunea sa are trebuință de inteligență și forță. — Așa, pe când legiuitorul face simplă opera de gândire, acela care execută are trebuință de inteligență și de forțe materiale. — Acestea trebuesc tot-d'auna puse în mișcare pentru a depărta obstacolele. — Si când momentul suprem, de viață și de mórte, a sosit, cum pot fi puse în mișcare aceste forțe pentru a produce un bun rezultat, atunci când ar lipsi unitatea de vederi, unitatea de direcție? Acéstă unitate o găsim în Capul Statului. — Si dênsul are tot interesul de a face o bună întrebuițare, căci, ca și țéra întrégă, elu este interesat la triumful armelor pentru care va face totul, fie prin prezența sa, fie ori-cum va voi.

Numirea în funcțiuni. — Funcționarii sunt agenți cari cu autoritate proprie să delegeată sunt însărcinați cu aplicaținea legilor. Ei se numescu de către Rege, ne spune aliniatul 7, însă se adaogă că Regele nu poate

creea uă funcțiune nouă, fără uă lege specială. — Două sunt motivele pentru cără Capul puterei executive nu poate crea uă funcțiune nouă:

1º) Un funcționar (fără a neocupa de simpli agenți lipsiți de orice autoritate și cără nu fac de cât a prepara lucrările), deține în sine uă parte de exercitiul suveranităței. — Este *competinte* a face cutare său cutare lucru. — Cu ce titlu i s'ar atribui acăstă funcțiune dacă nică uă lege nu îl recunoște competința sa?

2º) Funcțiunile, după dreptul nostru public, nu sunt onorifice; ele se plătesc, și cu drept cuvânt, căci orice muncă trebuie să fie recompensată. — Renumerațiunea urmăză a fi prevăzută în budget. — Cum dar Regele ar putea crea uă funcțiune neprevăzută în budget, când scim că budgetul însuși este uă lege financiară? Am putea adăoga pe lângă acesta că dacă creațiunea funcțiunilor ar fi lăsată la aprecierea Puterii executive, s'ar putea crea funcțiuni pentru persoane, când uă bună organisațiune socială cere ca funcțiunile să se creeze pentru trebuințe. — Si cine poate aprecia, judeca mai bine oportunitatea acestor trebuințe de căt Națiunea însăși prin delegații săi? Si

dacă puterea executivă prin pozițunea sa este cea dântaiuă a le simți, n'are de cât în virtutea dreptului său de inițiativă să céră înființarea funcțiunelui, rămânând ca în puterea sa discrețională să aprecieze persoana căreia se va încredința acăstă funcție, bine înțeles în casul când legea n'a prevăzut un alt anume mod de încredințarea funcțiunelui (electiunea, esamenul).

Instituirea judecătorilor. — În conviețuirea socială, este cu neputință a evita conflictele, ciocnirile de drepturi. — Dreptul omului, considerat individual, este absolut și ilimitat; considerat în raport cu dreptul altuia, este confinat. — Si acolo încețeză dreptul meu, unde începe dreptul tău. — Dar cine va spune unde este limita? Legiuitorul. Cine însă în fapt o va arăta? Puterea judecătorescă. — Legea și judecata sunt tot așa de vechi ca și Societatea. — Acolo unde aș fost două persoane, cari aș trăit împreună, acolo a apărut legea și judecata. — A putut fi legea încă nescrisă, impotentă; a putut fi legea și judecata concentrate în aceeași persoană, său aș putut exista în mod separat. — Dar aș existat! — Este întinsă și interesantă istoria formării și legăturile acestor puteri, și poate că va mai

trece mult timp péně când omul să găsească cel mai bun *modus vivendi* al puterei legiuitoré, judecătore ři executivé în sensul strict al cuv ntului! — Ad  puterea de a judeca încredin at  capulu  de familie, m aine unei a treia perso ne, aici Capulu  Statului, dincolo unei puter  sociale constituite,  c , am putea  dice  n dou  cuvinte, istoricul puterei judec toresci. — Societ tile moderne, civilisate, dup  experien a secolilor, s au convins c  garant a de judecat  nu se p te ob tine de c t cu instituirea unei puter  determinate  n Stat. — Este ac st  putere u  alta de c t puterea executiv ? Sunt  n Stat dou  puter  dupe sc la italian   i  re-cari publici ti  francesi? Sunt  n Stat trei puter  (Sc la Frances )?;  c   stiunea prealabil  care se pune  n  stiunea instituirei judec torilor,  stiune de vi  interes  n teorie, — c c   n fapt chiar  i cei ce admit dualitatea puterilor, nu neg  necesitatea independent i puterei judec toresci, — dar pe care nu o voi  examina, de  re-ce  m  pare c  densa se  tine de argumentul separa iunei puterilor, iar nu de tesa n str .

Puterea judec tor sc  este u  putere  n Stat,  i p te cea mai evident , manifest ndu-se continu   i  n diferite moduri dup 

diferitele fapte. — Aceia cărora este încredințată se numescă, după legea în vigoare din 9 Iuliū 1865, de Capul Statului. — Tribunalele sunt de două grade: de 1-a instanță (Tribunal de județ, judecător de plasă, juratii) și de a 2-a instanță (Curți de apel, Tribunale de județ). — În capul puterei judiciare stă Curtea de Casătiune, competente de a judeca numai cestiunile de drept, pentru a păstra pe cât se poate unitatea de legislație, și a nu lăsa pe judecătorul de fond a interpreta legea, lăsându-se inspiraționilor săle de echitate său consideraționi personale. — Judecătorul e sclavul legei, el nu o poate aprecia; dar poate aprecia faptul. În domeniul faptului puterea sa e discrețională.

Pentru ce Curtea de Casătiune să nu poată intra în aprecierea faptelor? — Pentru că misiunea ei, după cum spusei mai sus, nu este aceasta. — Si misiunea ei nu este aceasta, pentru că în altu-fel Curtea de Casătiune, unic Tribunal în totă țera în felul său, ar atrage la sine toate afacerile, pe care le-ar judeca în ultim resort, cu uă putere discrețională ce n'ar avea control nici în drept, nici în fapt. — Pe când cu sistemul actual, judecata unei afaceri este împărțită, am

putea dice între instanța de fond și instanța de drept. — Organisarea Curței de Casătiune așa cum este, e uă consecință a separației puterilor aplicată în ordinea judiciară.

Judecătorii Curței de Casătiune sunt singuri inamovibili. — Acéstă inamovibilitate, este, cred eu, de ordine legislativă, iar nu de ordine constituțională. — Este adevărat că art. 38, al. 2 din Convențiune, glăsuesce că membri Curței de Casătiune vor fi inamovibili, însă Convențiunea, Constituționea anterioară Statului și Constituționei actuale, constituțione primită din mâna streinilor, este desființată în totul. — S'ar putea consacra în constituțione inamovibilitatea membrilor de la Curtea de Casătiune, dar acesta nu s'a făcut, prin urmare inamovibilitatea e de simplă ordine legislativă.

Sprijinindu-se pe testul articolului 31 din Constituțione cer unii publiciști la noi că magistratura să fie eligibilă. — Au respuns alti că nu numai că art. 31 său ori care altul nu conțin în sine ideia electivităței magistraturei, dar că spiritul ei, dacă consultăm lucrările preparatorii, ar fi contrariu acestei idei. — Dacă n'am avea în vedere de cât desbaterile Constituantei, am putea conchide că său Constituanta a voit a re-

servă cestiunea, său cel mult să a arătat nefavorabilă acestei idei fără a decide în mod clar că înțelege a se respinge pe cât va dura Constituția actuală electivitatea ca principiu în instituirea puterii judiciare. — Respingerea propunerei electivităței să a facut cu ore-care desinteresare și aşa de laconicu că nu s'ar putea trage un argument peremptoriu într'un sensu său într'altul.

Dar când la adevăratul sensu al art. 31, adaogem discuția care a avut loc în Cameră, adaogem și art. 36, combinat cu art. 93, al. 7. „Regele numește său confirmă în toate funcțiunile“ nu ne îndoim a spune că legea ordinară care ar proclama electivitatea magistraturei ar fi inconstituțională.

La argumentul că judecătorii fiind numiți de puterea executivă sunt dependinți de dânsa, Hello a respuns peremptoriu. — Trebuie să distingem în judecător *puterea și titlul său* — *Puterea* el o are de la lege și nicăi că are respondere înaintea cui-va de hotărîrile săle; el e responsabil numai de dolo. — *Titlul* funcției săle, 'l are de la puterea executivă. — Urmăză de aci că el ar fi dependente de dânsa? Nu. Probă este art. 93, al. 6. „Regele nu poate suspenda

cursul urmărireî séu al judecătei, nicăi a interveni prin nicăi un modu în administrația justiției“. — Probă este că puterea executivă în diferitele séle grade nu poate modifica hotărîrea unuî judecător. — Ea odată pronunțată e irevocabilă și nu se poate reforma séu anula de cât conform mișlocelor ordinare și extraordinare prevădute în legea civilă de fond séu de formă. — Cu totul alt-fel se petrec lucrurile în ordinea executivă unde grătie unei ierarhiî de uă natură deosebită, revocarea și reformarea actelor e posibilă.

Dacă timpul ne-ar permite și dacă ne-am propune să studiem reforma legei actuale de organizație judecătorescă, am espune teoria inamovibilitătei, avantajele și inconvenientele ei, numirea judecătorilor prin concurs, electivitatea și inconvenientele ei, juriul civil, unitatea și pluralitatea judecătorilor.

Iași, 1882 Octombrie 10.

II.

**BASELE GUVERNULUI MONARHIC REPRESENTATIV,
după constitutiunea noastră**

Ori-ce societate politică ca să existe are trebuință de a fi organisată. — Organizația ei, ori cum ar fi densă, constituie constitutiunea ei. — Acéstă constitutiune variază după timp și locuri. Deschidând istoria omenirei vedem trei principii care inspiră acéstă Constituție;

1º) Aci organizația o dă uă putere care vine din sus: regimul theocratic, dreptul divin și guvernele aristocratice; 2º) dincolo organizația vine de la uă putere de jos: democrația pură; 3º) altă dată organizația o dă uă putere mixtă: clasa de

josă și clasa de sus, amestecul forțelor și inteligențelor.

Acestea fiind principiile cără determină organizațiunea, găsim eserțiul suveranităței concentrat când intr'uă singură persoană, când distribuit între mai multe. — În primul cas avem un *Guvernă Constituțional*, însă un guvernă în care voința Suveranului, n'are nică uă limită, său are de limită oare cără legi fixe cără 'l lasă pe dênsul judecător arbitru al interesuluă Social. — Când, însă, eserțiul suveranității este împărțit între mai mulți, și când puterea fie-cărui este confinată, când Capul Statului nu este arbitru Suprem al interesuluă Social, atunci avem mai mult de cât un guvernă Constituțional: avem *Guvernul Monarhic Reprezentativ*. — Diferința dar între guvernul constituțional și guvernul parlamentar este mare și simțitoare. — În cel d'ântei Suveranul are uă voință singură și puternică prin ea însăși, său dacă cel mult alături cu dênsa există și alte puteri, Suveranul este mai pre sus de dêNSELE și le judecă în ultimul resortă. — În uă asemenea situațiune avem ceva mai puțin de cât guvernul autocratic, avem uă îndrumuire spre guvernul parlamentar în totă puritatea lui. — Am putea

da ca exemplu de uă aşa situaţiune politică în ţără la noī regimul politic creat de Regulamentul organic. — Voința Domnului este ultimul judecător; dar alături de dânsa găsim uă putere judiciară Constituită, găsim uă putere legiuitoră, găsim intru cât-va și controlul asupra executivei prin publicitate, darea socotelelor ţrei și altele. — În Franția chiar, sub prima monarhie Constitutională din 1814, acesta era teoria Constitutională susținută de *Royer Collard* și alții cari formaū partidul Constitutionalilor.

Începutul cu încetul se ajunse a se realisa la noī, — forma adevăratului regim Constitutional reprezentativ care a luat naștere și ajuns la plinătatea perfectiunei săle în Engleră. — Inaugurat acolo și perfectionat de Guilelm III, în urma Revoluțiunei din 1680 (?), é că cari sunt basele acestui sistem:

1⁰) *Separatiunea Puteilor „Nimeni nu poate totul“* este principiul de la care plecă teoria separațiunei puterilor. — Nevoile Sociale sunt infinite, și nu este ființă omenescă care să le pote prevede și satisface pe toate. — Si cum în ordinea individuală, chiar, omul isolat se conservă și perfectioneză mai lesne și mai bine prin schimb și diviziunea muncei, tot aşa și în ordinea

politică, Societatea constituită care ca și individul are de scop de a asigura autonomia fie căruia și dubla misiune de conservare și perfecționare, se folosește de divisiunea muncii. — Ecă cum sub punctul de vedere utilitar separațiunea puterilor este uă nevoie.

Când privim mai de aproape libertatea omului, când ne reamintim suferințele ei în trecut și ne gândim la mijloacele de a-i asigura uă existență, uă viață căt se poate de linistită și adăpostită contra atacurilor, atunci vedem că separațiunea puterilor este suprema garanție a libertăței. — Fără separație de puteri nu e posibil guvernul reprezentativ. — Omul este uă forță continuu în acțiune, și dacă n'ar fi într'insul, — său de nu i s'ar impune atunci când 'i lipsesc —, respectul dreptului altuia, nimic nu s'ar opune acțiunei săle. — Până acolo ar merge dreptul său, până unde poate merge acțiunea forței săle. — Dar grație organizațiunii sociale sub forma guvernului reprezentativ, (până astă-dî nu s'a găsit uă formă mai bună pentru a atinge scopul ce urmărim), fie-care din noi găsesce norma acțiunilor săle în *lege*, protecțiunea dreptului său în *judecător* și *forță publică*. — Ce s'ar întempla

însă când legea, judecata și brațul care o impune ar fi concentrate în aceeași persónă? Suveranul ar dice: vroescū, aşa am vroit, aşa facū! Si fiind că tot acela care ar face legea, ar și interpreta-o, ar și pune-o în execuțiune, nimic nu s'ar opune ca legea să'șī piardă caracterul său de generalitate și să devină un instrument de realisarea dorințelor personale și arbitrarie! — Etă pentru ce Constituanta română a ăs: tōte puterile emană de la națiune. Ele sunt, residă în națiune și rămân ale națiunei, dar exercițiul acestor puteri — pentru că nu e posibil materialmente ca întreaga națiune să'l exerce pretutindeni și în tot timpul — se delégă unui *Legiuitor*, unui *Judecător* și unui *Esecutor*. — Si pentru ca separațiunea puterilor să nu fie uă dorință platonică se sanctiōneză acest principiu. 1°) Prin nulitatea actului atunci când dīnsul emană de la cel care nu avea delegațiune, calitate, competență, de a'l face. 2°) Prin penalități create contra acelora care incurg în domeniul vecinului. Vedē dispozițiunile Coduluī Penal, art. 108—111. — E de observat că în Codul Penal găsim pedepsit numai călcarea de atribuțiuni din partea autorităților administrative și judecătorescī. — Si nici pote fi

vorba în Codul Penal de călcare de atribuțuni din partea puterei legiuitor. — Nu döră că Corpul Legiuitor care și ar însuși atribuțuni ale puterei esecutive, cum s'a întâmplat în Franția în timpul Terorei, n'ar aduce uă mare turburare în echilibrul politic al unui Stat; dar nu se poate concepe ca Corpul legislativ în acțiunea sa să cadă sub controlul Tribunalelor, sub respectul aplicaționei legei penale. — Corpul Legiuitor este expresiunea directă a suveranităței și nu poate dar fi atins de pedepsele penale. — Să nu se conchidă însă din acăstă tăcere cuvențată a Codului Penal, că Corpul Legiuitor ar putea face acte de juridicție său de esecuție. — Se poate însă închipui casul unei competențe juridicționali în materie de judecata Ministerelor, cum în Franția și Englîteră. — Dar acest cas esceptiional este poate mai mult un principiu de ordine constituțională de cât uă esceptiune. — Oricum și are explicaționea sa naturală și nu este locul aci de a o esamina.

Dacă însă puterile sunt separate și independente una de alta, acăsta nu vrea să dică că ele sunt isolate. — Limita chiar care le separă este în fapt anevoie de găsit și de aci dificultatea de a putea preciza pénă

unde se întinde acțiunea legiuitorului și când începe acțiunea de aplicație și execuție. — Putem dice că este imposibil de a fixa domeniul fie căreia a priori. — Legiuitorul va căuta ca acțiunea sea să nu fie prea întinsă și precipitată căci atunci poate incurge în acțiunea puterei executive (când ar voi să reglementeze totul), prea mică pentru a nu lăsa mâna liberă executivului.

Tot asemenea judecătorul să se ferescă de a crea legea său a reglementa modul ei de aplicare. El are misiunea de a judeca fapta, *specia*; nu se poate întinde la gen. — De aici prohibiția ce i se face de legiuitor de a se pronunța pe cale generală (art. 4, C. Civil). — Ba încă el nu se legă prin hotărîrea dată în cutare specie. — Din diferitele călcări de atribuții, cea mai periculoasă, și cu drept cuvânt, este aceea ce o poate face puterea executive. — Dinsă are și dispune de toate forțele sociale. — Dauna ce o face este mare când gândim cu deosebire la loviturile de Stat cu care pot amenința Societatea, aceia care călcând credința făgăduită distrag forțele sociale în folosul lor său a unei clase sociale ce voescu a favorisa! — Despotii se acomodează lesne cu libertatea civilă. — Siguranța personalor și

proprietăței nu îi supără. — Ba adesea cu o mână de fer o apără. — Ceea ce îi nemulțumește este libertatea politică. — A împărți cu națiunea eserțiul suveranităței, acesta nu le convine. — El tind continuu de a atrage la dînsii totă Suveranitatea. — La acesta nu poate fi mai mare obstacol de cât separația puterilor bine și sinceramente garantată.

Considerată din punctul de vedere utilitar, separația puterilor o găsim pretutindeni și chiar la Societățile cele mai vechi, la Statele orientali, la Athena, la Roma. — Considerată însă din punctul de vedere al garanției libertăților publice este un principiu modernu întrevădut de Montesquieu și consacrat sub forma de lege scrisă de Adunarea Constituantă.

2º) *Controlul reciproc dintre Puteri.* — Etă a doua basă a guvernului monarhicu representativ. — Controlul reciproc dintre puteri, *ponderația puterilor*, pentru a întrebuița expresiunea tecnică, este corolarul separației puterilor. — Fără dînsul acesta ar fi un cuvânt vid de sensu. — Până unde nu s'ar întinde puterea executivă dacă n'ar fi aci puterea legiuitoră, națiunea să o controleze? — Ce n'ar face puterea

legiuitoré dacă n'am avea puterea moderatrice a Regelui care la trebuință să o împedice de a se transforma în un comitet esecutiv! — Fără controlul reciproc al puterilor, monarchia constituțională s'ar transforma în fapt și pe nesimțite în uă monarchie absolută. — Corpul legiuitor? Ar deveni mai mult de cât *Convențiunea* din timpul Revoluției cei mari din Franția. — Téra întrégă ar primi uă comotiune aşa de vie în cât cu anevoie și după mult timp s'ar restabili. — Într'un cuvînt, în uă asemenea situațiune puterea esecutivă ar face legi, Puterea legiuitoré, le-ar esecuta, și le-ar esecuta fără respundere, căci Deputatul este uă forță inviolabilă, putem dice și latentă când administréză.

Etă pentru ce Constituționea nôstră, imitând pe cea englesă, muma tuturor constituțiunilor, recunoșce Puterei Legiuitoré dreptul de control, pe calea *interpelațiunei*, asupra puterei esecutive. Etă pentru ce art. 113 din Constituțione sună astfel: „În fie-care an Adunarea Deputaților încheea socotelele și votéza budgetul. — Tóte veniturile și cheltuelile Statului trebuesc trecute în budjet și în socotelă...“.

La rîndul său Puterea executivă, Capul Statului, când vede că Corpul Legiuitor, Camera și Senatul, său unul numai lipsesc misiunei săle, are *dreptul de disoluție*. — Art. 95, al. 6: „El are dreptul de a dișolva ambele Adunări de odată său numai una din ele“. — În acăstă dispoziție găsim în ordinea politică cea mai grea și delicată misiune a Capulu Statului: a urmări pas cu pas opiniunea publică, a-i presimți dorințele, a vedea erorile în cari poate cădea puterea executivă și a schimba Ministerul la timp, său puterea legiuitoră, și a o dișolva, nu este lucru ușor. — Si când ne amintim discuția maximei „*Le Roi règne et ne gouverne pas*“ (pro Benjamin Constant, Thiers, contra Royer Collard, Guizot), ne întrebăm dacă acăstă fictiune nu este expresiunea unei erori și n'ar fi mai bine să dicem cu un eminent publicist: „*Le Roi ne règne pas, mais Il influe le gouvernement*“.— În Englîtera poate fictiunea să fie uă realitate, căci acolo s'ar produce un *scandal constitutional*, după expresiunea lui Bagehot (Constitution Anglaise), când Regina, (citesce *regele* căci érashi prințruă fictiune englesă regele n'are sex) ar dișolva Camera Comunelor contra voinței Ministerilor.

Dar aliniatul articolului nostru 95 continuă „Actul de disolvare trebuie să conție convocațiunea alegătorilor până în două lună de dile și a Adunărilor până în trei lună. — Domnul poate amâna Adunările, ori cum amânarea nu poate excedea termenul de uă lună, nicăi a fi reînoită în aceeași sesiune fără consimțimentul Adunărilor“.

Pentru ce acăstă dispoziție? Pentru că constituanta română a vrut să dea țărei uă organizație politică sub forma guvernului monarhic reprezentativ. — Fără acăstă dispoziție, Monarhia Română ar fi uă monarhie Constituțională, dar nu reprezentativă, parlamentară. — Constituanta a voit ca judecătorul suprem al intereselor țărei, să fie, cum am spus la început, *Tăra* iar nu *Regele*. — Pentru a realiza acest scop, pentru ca *Tăra* să se potă pronunța, este nevoie ca dinsa să și cunoască libertățile politice și să fie *sinceramente reprezentată*. — Nu este locul aci de a spune cum se poate atinge acest dublu scop.

În conflictul ce se ivesce între Reprezentațiunea națională și Puterea executivă, *Tăra* dar va spune prin delegații săi cine are dreptate; noua Cameră său va fi ostilă guvernului care a disolvat și în acest cas

el se va retrage, și îi va fi favorabilă și atunci guvernul rămâne. — Se poate însă întembla un nou conflict și poate că Puterea Executivă presimțind căderea, nu dicu încă învingerea, să vrea să dissolve și să dissolve de mai multe ori cum să a întemplat în Franția la 1830.

Nasce în acest cas cestiunea de a se ști dacă în *drept*, Regele ar putea disolva uă Cameră care nu s'a manifestat încă, care nu s'a constituit. — Indicând cestiunea, fără a o discuta în întinderea ei, cred că n'are acest drept căci Camera neconstituită, neconvocată încă, titlurile neverificate încă, este neantul și neantul nu se poate disolva. — Carol X, care a încercat acest joc, abusând de un drept ce în atât ca drept de disoluție și este incontestabil, a sfîrșit prin a primi judecata aspră a țărei care a trimes din nou în Cameră pe cei 226. Dacă puterile executive și legiuitorale sunt într'un continuu control reciproc, numai puțin se exercită acest control și în ordinea judiciară prin instituirea diferitelor instanțe și normelor după cari urmăză a se face judecata. În fruntea acestor instanțe stă cum am și în precedenta teză Curtea de Casatiunea supremă judecător, de ore-ce în lumea noastră,

de jos totul fiind finit urmăză ca din garanție în garanție, ne oprim la una, ori care ar fi dînsa.

Amintim aci frumosă cestiune a lui Rossi: „le juge nous juge, mais qui est-ce qui jugera le juge?“

S-ar putea adăogi că control indirect și garanție de judecată pe lângă formele protegitorale ale legei, pe lângă responsabilitatea de dolo și publicitatea hotărîrilor, instituirea juriului și libertatea de presă.

Dacă ar intra în conținutul argumentului nostru competența judiciară, am putea discuta întinderea acțiunei judecătorului în domeniul aplicării legei. — Póte dînsul interpretă constituționalitatea unei legi, cum este admis în mod expres de Constituția americană?

Distribuția exercițiului puterilor. — Am stabilit principiul separației puterilor și controlul lor reciproc. — Dar cîte sunt aceste puteri? Puterea Socială este una și indivisibilă, căci dînsa, expresiunea forțelor și inteligențelor colective, nu suportă diviziune. — Ea este resultanta indivisibilă. Considerată însă din punctul de vedere al modului cum dînsa lucrreză, puterea Socială este *constituente* și *guvernativă*. — Este constitu-

entă când dînsa se ocupă d'a organisa Societatea pe óre-carí base fundamentali, distribue diferitele funcțiuni și arată formele sub carí se va exercita suveranitatea. — Este guvernativă când pune în aplicăriune prescriptele constituriunei fundamentale pentru conservarea și progresul Societăței. În acest scop, considerată ca putere guvernativă, puterea socială este legislativă și executivă. — Este legislativă atunci când se încredințează unor persoane însărcinate cu facerea legilor și alte atribuiri accesori. — Este executivă, când legea fiind sâvîrșită rămâne a o aplică. — Avem dar în orî-ce Societate constituită două puteri: puterea legiuitoră și puterea executivă. — Unii publiciști, plecând de la ideia lui Montesquieu că într'un Stat sunt trei puteri: 1°) puterea legiuitoră, 2°) puterea executivă, însărcinată cu regularea relațiunilor externe și 3°) puterea judiciară, care regulără afacerile interne, — (e locul aci de a califica de amintire greșită pe aceea care pretinde că Montesquieu ar fi enumerat, cu precisiunea ce se întrebuițează astă-dă, trei puteri), — unii publiciști, pretind dică, că puterile sunt trei, iar nu două. — Între acești publiciști se numără și Rossi. Modul cu care dinsul arată

esistența fiecărei este aproape convingător. — Societatea, dice dinșul, are trebuință de uă normă de acțiune, obligatorie, positivă. Ecă legea. — Acăstă lege trebuie să se execute. Ecă puterea executivă. — Dar legea în execuțarea ei poate să găsească un obstacol în persóna aceluia cuî se execută legea. — Eemplu: sunt proprietar al imobilului A și în momentul când vréu să fac actă de punere în posesiune găseșcă rezistență din partea lui Tertius, care mă opune dreptul său de proprietate. — Cine are să ridice obstacolul și să spue cum trebuie legea aplicată? Tertius său e? fiecare suntem interesați în cestiune. — Este necesar dar ca uă putere constituită să spună cum are să se aplice legea. — Cred, împreună cu oarecare publicist frances (.... Séparation des pouvoirs) și imensa majoritate a publiciștilor italiană că în Statul constituit nu sunt de cât două puteri: legislativa și executiva. — Legea făcută urmăză a se execută. — Acuma legea în execuționea sa poate să găsească obstacole de două feluri: 1°) obstacole care sunt de fapt, vin din ordinea materială. — În acest cas legea se va executa de puterea executivă prin agentii săi. — 2°) Dar altă dată obstacolii sunt in-

telectuali, ca să dic aşa, ei vin din însăşi legea care urmăză a se aplica. — Legea positivă tinde a fi interpretul legei naturale, legei ideală; acesta îi este scopul, scop mare și greu de realizat, căci inteligența umană fiindă și imperfectă nu poate tot-dată una descoperi legea eternă, perfectă și imuabilă. — Adesea dinsă este dubiosă. — Pentru a o interpreta, a o aplica, se cere mai mult de cît a putea ridica, îndepărta un obstacol material. — Obstacolul intelectual din contra cere inteligență, și uă inteligență vie, luminată și independentă; se cere cu alte cuvinte calități cari nu se găsescă în orii-cine, ci numai în judecător, căruia se încredințează puterea socială esecutivă, pentru a aplica legea. — Când judecătorul a spus care este legea, a îndepărtat obstacolul intelectual, opera sa să sferești și acțiunea puterii esecutive începe, pentru a executa legea materialmente.

Se discută între publiciști cestiuinea de a se scri dacă puterea esecutivă judiciară nu trebuie încredințată însăși autorității administrative atunci când ea este în conflict cu interesul privat. Așa spre exemplu uă administrație închee un contract de furnituri cu un particular, și născându-se proces între

administrații și cea-laltă parte contractantă, fie asupra interpretării contractului, fie asupra execuției lui, cine va judeca?. În Franția este încă admisă teoria contentiousului administrativ. — Pentru considerante ce nu este timpul a arăta aci preferim sistemul român care supune la judecata Tribunalelor ordinare judecarea unor atari cause. — Se exceptă casurile în cari judecata implică în sine oportunitatea actului administrativ, când legiuitorul nostru stabilește uă judecată mixtă: în intēia instanță la tribunalul administrativ, cu apel la tribunalul de ordine judiciară. — Așa în materie de vamă, judecarea Contrabandilor, în materia de contestări la execuții pentru plata de imposite etc.

Senatul și Camera Deputaților. Constituția, după ce prin art. 31—37 stabilește separația puterilor și arată competența judiciară a fiecăreia, în Capitolul I, se ocupă de Senat și Camera Deputaților arătând modul organizației lor și funcționarea. — Cum am spus și în altă parte (tesa precedentă), uă lege ca să existe, cere învoirea ambelor Adunări. — Deosebirea între una și alta este dublă atât din punctul de vedere al organizației, cât și din acela al compe-

tinței. Constituanta a voit ca Reprezentanțjunea națională să fie imagina vie a societăței și a tuturor intereselor săle, aşa în cît să avem interesul general personificat în Cameră și Senat. — Acest interes tinde la conservarea și progredirea Socială. Progredirea se realizează prin representarea națională în Camera Deputaților, constituită aşa în cît elementul progresiv să domine. — Conservarea se realizează prin instituirea Senatului, care intrunesce în sine elementul proprietății mari, a experienței al marilor dignitari. Cum se combină aceste două instituțjuni ale Reprezentanțjunei naționale, dacă se fractiōnează său nu suveranitatea, aceste cestiuști fac obiectul discuțjunei sistemuș bicameral, ilustrată prin legenda Ceștei cu ceaiuș a lui Washington.

Însemnată este dispozițjunea art. 33 din Constituțjune că orășe lege relativă la veniturile și cheltuelile Statului, său la contingentul armatei, trebuie să fie votată mai întîi de Adunarea Deputaților. — Motivul acestei dispozițjuni este că inițiativa unei asemenea legi, fiind privitoră la impositul de bani și de sânge, Camera Deputaților, care singură reprezintă întrăga națiune, să fie competente a o lua.

Juridicțiunea și Comanda militară. — Acéstă tesă s'a tratat în argumentul precedent într'un mod general și special.

Responsabilitatea Ministerială și inviolabilitatea Regelui sunt a treia basă a sistemului Constituțional representativ.

Reliqua desiderantur.

Iași, 1882 Octombrie 11.

împreună cu înțelepciunea și cunoașterea omului său. Înțelepciunea omului său este cunoașterea lui de la început, cunoașterea sa a cunoașterii și cunoașterea cunoașterii. Cunoașterea cunoașterii este cunoașterea cunoașterii cunoașterii. Cunoașterea cunoașterii cunoașterii este cunoașterea cunoașterii cunoașterii cunoașterii. Cunoașterea cunoașterii cunoașterii cunoașterii este cunoașterea cunoașterii cunoașterii cunoașterii cunoașterii.

III.

LIBERTATEA POLITICA

Libertatea este dreptul omului de a conserva și desvolta facultățile săle fizice și morale ori cum voiesce. — Pentru a împlini acest scop, omul este îndestrat de darul Sociabilității. — Totul ne spune că Sociabilitatea și Societatea sunt un mijloc pentru a atinge un scop. — El simte, cugetă, voiesce și poate *comunica* gândirile săle pentru că e sociabil și poate astfel să facă ce n'ar fi putut să facă singur. — Dacă însă sub respectul individual și considerând pe om în el însuși, libertatea sa este limitată, nu este tot astfel când considerăm pe om în raport cu lucrurile și cu cei alții omeni. — În această situație libertatea găsește uă limită

acolo unde începe libertatea altuia. În primul cas avem *libertatea individuală* care se manifestă prin libertatea muncelui, libertatea credințelor în orice ordine, libertatea de locomobiune și de emigratiune, care este restrânsă și cade sub acțiunea socială numai intru cât prin manifestarea sa poate să aducă uă turburare socială într'un Stat. — În secundul cas avem *Libertatea Socială*, care se manifesteză prin libertatea de Comerciu, de corespondență orală și scrisă, de reuniune, asociațiune, presă și învățămînt.

Ecă cari sunt drepturile omului, manifestațiunile libertăței săle considerat ca membru al societăței celei mari. — Dar omul nu face parte numai din Societatea umană, guvernată de legile naturali. — Omenii sunt numeroși și dispersați în diferite locuri; nu se asemănă însă toți și în tot. — Dacă tipul omului, privindu-l cu uă privire generală, se găsește pretutindeni acelaș, — așa că cu oarecare dreptate un filosof a putut dice: „nu sunt mai mulți oameni, un singur om există și drepturile lui trebuie să respectate în fiecare din noi“; — de sigur când privim lucrurile mai de aproape vedem că toți oamenii nău nici aceleasi aptitudini, nici aceleasi aspirații. Aceia cari mai mult său mai

puțin se asemănă prin trecutul lor, prin starea actuală în care se găsesc și prin ceea ce voescu, „idem eademque velle et nolle“, se grupază între dinșii și se organizează cum cred mai nemerit pentru conservarea și desvoltarea lor. — Atunci găsim *Societatea politică*.

În acăstă Societate politică, care formeză *națiunea*, vedem pe om manifestându-și libertatea să nu numai prin muncă, credință, vorbire, scriere, schimb de tot felul, — drepturi cari le are său trebuie să le aibă pretutindeni și în tot locul — dar și *prin uă altă acțiune care consistă în participațiunea directă său indirectă a exercițiului puterii sociale, a suveranităței*. — Ecă *libertatea politică*.

Aceste trei libertăți, individuală, socială și politică le găsim ori și unde vedem uă Societate constituită. — Nu de uă potrivă garantate, nu tōte recunoscute, una de multe ori mā persecutată, mā comprimată de căt cea-laltă, dar în sfîrșit le găsim.

Așa în antiquitate la popoarele orientali găsim libertatea individuală și socială, nu recunoscute în fie-care om său cetățian al aceleiași popor, departe de acăsta când vedem Cum semnifică participațiunea directă său indirectă la exercițiul suveranităței.

imensa majoritate de ómeni în sclavie; dar într'uă castă, într'uă familie, găsim aceste libertăți. — Găsim asemenea libertatea politică, érăși comprimată, recunoscută unei caste, dar o găsim. — Când înaintăm mai departe, la Roma și la Athena, găsim aceste trei libertăți; Astfel libertatea politică o vedem recunoscută fie-cărui cetățian. — Oră-cine e Roman său Athenian, are dreptul de a veni în adunarea cetățenilor și a decide de sora interesului politic. — Băncă acest drept este aşa de strins legat de persoana cetățenului că el nu 'l poate delega, și acela care este însărcinat cu uă funcțiune óre-care, este însărcinat numai pe unu timp determinat, de obicei unu an. — Si la eșirea sa din funcțiune, la Roma, el va fi dator să dea séma concetățenilor săi de modul gestiunei funcțiunei ce i s'a fost încredințat, iar la Athena va putea fi chemat la respundere chiar în timpul funcțiunei. Si cum putea fi în antiquitate susceptibile de delegațiune participațiunea la eserțiul suveranităței?

Statele orientali au uă organizațiune politică concentrată în voința unui om sau unei caste. Statul fie mare, fie mic, uă voință 'l însuflătășește: aceia a Suveranului.

— Athena și Roma sunt două State democratice; prima mai mult de cât secunda, dar ele sunt aşa de mici în cât cetătenii se pot întruni ca să eserțeze prin ei însuși suveranitatea. — Si ce aveau alt de făcut? Să muncescă? Dar munca era un ce infamant lăsat sclavului. — „*Magistratus suos esse*“, căcă cea mai frumosă libertate ce o apreciază și simte cetățianul roman! În Grecia, în întreaga și mica Grecie, nu găsim uă societate politică, unică, care să o reprezinte. — Câte orașe însemnate atâtea societăți politice. — Ele se confederață mai târdi. Voind însă așă să păstreze fiecare magistratus suos, voind ca în trecut să nu delege totuși la un loc suveranitatea, cât și cum a durat această confederație plină de lupte!

Roma, ce e drept, păstrându-și în principiu organizația sa basată pe participația directă, a ținut mai mult și să intins continuu prin *divide et impera*; mica cetate a sfârșit prin a coprinde într-o lumea întreagă: *urbs et orbs*, dar care i-a fost sora? Aceia care va fi a originea grupelor omenești care călcat în picioare libertățile omenirei volesce a domine singur prin

voința lui. — Când Roma a coprins în sine lumea întrăgă, Roma a cădut!

Modul acestei participațiuni și fundamentalul său rațional. Cu totul alta este organizațiunea politică modernă a Statelor Constituționale reprezentative. Ea se fundeză pe participațiunea indirectă la exercițiul suveranităței. — Libertatea politică este recunoscută fiecărui cetățian; fiind însă că activitatea lui e adesea aiurea distrasă și că e materialmente imposibil a convoca pe toți cetățenii la facerea legilor și execuțiunea lor, s'a admis principiul delegațiunei. — Unii publiciști, cu deosebire Rousseau, au atacat acest sistem dicând că suveranitatea fiind voința tuturor e inherentă cetățenilor și că nu se poate delega. — Suveranitatea este însă-să libertatea. — Se poate întreaga? Argumentul e captios dar greșit, căci nu e vorba de a delega suveranitatea, ci exercițiul ei temporar. — Să nu asemănăm însă delegațiunea aceasta a suveranităței cu delegațiunea civilă. — Mandatul civil și mandatul politic nu au de comună de către numeroele. — Așa, pe când în ordinea civilă mandantele legă și confină pe mandatar, în ordinea politică mandatarul este liber în acțiunea sa, pe timpul căt durată mandatul său, și aceasta pentru că mandatarul nu re-

presintă pe mandantele său, ci națiunea întrégă (art. 38 din Constituție). — Se susține teoria contrarie, (reamintesc interesanta discuție ce a avut loc în Camera franceză când s'a făcut noua Constituție a Republicii franceze), dar fără rațiuni sănătose, căci acéstă teorie numită de unii *mandat imperativ*, de alții *mandat contractual*, însemnă supresiunea sistemului reprezentativ și înlocuirea lui prin participația directă cu toate inconvenientele ei. — Înțelegem mandatul imperativ în Statele confederate, unde fiecare stat fiind interesat să păstreze situația sa, are dreptul de a să trimită delegatul său cu instrucțiunea primită. — În acéstă ordine de lucruri totul se schimbă, urmând ca chiar votarea să se facă nu pe numărul delegaților ci pe numărul deleganților.

Admisă și astfel primită teoria delegației, rămâne să organiza și stabilească modul cu care se va face acéstă delegație. — Cea ce se complică de dificultăți. — Mecanismul sistemului reprezentativ, realizarea delegației este cheia Sistemului Constituțional Parlamentar. — Acest sistem se bazează pe participația indirectă a națiunii la exercițiul suveranităței. — Când dar delegația este

Cum se explica
in electorat.

vițiosă, când dinsa nu este expresiunea națiunei, baza întregului sistem e vițiosă, și pretinsa libertate politică, voința națiunei, suveranitatea poporului, regimul constitutional întreg, devine uă fictiune plină de pericole și inconveniente. — Societățile politice și ómenii de sciință aú pus tóte silințele de a găsi cel mai nemerit mișloc de delegație și putem afirma că pénă acum nu este unul care să fie scutit de defecte.

Care este scopul unei Societăți politice? a conserva și desvolta libertatea fie-cărui și a tuturor, a *realisa cu alte cuvinte armonia libertăților*. — Pentru acésta se cere să găsim interesul general. — Dar cum? Unii aú dis întrebând inteligență, alții consultând numărul. — De aci sufragiul restrâns și sufragiul universal. — În sufragiul restrâns se facă óre-cară presumtiuni, — căci atunci când este vorba de a cunoaște aptitudinile unuī complex de personalitate, nu se poate procede de căt prin presumtiuni — și se dice că toți aceia cară aú uă avere determinată în minimum, precum și aceia cară ocupă, aú ocupat óre-cară funcțiuni, său sunt titulari, sunt chemați de a vota, aú aptitudinea electorală. — Acest sistem este sistemul *censitar*. — Sunt State în cară se

plătesce un cens special, evaluat de obște la uă și de lucru pe an, numit *censul electoral* și care dă dreptul de vot. — Altii au și, electoratul nu este uă *funcțiune* în Stat, este un *drept*. — Prin urmare ori-ce membru al unei Societăți, care este supus la legile civile și politice ale acestei societăți, are dreptul de vot. — Aceasta este sistemul *sufragiului universal*, susținut cu deosebire de Stuart Mill și combătut cu cea mai mare tărie de Palmerston. — Acest sistem, chiar fiindu-ri demonstrată bunătatea sa și admitând că inteligența nu s'ar absorbi prin voiața multimei și ar domina-o, încă nu a primit uă aplicare în totă întinderea lui, chiar acolo unde se practică. — Așa potrivit cu ideia de la care pléca ar urma că și cei loviți de incapacitate naturale și sociale, cum minorii, interdișii, femeile, să voteze prin reprezentanții lor. — Cât despre condamnați, de și prin faptul condamnației lor nu esă de sub acțiunea legilor și prin urmare sunt interesanți la bunătatea facerei lor, s'ar putea printruă ficțiune obișnuită legilor sociali stabilii că, de orice este condamnat penalmente nu oferă garanții de independentă, căci, pentru a găsi interesul general nu este destul de a'l simți și.

avea inteligență de a'l putea satisface, dar se cere și independentă de caracter pentru a nu'l falsifica. — Dacă acesta ar fi argumentul nostru, ar fi nemerit de a discuta bunătatea și oportunitatea sufragiului universal și a arăta că legenda istorisită de Robert von Mohl (Staats Recht), asupra neutralisării votului lui Story prin acela al visitiului său, poate servi de cuvînt tare când adăogăm și alte argumente pentru a îndepărta teoria sufragiului universal, fundată și peremtorie în *justiția* dar nu în *utilitate Socială*. — Legiuitorul nostru, său mai bine decât Constituanta, s'a opus la un sistem mixt. — Interesul general este, și a decis Constituanta, resultanta intereselor particulari. — Plecând de la această ideie a împărțit națiunea în diferite categorii, reprezentând prima, proprietatea fundăria cea mare; secunda capitalurile; terția comerçul și industria orașelor, profesiunile libere, oficerii în retragere, profesorii și pensionarii Statului; cea de a patra proprietatea cea mică rurală. Ocupându-ne în un alt argument de Cameră și Senat, în sfîrșit de pasere, am spus că toate aceste elemente nu sunt reprezentate în Cameră și Senat.

Cu chipul acesta sistemul nostru electoral consistă în un fel de sufragiu universal *restrins*, de caracter censitar. — El are dublul inconvenient de a împărți națiunea în clase cu interese deosebite, aşa că diferitele interese speciali nu sunt combinate aşa ca să dea resultanta interesului general. — Acest inconvenient se tempereză prin dispozițunea (art. 38) constituțională după care alesul reprezintă națiunea iar nu interesul care l'a ales. — La ce ne-ar espune mandatul imperativ, când fie-care deputat și Senator ar reprezinta în parlament câte un interes local! Secundul inconvenient este că colegiile electorale fiind pe aiurea prea restrinse lasă locu influențelor de tot felul în scop de a vătăma influența alegătorilor.

Libertatea politică am dîs că este participaționea la exercițiul suveranităței. — Această participație nu se manifestă numai prin electorat, prin delegaționea unor persoane însărcinate cu facerea legilor și controlul puterii executive. — Autonomia umană cere că fie-care om să se guerne el pe sine însuși, (departe de mine ideia lui Molinari care în cartea sa, *Défense de la propriété*, susține teoria concurenței în materie de guvernămînt, — convicționea profundă asupra libertăței

în oficiul de
jurat.

concurenței pote scusa uă aşa paradoxă) — , și să se aducă căt se pote mai puține restricțiuni libertăței individuale. — Pentru garantia acestor idei, într'un Stat Constituțional Reprezentativ, fie-care cetățian este el însuși controlul mersului Social; fie-care cetățian este el însuși legiuitor și executor al legei. — Și numai atunci când natura lucrurilor și interesul social cer ca libertatea politică să o exercite prin altul, numai atunci participația directă înceteză. — Așa am vădut că se petrec lucrurile în domeniul legei. — Când însă natura lucrurilor și interesul social permit participația directă, atunci d'adreptul ea se manifesteză. — Astfel în judecarea litigiilor. — De sigur că dacă soluționarea causelor civile n'ar cere atâta dibăcie de minte, dacă priceperea legilor civile n'ar cere atâta studiu și calitate speciale din partea judecătorului, societatea noastră când s'a organizat ar fi hotărît ca și afacerile civile să se judece tot de cetățeni ca și cele criminale. — Domeniul însă nu este similar, de aceia și judecătorul este altul în civil, altul în criminal. — În ordinea civilă este vorba de a găsi justul și utilul, dar justul mai întâi de tōte. — În ordinea penală este vorba de a simți binele și răul și a declara pe cel

care a violat legea morală și ordinea socială. Acolo mintea, aici conștiința. — Étă pentru ce art. 105 a dispus: „Juriul este statonicit în toate materiile criminală și pentru delictele politice și de presă“. Étă principiul. Intru cât privesce funcționarea juriuluī, condițiunile cerute pentru a fi jurat, atribuțiunile lui ca element de fapt față cu elementul de drept, acestea formeză obiectul unei legi speciale continută în Procedura Penală, Titlul II, modificată în parte prin legea din 17 Aprilie 1875, — Competența juriuluī este restrânsă la judecarea *crimelor* (mai corect ar fi de a dice *faptele calificate crime*), delictelor politice, — cari tind să atinge organizația politică a statului — și de presă. — Pentru rățiuni ce nu este timpul de a enumera aci, Constituanta bine a dispus ca delictele de asemenea natură să nu se dea în judecata acelora cari prin poziția lor, devenită un fel de obiceiū, nu au acea, nu voiu dice libertate său independentă, nu au acea putere de apreciare întinsă. — Judecătorul e dispus să întinde aplicația legei; în materia politică este bine să o confina căt se poate căci de multe ori legea este restrictiunea dreptuluī comun. — În alt-fel, în materie politică, cum să a disu

în Camera francesă la 1848, „en matière politique il n'y a ni criminels, ni innocents, il n'y a que vainqueurs et vaincus“.

S'ar părea contradictoriu că deliquenți să găsescă mai multe garanții de judecată în materia criminală de cât în materia corecțională și că prin urmare ar fi logicu de a întinde competența juriului și la judecarea delictelor. — Pedepsa fiind mai mică aci și neatrăgând consecințele severe ce aduc cu sine pedepsele criminale, legiuitorul a trimis judecarea delictelor înaintea Tribunalelor de drept comun.

Dacă acum am cerceta origina juriulu, ar fi cutezător de a afirma că dinsa se găsesce la Englesă și la Francesă. — A fi judecat de semenii săi e un lucru natural, mai natural de cât a fi judecat de uă putere constituită cu caracter permanent. — Ne explicăm dar lesne cum găsim juriul la Athenieni, la Români și la Germani. — Tot atât de eronată mi pare ideia acelora cări găsesc origina juriulu la Germani, ca și părerea lui Montesquieu, că „le régime constitutionnel a été trouvé dans les bois“. Domnul Hasdeu în Arhiva istorică a publicat mai multe hrisove din căr se vede existența juriulu la Români încă din ’na-

întea lui Matheiū Basarab. — În con vorbirile literare s'a combătut acéstă ideie vădendu-se mai mult nisce martori în acei *jurați* de care vorbesce hrisóvele, de cât nisce adevărați *cives jurati*. — Jurati și juratores sunt două lucruri deosebite.

Cetăteni esercită libertatea politică în mod direct și prin dreptul de *petițiune*. — Să nu credem însă că dreptul de petițiune ar fi un drept politic. — Românul găsesce într'însul un mișloc de a se plângă de es. contra unui abus de putere și a obține repararea daunei ce i s'a făcut. — Cuvintele „fie-care“ din articolul 28 din Constituție, cred că se referă la ori-cine locuesce în România, și nu numai la Români, stricto sensu, cetăteni. — De acesta ne convingem și mai mult, când comparăm art. 28 cu art. 27 în care se știe că Români și dreptul să se asocia, conformându-se legilor cără regulază eserțiul acestuia drept. — Se negă ore dreptul de asociație streinilor? Așa dar conchid împreună cu Rossi (nu mă aduc aminte cum se exprimă testul frances) că dreptul de petițiune se poate exercita și de cei ce n'au eserțiul drepturilor politice.

În dreptul de petițiune.]

Prin *petițiune*, petentele cere uă favore său repararea unei daune, ce nu se poate

obține pe cale judiciară. — Nu dóră că în acest cas nu se procede tot pe cale de petițiune, căci *justiția civilă se cere, nu se dă*, însă în acest cas nu e vorba de esercițiul dreptului de petițiune de care vorbesce articolul 28. — Dreptul de petițiune ca oricare altul este reglementat pentru că în alt-fel s'ar putea reproduce abusurile ce aū avut loc în timpul Convențiunei, când fiecare séu maă multă de odată intraă în Adunare și luaă și cuvîntul. — Napoleon cel mare merse însă prea departe cu reglementarea dreptului de petițiune, dispunênd prin un Senatus Consult că petițiunile să nu se pótă da de căt unei Comisiuni administrative. — Plângerile contra administrațiunei să adresaă administrațiunei însăși!

Bună este dispozițiunea art. 28 care cere ca petenți să nu pótă petiționa de căt în numele lor, și autoritățile constituite singure să aibă dreptul de a adresa petițiuni în nume colectiv.

Pentru ca petițiunile să nu r m e f r  resultate, Regulamentele Camerei și Senatului dispun ca petițiunile să se înainteze unei Comisiuni speciale și pune în vederea Ministerului, dacă cum-va Corpul Legiuitor nu voiesce a lua vre-o dispozițiune.

Pentru ca uă societate să se conserve și des-
volte nu e destul opera inteligenței. — Îi trebuie
și elementul material, forța publică, adică ac-
țiunea socială care îndepărtează obstacolele ce
se opun la armonia internă precum și atacurile
din afară. — Tot cetățianul este interesat la
acesta; dar pentru a se atinge mai bine
scopul se face și aci aplicațiunea ideiei că
nimeni nu poate totul și că divisiunea mun-
cei este un principiu de ordine economică
ce aduce folose și în ordinea politică.

În garda na-
țională.

Tot cetățianul fiind interesat la integri-
tatea teritoriului și la ordinea internă, tot
cetățianul este forță publică. — Dar nu orice
forță se dirige în aceeași direcție. —
Pentru apărarea țării contra atacurilor din
afară sunt gata cetățeni organizați în *arma-
ta permanentă*. — Pentru a apăra ordinea
internă sunt gata cetățeni organizați în
garda națională, — Vedî legile din 18 Martie
1866, 17 Iulie 1868 și 7 Aprilie 1872. —
Este precisat scopul gardei orașenesci prin
art. 1 al legei din 1866: „paza ordinei“. —
Dar acest scop pare a'l avea și *poliția*, însă
sub alt punct de vedere; totuși nu e mai
puțin adevărat că acesta din urmă este mai
aptă pentru paza ordinei și bine a făcut
legiuitorul modern că n'a imitat pe Athe-

niană, la cări după cum ne spune un Comică Grec (într'uă comedie în care păzitorul e transformat în Scythă), agentii poliției erau streini.

Garda națională pe lângă acesta mai are și scopul secundar ca la nevoie să apere fruntariile.

Garda națională s'a organisat pentru an-tăia dată în Franția în timpul revoluției cei mari, și écă în ce scop: apărarea Constituției.

Iași, 1882 Octombrie 12.

